

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КРУПОДЕРЯ Дмитро Олександрович

УДК 347.98 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

ГАРАНТІЇ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Д. О. Круподеря

Науковий керівник –
МОСКВИЧ Лідія Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор

Харків – 2023

АНОТАЦІЯ

Круподеря Д. О. Гарантії правового захисту суддів в Україні. –
Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2023.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню гарантій правового захисту суддів в Україні як механізму забезпечення прав і професійних інтересів суддів як публічних посадових осіб судової влади.

Системний аналіз існуючих на цей час наукових робіт дозволив автору дійти висновку про відсутність сформованої у правовій науці цілісної концепції гарантій правового захисту суддів на протигагу від концепції правового статусу судді, хоча остання не перебуває у статичному вигляді, постійно вдосконалюється отриманими результатами міждисциплінарних наукових досліджень. Констатовано, що правова наука сьогодні використовує комплексний, міжгалузевий підхід до розуміння сутності правового статусу судді, що і стало підґрунтями для формування авторської концепції гарантій правового захисту суддів в Україні. Зокрема, саме складна природа правового статусу судді – як людини і громадянина, наділеного особливим професійним статусом як публічної посадової особи державної влади та як персонального носія судової влади – обумовлює необхідність комплексного підходу до формування системи як об'єктів правового захисту, так і самого механізму захисту.

Ґрунтуючись на усталених у теорії права підходах до розуміння змісту інституту гарантій, гарантії правового захисту суддів розглянуто як комплексне явище, що включає (1) правові приписи, які визначають особливість правового положення суддів в державі (об'єкти захисту); (2) уповноважені органи, на які покладається забезпечення зовнішньої і внутрішньої стабільності та непорушності особливого правового становища суддів як самостійного інституту забезпечення сталості правопорядку (суб'єкти захисту) та (3) правові

способи реалізації правозахисних повноважень уповноважених органів (процедури захисту).

Продовжуючи сформований у правовій науці підхід до розуміння потрійної природи статусу судді – людини і громадянина, публічної посадової особи та особи з особливим професійним статусом – обґрунтовано, що механізм правового захисту суддів не може бути вужчим за загальний механізм захисту (прав та інтересів людини і громадянина), а навпаки, передбачати більше правозахисних варіацій як додаткових правових можливостей, які надаються людині у зв'язку з виконанням нею специфічної державної функції. Разом із тим загальний механізм правового захисту має трансформуватися під впливом спеціальних гарантій судді.

Системний аналіз міжнародних правових документів дозволив автору виокремити основні засади механізму правового захисту суддів, а саме: базові ознаки судді – незалежності та безсторонності – мають бути забезпечені правовими механізмами захисту – гарантій, що відповідатимуть важливості ролі суддів у суспільстві та їх підвищеної відповідальності. Механізми захисту можуть бути різні, але вони мають комплексно вирішувати задачу забезпечення базових ознак статусу судді. Розподіл компетенції між суб'єктами правового захисту суддів є виправданим, проте за умови додержання суворо визначеної правової процедури, що виключає дискримінацію за професійним статусом та забезпечує рівність у праві суддів на захист.

У процесі дослідження зауважено, що гарантії правового захисту суддів не мають призводити до корпоративної замкненості та недосяжності для притягнення до відповідальності суддів за неналежне виконання своїх професійних функцій. Саме розумний баланс між призначенням гарантій правового захисту суддів – здійснення незалежного та безстороннього правосуддя та їх результатом – забезпеченість реалізації права на справедливий суд – є одним з індикаторів сталості демократичних інституцій у країні.

У роботі визначено об'єкти правового захисту суддів – їх професійні права та інтереси.

Обґрунтовано, що категорія «професійні права суддів» є значно ширшим за категорію «службові права суддів», зміст яких складається з сукупності конституційних прав людини і громадянина (обмежені умовами належного правосуддя), прав публічної посадової особи (передбачені, зокрема, Законом «Про запобігання корупції» й Кодексом адміністративного судочинства) та спеціальних прав носія судової влади (передбачені Конституцією України, процесуальним та іншими спеціальними законами, зокрема, «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищий антикорупційний суд України», «Про Вищу раду правосуддя», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» та ін.). Особливу увагу приділено впливу статусу судді на обсяг таких загальних конституційних прав і свобод, як (1) право на свободу вибору діяльності, (2) право судді на свободу у вираженні поглядів, (3) право судді на приватність, (4) право судді на свободу участі в асоціаціях.

Професійним інтересом судді визначено належні умови здійснення правосуддя, які полягають в державному забезпеченні формування внутрішньої (судової) культури винесення справедливого судового рішення. Запропоновано виділити дві групи професійних інтересів суддів: (1) забезпечення належних умов здійснення професійної діяльності та (2) свобода судді при здійсненні професійної діяльності.

Визначено систему суб'єктів правового захисту суддів, до яких віднесено: 1) громадські об'єднання суддів; 2) асоціації та інші організації, що мають на меті захист професійних інтересів суддів; 3) органи суддівського самоврядування; 4) Вища рада правосуддя; 5) суди; 6) інші державні органи. Зроблено висновок про доступність різноманітних способів і процедур правового захисту суддів. Аналіз якості правових норм та правозастосовної практики функціонування органів, що належать до системи суб'єктів правового захисту суддів, дозволив дійти висновку, що найбільш ефективним суб'єктом захисту прав суддів є судові органи, що стало передумовою для висновку про недостатню розвиненість потенціалу державного або корпоративного механізму правового захисту професійних прав та інтересів суддів.

Виокремлено три форми правового захисту суддів – державну, корпоративну та індивідуальну, а проаналізовано специфіку реалізації відповідних способів правозахисту. На підставі аналізу практики зроблено висновок, що найбільш складною є індивідуальна форма правозахисту судді, адже по суті, захищаючи свої професійні права та інтереси, він самостійно захищає загальний інтерес судової влади, оскільки репутаційні ризики окремого судді впливають на авторитет всієї інституції. Через недосконалість правового регулювання корпоративні інститути не здатні замінити індивідуальну форму правозахисту судді.

На підставі узагальнення судової практики проаналізовано проблеми правового забезпечення індивідуальної форми правового захисту суддів у двох найбільш поширених сферах: а) розгляд справ про захист професійної честі, гідності та ділової репутації; б) оскарження рішень дисциплінарного органу.

Зроблено висновок, що попри чи неєдину пряму вказівку в законодавстві на правозахисне призначення органів суддівського самоврядування, саме ці суб'єкти практично позбавлені дієвих засобів реалізації своєї правозахисної функції. Обґрунтовано думку, що саме потенціал корпоративного механізму захисту суддів є досить значним, у тому числі й в частині формування необхідної корпоративної культури, єднання суддівської спільноти задля більш потужного, колективного захисту своїх професійних прав та інтересів.

У результаті проведеного дослідження визначено прогалини існуючого механізму правового захисту суддів та сформульовано авторські пропозиції щодо їх усунення. Сформульована в роботі наукова концепція гарантій правового захисту суддів може стати основою для вдосконалення законодавства. Крім того, результати дослідження мають практичне значення, оскільки сформульовані пропозиції спрямовані на підвищення ефективності механізму правового захисту суддів в Україні.

Ключові слова: суддя, статус судді, захист суддів, безпека суддів, гарантії, захист прав суддів, судова влада, суд, судова система, повноваження суддів, правова допомога, органи суддівського самоврядування, Вища рада правосуддя,

практика Європейського суду з прав людини, правосуддя.

SUMMARY

Krupoderia D. O. Guarantees of Legal Protection of Judges in Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the Philosophy Doctor Degree in specialty 081 "Law". – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2023.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the guarantees of legal protection of judges in Ukraine as a mechanism for ensuring the rights and professional interests of judges as public officials of the judiciary.

A systematic analysis of the currently existing scientific works allowed the author to conclude that there is no holistic concept of guarantees of legal protection of judges formed in science, as opposed to the concept of the legal status of a judge, although the latter is not in a static form, it is constantly improved by the results of interdisciplinary scientific research. It is stated that legal science currently uses a comprehensive, intersectoral approach to understanding the essence of the legal status of a judge, which became the basis for the formation of the author's concept of guarantees of legal protection of judges in Ukraine. In particular, it is the complex nature of the legal status of a judge – as a person and a citizen endowed with a special professional status, as a public official of state power and as a personal bearer of judicial power – that necessitates a comprehensive approach to the formation of a system of both objects of legal protection and the mechanism of protection itself.

Based on the approaches established in the theory of law to understanding the content of the institution of guarantees, guarantees of legal protection of judges are considered as a complex phenomenon that includes (1) legal prescriptions that determine the peculiarity of the legal status of judges in the state (objects of protection); (2) authorized bodies entrusted with ensuring external and internal stability and inviolability of the special legal status of judges as an independent institution for ensuring the stability of law and order (subjects of protection) and (3) legal ways of

exercising the human rights powers of authorized bodies (protection procedures).

Continuing the approach to understanding the triple nature of the status of a judge – a person and a citizen, a public official and a person with a special professional status – the author substantiates that the mechanism of legal protection of judges cannot be narrower than the general mechanism of protection (rights and interests of a person and a citizen), but, on the contrary, provide for more human rights variations, as additional legal opportunities that are provided to a person in connection with the performance of a specific state function. At the same time, the general mechanism of legal protection should be transformed under the influence of special guarantees of the judge.

A systematic analysis of international legal documents allowed the author to identify the main principles of the mechanism of legal protection of judges, namely: the basic features of a judge – independence and impartiality – should be provided with legal mechanisms of protection – guarantees that will correspond to the importance of the role of judges in society and their increased responsibility. Protection mechanisms may be different, but they should comprehensively solve the problem of ensuring the basic features of the status of a judge. The division of competence between the subjects of legal protection of judges is justified, however, subject to the observance of a strictly defined legal procedure that excludes discrimination on the basis of professional status and ensures equality in the right of judges to defense.

In the course of the study, it was noted that the guarantees of legal protection of judges should not lead to corporate isolation and inaccessibility to prosecution of judges for improper performance of their professional functions. It is a reasonable balance between the appointment of guarantees of legal protection of judges – the implementation of independent and impartial justice and their result – ensuring the exercise of the right to a fair trial – that is one of the indicators of the sustainability of democratic institutions in the Country.

The objects of legal protection of judges – their professional rights and interests – are defined.

It is substantiated that the category of "professional rights of judges" is much

broader than the category of "official rights of judges", the content of which consists of a set of constitutional human and civil rights (limited by the conditions of due process), the rights of a public official (provided, in particular, by the Law "On Prevention of Corruption", the Code of Administrative Procedure) and special rights of the holder of judicial power (provided for by the Constitution of Ukraine, procedural and other special laws, in particular, "On the Judiciary and the Status of Judges", "On the High Anti-Corruption Court of Ukraine", "On the High Council of Justice", "On State Protection of Court Employees and Law Enforcement Agencies", etc.). Particular attention is paid to the impact of the status of a judge on the scope of such general constitutional rights and freedoms as (1) the right to freedom of choice of activity, (2) the right of a judge to freedom of expression, (3) the right of a judge to privacy, (4) the right of a judge to freedom of participation in associations.

The professional interest of a judge is determined by the appropriate conditions for the administration of justice, which consist in the state ensuring the formation of an internal (judicial) culture of making a fair court decision. It is proposed to distinguish two groups of professional interests of judges: (1) ensuring proper conditions for carrying out professional activities and (2) freedom of judges in the exercise of professional activities.

The system of subjects of legal protection of judges is defined, which includes: (1) public associations of judges, (2) associations and other organizations aimed at protecting the professional interests of judges, (3) bodies of judicial self-government, (4) the High Council of Justice, (5) courts, (6) other state bodies. It is concluded that various methods and procedures of legal protection of judges are available. However, the analysis of the quality of legal norms and law enforcement practice of the functioning of bodies belonging to the system of subjects of legal protection of judges allowed to conclude that the most effective subject of protection of the rights of judges is the judiciary, which became a prerequisite for the conclusion that the potential of the state or corporate mechanism for the legal protection of professional rights and interests of judges is underdeveloped.

Three forms of legal protection of judges have been identified: (1) state, (2)

corporate and (3) individual, and the specifics of the relevant methods of human rights protection have been analyzed. Based on the analysis of practice, it is concluded that the most difficult is the individual form of human rights protection of a judge, because in fact, protecting his professional rights and interests, he independently protects the general interest of the judiciary, because the reputational risks of an individual judge affect the authority of the entire institution. Due to the imperfection of legal regulation, corporate institutions are not able to replace the individual form of human rights protection of a judge.

Based on the generalization of judicial practice, the problems of legal support for the individual form of legal protection of judges in the two most common areas were analyzed: (a) consideration of cases on the protection of professional honor, dignity and business reputation; (b) appeal against decisions of a disciplinary body.

It is concluded that, despite the fact that there is not only one direct reference in the legislation to the human rights appointment of judicial self-government bodies, these entities are practically deprived of effective ways to implement their human rights function in relation to the professional interests of judges. It is believed that the potential of the corporate mechanism for the protection of judges is quite significant, including in terms of the formation of the necessary corporate culture, the unity of the judicial community for a more powerful, collective protection of their professional rights and interests.

As a result of the study, the gaps in the existing mechanism of legal protection of judges are identified, the author's proposals for their elimination are formulated. The scientific concept of guarantees of legal protection of judges, formulated in the work, can become the basis for improving legislation and practice. In addition, the results of the study are of practical importance, since the proposed proposals are aimed at improving the effectiveness of the mechanism of legal protection of judges in Ukraine.

Keywords: judge, status of a judge, protection of judges, safety of judges, guarantees, protection of the rights of judges, judicial power, court, judicial system, powers of judges, legal assistance, bodies of judicial self-government, High Council of Justice, practice of the European Court of Human Rights, justice.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Круподеря Д. О. Право судді на приватність: європейська практика. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2020. Вип. 26. С. 134–140. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4446253>.
2. Круподеря Д. О. Втручання в професійну діяльність судді як загроза його незалежності. *Ампаро*. № 3/2021. С. 61–66. <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2021-3-09>.
3. Круподеря Д. О. Право судді на належний рівень фінансового забезпечення його діяльності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2022. Вип. 35. С. 217–223. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7795874>.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

1. Krupoderia D. The mechanism of protection of professional honor and dignity of a judge: problems of judicial practice. *ReOS*. 04/2021. P. 42–49. URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/aed2e201b6e455de01b57d10c45455cf.pdf/ReOS%2004%20aus%202021.pdf>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Круподеря Д. О. Суддя як суб'єкт права на доступ до правосуддя. *Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні* : матеріали Загальнонаціонального юридичного форуму (м. Сєверодонецьк, 13 груд. 2019 р.). Сєверодонецьк : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2020. С. 152–154.
2. Круподеря Д. О. Втручання у здійснення правосуддя: аналіз практики Вищої ради правосуддя. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали Всеукр. конф. студ. і молод. науковців (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.). Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 5–9.

3. Круподеря Д. О. Дискримінаційні ознаки при визначенні права на доступ до професії судді. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 166–168.

4. Круподеря Д. О. Захист прав судді: межі дії принципу недоторканності. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару. Вип. 11 (м. Харків, 27 трав. 2021 р.). Харків : ФОП Бровін О.В., 2021. С. 75–77

5. Круподеря Д. О. Проблемні питання реалізації права судді на оскарження рішення про його звільнення. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції* : IV Харків. кримінал. процесуал. полілог, присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф. С. А. Альперта «Пів століття служіння науці та освіті» (м. Харків, 24 берез. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 163–166.

6. Круподеря Д. О. Право судді на свободу вираження думки. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квіт. 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. С. 251–254.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ	13
1.1. Поняття та зміст теоретичної конструкції «гарантії правового захисту суддів»	13
1.2. Стан наукових досліджень гарантій правового захисту суддів	31
1.3. Методологія дослідження гарантій правового захисту суддів в Україні	45
Висновки до розділу 1	53
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ	55
2.1. Професійні права суддів як об'єкти правового захисту	55
2.2. Професійний інтерес суддів як об'єкт правового захисту	94
Висновки до розділу 2	134
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ	137
3.1. Система суб'єктів правового захисту суддів	137
3.2. Проблеми реалізації окремих форм і способів правового захисту суддів	158
3.3. Напрямки оптимізації механізму правового захисту суддів	180
Висновки до розділу 3	185
ВИСНОВКИ	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195
ДОДАТКИ	226

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВККС України – Вища кваліфікаційна комісія суддів України

ВРП – Вища рада правосуддя

ГРД – Громадська рада доброчесності

ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КАС ВС – Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КВЕД – Класифікатор видів економічної діяльності

КК України – Кримінальний кодекс України

КМРЄ – Комітет міністрів Ради Європи

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КРЄС – Консультативна рада європейських суддів

КСЕ – Кодекс суддівської етики

КСУ – Конституційний Суд України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

РСУ – Рада суддів України

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Держава, яка визначила своє прагнення розвивати й зміцнювати демократичні, соціальні та правові зсади, має бути зацікавлена у розбудові сильної й незалежної судової влади, здатної бути гарантом ефективного захисту прав, свобод та інтересів учасників суспільно-політичного буття країни, реальним запобіжником узурпації влади та відігравати значну роль у системі стримувань та противаг. Але судова влада – це феномен, її дія персоналізується крізь призму повноважень судді, його правових можливостей реалізовувати функції судової влади, досягати цілі її існування в суспільстві та в державному механізмі. Тому можна стверджувати, що сила судової влади багато в чому залежатиме від дієвості гарантій правового захисту суддів, ефективності правового механізму забезпечення необхідних умов для належного виконання судьями функцій судової влади.

Очевидно, що гарантії правового захисту судді є складовим елементом його статусу, проте у правовій науці досі не було комплексного дослідження цього питання, результатом чого стала відсутність комплексної законодавчої моделі механізму правового захисту суддів. Підтвердженням такого висновку є результати опитування суддів, де 75 % респондентів заявили про відсутність у них відчуття захищеності при здійсненні професійних функцій, а існуючі законодавчі гарантії їх правового захисту назвали такими, що не забезпечені необхідним механізмом реалізації. Саме на з'ясування недоліків правового регулювання механізму реалізації гарантій правового захисту суддів, проблем відповідної правозастосовної практики та формулювання науково-обґрунтованих пропозицій з підвищення дієвості гарантій правового захисту суддів спрямована дана робота.

Комплексність наукової розробки гарантій правового захисту суддів забезпечило ґрунтування на теоретичних здобутках фахівців різних галузей права, роботи яких були дотичні проблематиці нашого дослідження. Зокрема, це результати наукових розробок у галузі теорії права, конституційного,

адміністративного, процесуального, судового права таких фахівців, як Н. Бакаянова, Ю. Барабаш, Н. Бернацька, Ю. Битяк, О. Білова, А. Бірюкова, І. Бородіна, Л. Виноградова, Т. Галайденко, Ю. Георгієвський, С. Головатий, В. Городовенко, Ю. Грошевий, К. Гусаров, Л. Дробчак, О. Дудченко, В. Єгорова, О. Зайчук, О. Дроздов, І. Ізарова, О. Капліна, О. Карпушова, В. Кравчук, Е. Ковалюмнус, О. Лемак, І. Марочкін, Л. Москвич, І. Назаров, О. Овсяннікова, О. Овчаренко, Н. Оніщенко, О. Петришин, І. Петрішак, І. Пивовар, С. Подкопаєв, С. Прилуцький, О. Прокопенко, Т. Пустовойт, М. Савчин, О. Саленко, О. Свида, В. Смородинський, Ю. Соколова, Д. Ткаченко, Ю. Тодика, А. Туманянц, В. Федоренко, С. Халюк, О. Хотинська-Нор, Н. Чабан, С. Штогун, О. Яновська та ін.

У роботі також використано правові позиції, сформульовані Конституційним Судом України, Верховним Судом, Європейським судом з прав людини, а також погляди Консультативної ради європейських суддів та Венеційської комісії, сформульовані у відповідних висновках.

Попри значну чисельність наукових розробок, присвячених тим чи іншим аспектам гарантій статусу суддів, гарантії їх правового захисту жодного разу не ставали самостійним об'єктом наукового пізнання, що свідчить про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і є складовою частиною цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (номер державної реєстрації 0111U000957). Тема дисертаційної роботи відповідає пріоритетним напрямам, визначеним у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021.

Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 22 листопада 2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формулювання цілісної концепції гарантій правового захисту суддів, виявлення прогалин правового регулювання і правозастовчих проблем реалізації механізму захисту суддів та формулювання науково обґрунтованих висновків і пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності правового захисту суддів.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

– визначити поняття «гарантії правового захисту суддів», «об’єкти правового захисту суддів», «суб’єкти правового захисту суддів», «механізм правового захисту суддів» та розкрити їх зміст;

– з’ясувати зміст об’єкта правового захисту суддів;

– окреслити систему суб’єктів, на які покладено забезпечення реалізації гарантій правового захисту суддів, визначити сферу їх компетенції та з’ясувати проблеми в їх правозахисній діяльності;

– охарактеризувати форми та способи правового захисту суддів;

– вивчити досвід зарубіжних країн щодо правового визначення гарантій правового захисту суддів та механізм забезпечення їх реалізації;

– визначити сучасні підходи європейської практики (нормотворчої та правозастосовної) до змісту професійних прав та інтересів суддів як об’єктів правового захисту;

– сформулювати пропозиції щодо напрямків удосконалення механізму правового захисту суддів.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при реалізації гарантій правового захисту суддів.

Предмет дослідження – гарантії правового захисту суддів.

Методи дослідження обрано з урахуванням окресленої мети та завдань, а також специфіки об’єкта й предмета дослідження. Їх основу склав загальний *діалектичний метод* наукового пізнання, що дозволило оцінити якість правового визначення системи гарантій правового захисту суддів та проблеми правозастосовної практики щодо реалізації зазначених гарантій. Методи індукції

та дедукції були застосовані при формуванні категоріально-термінологічного апарату дослідження, а загальні інститути теорії права – при конструюванні спеціальної конструкції гарантій правового захисту суддів. Водночас методи абстрагування та моделювання використані при побудові теоретичної конструкції «гарантії правового захисту суддів», а методи аналізу та синтезу – при вивченні наявного стану наукових досліджень питань гарантій статусу суддів загалом і гарантій правового захисту зокрема. Також ці методи стали в нагоді при аналізі правових гарантій захисту суддів у зарубіжних країнах та оцінці співвідношення цих гарантій і результату їх дії – реального стану незалежності суддів у певній країні. Метод аналогії було застосовано для аналізу практики правового закріплення та механізму реалізації гарантій статусу судді й їх захисту в зарубіжних країнах. Емпіричний метод використано для опрацювання результатів проведеного нами опитування 280 суддів та узагальнення судової практики, а метод наукової аргументації – при формулюванні основних висновків, отриманих у результаті дослідження.

Теоретичною основою дисертації стали праці зарубіжних і вітчизняних теоретиків права, дослідників судової влади та суміжних інститутів, прикладних галузей права, таких як конституційне, адміністративне, трудове та процесуальне право.

Нормативно-правовою базою дослідження стали положення Конституції України, міжнародно-правових документів, законів і правозастосовної практики Конституційного Суду України, Верховного Суду, Європейського суду з прав людини.

Емпіричну основу роботи склали узагальнення практики вітчизняних судів, дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя, дані соціологічних опитувань, результати власного опитування суддів, офіційні статистичні дані.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою в українській правовій доктрині комплексною теоретико-прикладною науковою працею, в якій запропоновано авторську концепцію гарантій правового захисту суддів та отримано низку важливих для теорії та практики

результатів, врахування яких у нормотворчій і правозастосовній діяльності може суттєво покращити механізм правового захисту суддів і в цілому вплинути на посилення незалежності судової влади. Серед найсуттєвіших є такі отримані результати дослідження:

вперше:

– сформульовано визначення гарантій правового захисту суддів як комплексного явища, що включає «умови для належного здійснення правосуддя» (нормативна складова), «умови для ефективної реалізації суддями своїх повноважень» (процедурна складова), «механізм захисту належних умов здійснення правосуддя від їх порушення» (превентивна складова) та «механізм відновлення належних умов здійснення правосуддя» (відновлююча складова);

– обґрунтовано, що функціональним призначенням гарантій правового захисту суддів є забезпечення належних умов для виконання суддями своїх повноважень, а змістом – правовий механізм захисту належних умов здійснення суддями своїх професійних функцій;

– запропоновано до змісту механізму реалізації гарантій правового захисту суддів включати об'єкт і суб'єкт захисту, а також форму та відповідний спосіб реалізації правового захисту;

– доведено, що механізм правового захисту не може бути вужчим за механізм захисту прав та інтересів людини, а навпаки, передбачати більше правозахисних варіацій як додаткових правових можливостей, що надаються людині у зв'язку з виконанням нею специфічної державної функції. Однак загальний механізм захисту може бути змінений під впливом спеціальних гарантій судді;

– визначено зміст об'єкта правового захисту суддів, до якого віднесено професійні права та інтереси суддів;

– сформульовано зміст правової конструкції «професійний інтерес суддів» як належних умов здійснення правосуддя, що полягають у державному забезпеченні формування внутрішньої (судової) культури винесення справедливого судового рішення;

– диференційовано професійний інтерес суддів на: (1) забезпечення належних умов здійснення професійної діяльності (якісне нормативне, достатнє матеріальне забезпечення та безпекове середовище) та (2) свободу судді при здійсненні професійної діяльності (гарантії незалежності, безсторонності та професіоналізму суддівської діяльності);

– визначено систему суб'єктів, уповноважених на реалізацію функцій правового захисту суддів, до яких віднесено: громадські об'єднання суддів; асоціації та інші організації, що мають на меті захист професійних інтересів суддів; органи суддівського самоврядування; Вищу раду правосуддя; суди, державні правоохоронні органи. Зроблено висновок про диференціацію компетенцій суб'єктів правового захисту щодо об'єкта та обсягу правових можливостей захисту суддів;

– виокремлено три форми правового захисту суддів – державну, корпоративну та індивідуальну, а також досліджено специфіку реалізації їх правозахисних повноважень у двох основних способах – правовстановлюючому та правореалізуючому;

удосконалено:

– визначення змісту теоретичної конструкції «професійні права судді» на підставі єдності трьох засад: права людини і громадянина (обмежені умовами належного правосуддя), права публічної посадової особи (передбачені, зокрема, Законом України «Про запобігання корупції» й Кодексом адміністративного судочинства) та спеціальні права, пов'язані з набуттям статусу судді (передбачені Конституцією України, процесуальним та іншими законами, зокрема, ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», законами України «Про Вищий антикорупційний суд України», «Про Вищу раду правосуддя», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» та ін.);

– підходи до розуміння та критеріїв обмеження таких загальних конституційних прав і свобод людини стосовно судді, як право на приватність і свободу вираження поглядів, право на вільний вибір трудової діяльності та

свободу асоціацій і зборів тощо з урахуванням сучасної правозастосовної практики ЄСПЛ;

– змістовне визначення державних зобов'язань щодо забезпечення належних умов для здійснення правосуддя (якісна нормативна база, достатнє матеріальне забезпечення, забезпечення безпеки при здійсненні правосуддя) та гарантій умов належного правосуддя – незалежності, безсторонності та професіоналізму суддів;

набули подальшого розвитку:

– позиції до правового визначення правового статусу судді. Аналіз законодавчих норм дозволив дійти висновку про відсутність термінологічної єдності в позначенні статусу судді, зокрема законодавство оперує такими теоретичними конструкціями, як «особа, яка займає посаду судді»; «особа, уповноважена на виконання функції держави»; «службова особа, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище», «посадова особа юридичної особи публічного права», «національний публічний діяч» тощо. Обґрунтовано доцільність уніфікації законодавчої термінології та використовувати конструкцію «публічна посадова особа»;

– теоретичні підходи до визначення поняття «суддя» та виокремлено ключові ознаки цього інституту: а) діяльність судді є професійною діяльністю; б) передбачається особливий правовий зв'язок судді з державою; в) фундаментальна властивість інституту судді – незалежність і безсторонність (якість третьої сторони у спорі); г) очікуваний результат від діяльності судді – відновлення справедливості щодо правовідносин, правовий порядок (законний баланс) яких було порушено;

– теоретичні розробки системи службових прав суддів з урахування множинності джерел їх закріплення;

– ідеї про державне забезпечення необхідних передумов для незалежного, безстороннього та професійного правосуддя, що здійснюється шляхом нормативного закріплення як інституційних гарантій судової діяльності, так і запобіжників у вигляді встановлення відповідальності судді у випадку

порушення правил (належних умов, інституційних гарантій) здійснення правосуддя;

– аргументація доцільності розвитку корпоративної форми правового захисту суддів, зокрема шляхом запровадження інституту представництва інтересів судді в дисциплінарних чи судових спорах членом органу суддівського самоврядування; створення єдиної асоціації суддів України за функціональним призначенням як органу, подібного інституту професійної спілки суддів; залучення в механізм корпоративної форми правового захисту суддів – суддів у відставці тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає насамперед у тому, що вони мають теоретичний та прикладний характер і можуть використовуватись у:

– нормотворчій діяльності – з метою вдосконалення законодавства про судоустрій і статус суддів та процесуального законодавства;

– науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку наукових положень у сфері гарантій правового захисту суддів;

– навчально-методичній діяльності – при підготовці підручників, навчальних і навчально-методичних посібників, а також при викладанні таких дисциплін, як «Судове право», «Судове адміністрування», «Організація роботи органів юстиції», «Забезпечення права на справедливий суд»;

– практичній діяльності – для вдосконалення правозастосовної практики та організації роботи органів, уповноважених на забезпечення реалізації гарантій правового захисту суддів.

Апробація результатів дисертації. Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні з них, отримані в процесі дослідження, доповідалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах, а саме: «Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні» (м. Сєвєродонецьк, 13 груд. 2019

р.); «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.); «Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Харків, 17 груд. 2020 р.); «Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Харків, 27 трав. 2021 р.); «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції» (м. Харків, 24 берез. 2023 р.); «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 21 квіт. 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою, завданнями та логікою дослідження й композиційно складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 230 сторінка, із них основний текст викладено на 194 сторінках, список використаних джерел (296 найменувань) – на 31 сторінках, додатки – на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ

1.1. Поняття та зміст теоретичної конструкції «гарантії правового захисту суддів»

На сьогоднішній день стан наукового опрацювання гарантій правового захисту суддів можна назвати таким, що лише починає розроблятися. Ця теза підтверджується досить невеликою кількістю наукових публікацій, присвячених правам суддів і гарантіям їх правового захисту. Фундаментальні ж праці з цього питання відсутні. Наукові дослідження з дотичних до даної проблематики питань здебільшого торкаються юридичного аналізу елементів статусу суддів – вимог, повноважень, прав та обов'язків, особливостей притягнення до відповідальності, соціально-правових гарантій статусу суддів, але не гарантій правового захисту суддів.

На наш погляд, це пов'язано з тим, що впродовж тривалого часу законодавець і наука були зосереджені на побудові конструкції «правовий статус судді», який у принципі, був доволі новим інститутом для держави з пострадянським минулим, де поняття «судова влада» було взагалі відсутнє. З набуттям Україною незалежності та визнанням принципу поділу державної влади поступово стали формуватися й її інститути. Наразі можемо зазначити, що концепція «правовий статус судді» вже достатньо розроблена наукою, а законодавчі гарантії його статусу в основному відповідають міжнародним стандартам. При цьому слід наголосити, що саме концепція ролі судді в державі, його особливого правового становища є доволі вивченою, хоча й не позбавлена спірних моментів, які пов'язані насамперед з тим, що статус судді намагаються досліджувати в різних галузях права – конституційному, адміністративному, трудовому, судовому, процесуальному.

З одного боку, це сприяє формуванню комплексного, міжгалузевого

підходу до розуміння сутності правового статусу судді, з іншого, що не можна не відмітити, – формуванню інколи помилкових висновків, зокрема, при використанні типових для адміністративного чи трудового права інститутів при дослідженні правового статусу суддів.

Вважаємо, що правовий статус судді є унікальним, оскільки регулюється системою спеціальних правових актів, зокрема, законами України «Про судоустрій і статус суддів» [1] та «Про Вищу раду правосуддя» [2] й обґрунтовується специфічною роллю, призначенням цих персональних носіїв однієї з гілок державної влади – судової. Тому перш ніж розпочати дослідження проблемних питань гарантій правового статусу суддів в Україні, вважаємо за необхідне визначитись зі змістом теоретичних конструкцій, якими ми будемо оперувати у своїй роботі.

Ключовими термінами, які важливі для формулювання теоретичної конструкції «гарантії правового захисту суддів в Україні», що становить предмет даного дослідження, є «гарантія», «правовий захист» та «судді в Україні». Тому саме зі з'ясування змістовного наповнення кожного з них і почнемо нашу наукову розвідку.

Термін «гарантія» є міждисциплінарним, яким, за Словником української мови, позначається «порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; умови, що забезпечують успіх чого-небудь» [3, с. 29]. Стосовно держави – це належне функціонування як публічної влади, так і правової системи [4, с. 537–539].

Як зазначав Ю. М. Тодика, гарантія – це ідея, зразок, за яким формується статус суб'єкта, а тому є необхідною умовою правового статусу [5, с. 179], саме тому обсяг і зміст гарантій є похідними від обсягу і змісту прав, обов'язків, повноважень суб'єкта, не може бути невиправдано більшим за розумну мету – забезпечення умов для виконання функцій суб'єкта [6, с. 67]. У загальному вигляді сутністю гарантії вчені вбачають один із способів виконання зобов'язань [7, с. 125]. Іншими словами, призначення гарантій – сприяння досягненню поставлених цілей. При цьому однією з ознак правових

гарантій є суб'єкт їх формування – держава, саме на неї покладається обов'язок щодо створення системи передумов, умов, закріплених у законодавстві засобів і способів, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та надійний захист суб'єктивних прав [8, с. 148].

Отже, у правознавстві термін «гарантії» не має однозначного застосування [9, с. 59; 10, с. 661], але можна виділити три основні напрямки його використання: 1) для позначення правової процедури, тобто як систему правових положень щодо захисту прав та інтересів суб'єктів права (процедурний підхід); 2) для позначення системи інститутів, уповноважених для здійснення захисту прав та інтересів суб'єктів права (інституціональний підхід); 3) для позначення засобів захисту прав та інтересів суб'єктів права (інструментальний підхід) [11, с. 3; 12, с. 27; 13, с. 58; 14, с. 132].

Важливою властивістю гарантій, яку цілком справедливо підмітив В. М. Корнуков, є їх лабільність – здатність змінювати правову природу [15, с. 148]. Цей висновок важливий для нашого дослідження, адже, як буде показано далі, незалежність суддів може бути і гарантією, і принципом діяльності. Але суттю гарантій є саме створення необхідних умов, захищеного середовища для належної реалізації суддями своїх функцій.

У наукових працях, присвячених дослідженню правового статусу суддів, гарантії суддів також ставали предметом аналізу [16; 17]. Наприклад, В. Ф. Погорілко та В. Л. Федоренко під гарантіями розуміють систему способів і засобів забезпечення здійснення суддями їх завдань, функцій і повноважень [18]. Схоже визначення гарантій судді формулює і В. С. Єгорова – сукупність чинників, спрямованих на практичну реалізацію суддями їх прав та обов'язків, усунення можливих перешкод їх неналежного здійснення [19, с. 12]. У свою чергу В. М. Кравчук, узагальнюючи існуючі в науці підходи до визначення гарантій суддів, формулює їх зміст та призначення як сукупність засобів і способів, умов і вимог, що забезпечують реальність і можливість для фактичної реалізації суддівських функцій [20, с. 285].

На наш погляд, В. М. Кравчук вірно акцентував на призначенні гарантій

суддів – «завдяки гарантіям держава намагається забезпечити суддю від негативного впливу з боку законодавчої та виконавчої гілок влади, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, державних і громадських установ і організацій, усунути перепони на шляху здійснення суддями своїх прав і обов'язків» [21, с. 2].

Використовуючи усталений в теорії права підхід до розуміння змісту гарантій, можемо сформулювати підґрунтя для майбутньої конструкції «гарантій правового захисту суддів в Україні». Відтак, на нашу думку, гарантії – це комплексне явище, яке має включати:

1) правові приписи, що визначають особливість правового положення суддів в державі. Тобто це система умов, приписів, норм, які визначають первинне і системоутворююче правове положення суддів в державному апараті як носіїв державної влади, в суспільстві як особливого суб'єкта розв'язання правових спорів чи здійснення функцій судового контролю [22, с. 93];

2) перелік інститутів, на які покладається забезпечення зовнішньої і внутрішньої стабільності та непорушності особливого правового становища суддів як самостійного інституту забезпечення сталості правопорядку. В науковій літературі цю складову гарантій ще називають гарантіями реалізації, якими визначаються межі прав та обов'язків суддів, необхідні умови для їх реалізації (починаючи від юридичних підстав й закінчуючи процесуально-процедурними формами), заходи заохочення та стимулювання їх ефективної реалізації [22, с. 94];

3) правові способи реалізації правозахисних повноважень уповноважених органів. Як вбачається, це сукупність системних і послідовних дій, прийомів, спрямованих на захист визначеного правового становища суддів від будь-яких посягань чи порушень.

Отже, як видно з текстуального змісту поняття «гарантії», в контексті нашого дослідження нас мав би цікавити лише третій напрямок розуміння цього терміна, оскільки саме він прямо вказує на «захист». Проте «захист»

реалізується конкретними інститутами і в межах правових умов «статусу суддів», що ще раз підкреслює саме комплексність правового інституту «гарантії».

На наш погляд, якщо виходити з функціонального призначення гарантії – забезпечення належних умов для виконання суддями своїх повноважень, то їх змістом має бути правовий механізм захисту належних умов здійснення суддями своїх професійних функцій. Це комплексне явище, яке має включати «умови для належного здійснення правосуддя» (нормативна складова), «умови для ефективної реалізації суддями своїх повноважень» (процедурна складова), «механізм захисту належних умов здійснення правосуддя від їх порушення» (превентивна складова) та «механізм відновлення належних умов здійснення правосуддя» (відновлювальна складова).

Щодо терміна «правовий захист», то в юридичній науці він має галузеве застосування. Законодавець оперує термінами «державний захист» [23], «цивільний захист» [24], «соціальний і правовий захист» [25], «судовий захист» [26], «право на захист» [27; 28] та інші, які мають багатоаспектне застосування, але в цілому їх зміст зводиться до комплексу організаційно-правових заходів, спрямованих на визначення способів превенції порушення та ефективного поновлення у разі все ж таки порушення прав певного суб'єкта, а також дії, спрямовані на покарання винної в порушенні права особи. Як справедлива зазначила О. Ф. Скакун, захист – це найбільш дієва охорона, другий її ступінь, передбачає активну дію з протидії порушенню права [30, с. 75]. На думку Ю. В. Георгієвського, наявність механізму захисту права – необхідна передумова реального здійснення суб'єктивного. Тому модель захисту має бути обумовлена характером суб'єктивного права. До моделі захисту суб'єктивного права включається не лише визначення форми захисту, але і визначення уповноваженого юрисдикційного органу. Останніх уповноважує держава на здійснення правового захисту. Найбільш ефективною формою правового захисту науковець називає судову процесуальну форму, хоча і не єдиною права [31, с. 8].

Отже, «захист» передбачає низку цілеспрямованих заходів з охорони, поновлення певного становища та притягнення до відповідальності винної особи. Ознака ж «правовий» захист вказує, що, по-перше, ці заходи є нормативно визначеними, а отже мають конкретний, вичерпний, імперативний характер; по-друге, комплекс організаційно-правових заходів захисту стосується права, що є (1) визначеним законом і (2) підлягає захисту певним (встановленим законом) способом. Організаційно-правові заходи захисту мають як пасивну форму (система гарантій правового статусу суб'єкта¹), так і активну форму (система механізмів ефективного поновлення порушеного права та покарання винної в порушенні права особи).

Окремо постає питання щодо захисту прав суддів під час воєнного стану. В цій площині заслуговують на увагу останні публікації К. В. Гусарова, присвячені захисту прав суддів під час воєнного стану, з урахуванням основних положень даного блоку питань [32, с. 1138–1142; 33]. Однак проблеми захисту прав суддів неможливо досліджувати без урахування тих чи інших елементів правової допомоги [34] та з урахуванням організації та функціонування судової влади [35] й правового статусу судді.

На наш погляд, ключовими змістовними елементами правового захисту є об'єкт та суб'єкт захисту, а також спосіб (або інструмент) реалізації захисту. Об'єктом правового захисту є те, на що спрямовані вищезазначені цілеспрямовані дії. Водночас у рамках нашого дослідження об'єктом правового захисту є професійні права суддів. Юридичною наукою вже напрацьовано концепцію службових (або посадових) прав суддів, зміст якої становлять вид та міра додаткових правових можливостей, що надані суб'єкту (судді) у зв'язку з набуттям професійного статусу судді [36–41] і яких він позбавляється після його втрати, тому їх можна ще назвати професійними

¹ Хоча в науковій літературі й досі точаться активні дискусії з приводу змісту теоретичної конструкції «правовий статус», проте можна виділити і спільне, те що визнається всіма науковцями – ядром правового статусу будь-якого суб'єкта є його права та обов'язки.

правами². Вони не стосуються виконання посадових функцій (тобто не є частиною повноважень судді), але зумовлюються особливим (професійним) статусом. Їх зміст розкривається через сукупність можливостей: а) дотримуватися певної моделі поведінки; б) вимагати відповідної поведінки від інших зобов'язаних осіб (виконувати певні дії чи, навпаки, утримуватися від них); в) звертатися в разі необхідності за сприянням до відповідного державного органу; г) користуватися певними соціальними благами [42]. Їх особливістю є забезпеченість реалізації спеціальними правовими гарантіями. Разом із тим перелік цих прав не є чітко визначеним, оскільки має закріплення в декількох джерелах – законах України, Кодексі суддівської етики (далі – КСЕ), Рекомендаціях КРЕС. Хоча останні мають лише рекомендаційне значення, проте їх зміст впливає на судову та дисциплінарну практику при формулюванні сучасної концепції цивільних прав суддів, формування якої започатковано практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та розвиток якої підтримано міжнародними професійними об'єднаннями суддів³.

Що стосується суб'єктів правового захисту суддів, то, відповідно до законодавства України, їх декілька:

1) державні органи, зокрема органи в системі правосуддя, суддівського врядування, правоохоронні органи та прокуратура. Так, відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» держава покладає обов'язок із забезпечення безпеки (охорони) суддів на державний орган в системі правосуддя – Службу судової охорони [43, п. «г» ч. 1 ст. 15]; забезпечення незалежності суддів – на конституційний орган державної влади та суддівського врядування (ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [44]); кримінально-правовий захист професійної

² Аналіз джерел, присвячених правам суддів, свідчить, що науковцями часто терміни «службові», «посадові», «професійні», «статусні» права суддів вживаються як синоніми. Можливо це пов'язано з відсутністю чіткого законодавчого визначення статусу судді, про що йтиметься далі в цьому дослідженні. Але ми, спираючись на профільний закон, що регламентує особливості правового статусу судді – Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [1], розуміємо суддю як суб'єкт здійснення правосуддя на професійній основі (ст. 52), тобто як носія спеціального професійного статусу.

³ Докладніше про це дивись у наступному розділі роботи.

діяльності суддів – на державні органи досудового розслідування, до підслідності яких віднесені злочини проти правосуддя, та прокуратуру;

2) корпоративні органи, зокрема Рада суддів України, яка є органом суддівського самоврядування, забезпечує захист суддів від втручання в судову діяльність, розглядає питання правового захисту суддів та співпрацює з державними органами в питаннях забезпечення правового захисту суддів [45]. Певна роль у захисті прав суддів належить і професійним асоціаціям суддів – міжнародним і національним, що мають на меті захист інтересів суддів (ч. 4 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1]). Також до цієї групи органів можна віднести й Консультативну раду європейських суддів, яка відома своїми висновками рекомендаційного характеру, проте такими, що справляє вплив як на вдосконалення національного законодавства, зокрема і в частині гарантій правового захисту суддів, так і на національну судову й дисциплінарну практику в частині розуміння цінності та ролі судді в суспільстві, особливості його статусу. Як зазначається у Висновку КРЕС № 23 (2020) «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності», «перше завдання асоціацій суддів ... стосується ... захисту суддів і судової системи від будь-яких порушень щодо незалежності, відстоювання забезпечення достатніх ресурсів і належних умов праці, забезпечення належної винагороди та соціального захисту, реагування на несправедливу критику та напади на судові органи й окремих суддів, запровадження, заохочення та реалізація етичних стандартів, забезпечення недискримінації та гендерного балансу» [46]. Дане положення для нас важливо з точки зору визначення предмета правового захисту суддів, але більш докладно цьому питанню буде приділено увагу в наступному розділі роботи;

3) індивідуальний захист. Суддя як людина не може бути позбавлений права на судовий захист, гарантоване Конституцією України [26]. Зокрема, в порядку індивідуальної форми правового захисту відбувається чимало судових процесів, пов'язаних, наприклад, із захистом професійної честі та гідності, оскарженням дій та рішень органів дисциплінарної влади, питаннями

поновлення на посаді тощо. Але в цій частині актуальним є питання меж прийнятності скарги до розгляду судом.

Докладніше про обсяги компетенції суб'єктів правового захисту суддів та проблеми існуючого механізму застосування заходів захисту професійних прав та інтересів суддів буде розглянуто в третьому розділі цієї роботи.

Що ж стосується третього терміна, важливого для нашого дослідження, – «суддя», то воно також має міжгалузеве застосування, але спільний зміст зводиться до «незалежного арбітра», «третьої сторони» у справі [47, с. 1074–1075]. Так, Л. А. Луць визначає «суддю» як особу, яка чинить суд, судить, тобто висловлює обов'язкову для інших людей думку щодо їх вчинків, згідно із законом. Професійний суддя є посадовою особою, наділеною виключними повноваженнями на здійснення правосуддя [48, с. 43].

Досліджуючи концепт «суддя» у правовій лексиці, О. О. Кравчук та І. Б. Остащук визначають його сучасну трансформацію «як одного з базових у концептуальному репозитарії людської свідомості» [49, с. 25]. На їхню думку, за первісною етимологією «суддя» – це офіційна особа, на яку покладался обов'язок приймати постанову в судовому спорі: це може бути не лише окремо визначений суддя, а й правитель, консул, особа, наділена повноваженнями влади. Але на практиці суддівські функції відводилися окремому судді [49, с. 26].

Сьогодні суддя сприймається як необхідний, невід'ємний інститут демократичної держави, основним призначенням якого є розв'язання правової суперечки, що може виникати між членами суспільства, між ними та державними інститутами, а також між державними органами. Однак законодавцем чітко не визначено статус судді. Системний аналіз діючого законодавства України дозволяє виділити три згадки про суддю: у правовій сфері – суддя, який наділений виключною компетенцією зі здійснення правосуддя (ч. 1 ст. 127 Конституції України [26]), займає штатну суддівську посаду в системі судоустрою України (ч. 1 ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1]), на професійній основі уповноважений здійснювати правосуддя (п. 23 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального

кодексу України (далі – КПК України) [27]); слідчий суддя – суддя, який здійснює судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України [27]); суддя Конституційного Суду України – суддя, який займає штатну суддівську посаду в органі конституційної юрисдикції, до повноважень якого належить питання про відповідність Конституції України законів України та в передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України (ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» [50]).

Водночас у науковій літературі зустрічається класифікація інституту судді на професійний та непрофесійний статус. До першої групи відносяться посадові особи судової влади, які здійснюють правосуддя на постійній основі і допуск до посади яких здійснюється у відповідності до кваліфікаційних вимог та процедури конкурсного добору. Непрофесійні ж судді – це тимчасово залучені до процесу здійснення правосуддя представники народу. Для них характерна обмеженість у часі повноважень, відсутність кваліфікаційних вимог та конкурсність у доборі, хоча й визнається, що на час виконання своїх функцій залученого непрофесійного судді на нього розповсюджуються гарантії професійної суддівської діяльності [37, с. 20–24].

Судова реформа 2016 р. поділила суддів на таких, що здійснюють правосуддя, і тих, що здійснюють конституційну процедуру. З огляду на рекомендовані МОН України обсяги дисертаційного дослідження, ми змушені обмежити наше дослідження виключно суб'єктами, які здійснюють судову владу: це судді, які займають штатні посади судді в суді, що належить до системи судоустрою України, яку очолює Верховний Суд (ч. 3 ст. 123 Конституції України [26]). Гарантії правового захисту суддів Конституційного Суду України, враховуючи особливість їх правового статусу, заслуговують окремого дослідження.

Однак, попри дуальність використання терміна «суддя» у правовій сфері

(щодо штатних посад у системі судоустрою та в органі конституційної юрисдикції), ще складніше виглядає ситуація з нормативним визначенням статусу судді. Наприклад, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» називає статус судді особливим професійним статусом посадової особи суду [1, ст. 52]; Закон України «Про запобігання корупції» визначає статус судді як «особи, уповноваженої на виконання функцій держави» [51, п. «г» ч. 1 ст. 3]; у ч. 1 ст. 127 Конституції України ця функція держави характеризується як «судді здійснюють правосуддя» [26].

На думку Конституційного Суду України, саме виконанням конституційної функції – правосуддя – й обумовлюється спеціальний (особливий) статус суддів (речення друге абз. 3 п. 4 мотивувальної частини) [52], який характеризується наявністю певних вимог, обмежень щодо зайняття цієї посади та гарантій його діяльності (абз. 4 п.п. 3.3 п. 3 мотивувальної частини) [52], а відтак КСУ доходить висновку: «всі професійні судді для здійснення своїх повноважень отримують загальнодержавний статус» (абз. 6 п.п. 3.4 п. 3 мотивувальної частини) [53].

Цікаво, що Закон України «Про державну службу» прямо акцентує, що його дія не поширюється на суддів [54, п. 12 ч. 4 ст. 3], а законодавством про працю «службова особа» та «посадова особа» розглядаються як синонімічні поняття [55], відтак терміни «посадова особа» та «посадова особа публічного права» не можуть застосовуватися до суддів. Хоча, з огляду на положення цивільного законодавства, суди відносяться до категорії юридичних осіб публічного права (ч. 2 ст. 81 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)) [29; 56], оскільки утворюються, реорганізуються і ліквідовуються актом парламенту [1, ч. 1 ст. 19].

Крім того, законодавство у сфері запобігання корупції відносить суддів до категорії «службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище» (примітка до ст. 50 Закону України «Про запобігання корупції» [51]), а суддів Верховного Суду та вищих спеціалізованих судів – до категорії «національних публічних діячів» [57, п. 25

ч. 1 ст. 1])). Низка сучасних нормативно-правових актів⁴ професійну діяльність суддів відносить до публічної служби. Судова практика адміністративних судів також підтримує цю позицію, а також загальну позицію ЄСПЛ, що «будь-яка державна служба є публічною службою»⁵, умови проходження якої може регулюватися спеціальними законами, стосовно суддів таким виступає Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [1].

На наш погляд, термін «службова особа» є вкрай неприпустимим для позначення статусу судді. Як влучно зазначила Венеційська комісія, «принциповим є те, що суддя при виконанні своїх функцій не є чийось службовцем; він або вона займає державну посаду. Таким чином, він чи вона є слугою закону та відповідає лише перед ним. Аксиомою є те, що суддя, який вирішує справу, не діє за будь-яким наказом чи вказівкою третьої сторони всередині або за межами судової системи» [60, п. 69].

Отже, реферативний огляд вітчизняного законодавства свідчить про відсутність чіткості у визначенні поняття судді. Зокрема, законодавство оперує такими теоретичними конструкціями для визначення судді, як «особа, яка займає посаду судді»; «унікальний (в сенсі повноважень) суб'єкт, який здійснює правосуддя», «особа, уповноважена на виконання функції держави»; «службова особа, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище», «посадова особа юридичної особи публічного права» і, нарешті «національний публічний діяч»⁶. Очевидно, що даний перелік визначень судді в діючому законодавстві не є вичерпним, проте достатнім для висновку відсутності єдності в підходах у законотворчій техніці до розуміння статусу судді в системі суспільно-правових та суспільно-політичних відносинах.

У наукових працях також відсутній єдиний підхід до поняття «суддя»,

⁴ Див.: п. 17 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України в редакції Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII [58].

⁵ У мотивувальній частині Рішення Касаційного адміністративного суду Верховного Суду «Про визнання протиправними та скасування указів Президента України від 17.05.2014 р. № 478/2014 та від 17.05.2014 р. № 479/2014 та про поновлення на посаді» № П/9901/101/18, № 800/609/16 (800/308/14) від 30.01.2018 р. [59].

⁶ Попри принцип єдності статусу суддів, який закріплений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про запобігання корупції» наділяє статусом «національний публічний діяч» лише суддів Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду України.

змістовне наповнення якого залежало від сфери наукових інтересів дослідника. Наприклад, представники галузі конституційного права визначають суддю як «суб'єкта, наділеного специфічним конституційним статусом з виконання конституційної функції» [61, с. 192]; адміністративного права – «публічного службовця, діяльність якого спрямована на забезпечення загального публічного порядку та впливає з публічного управління» [62, с. 102]; судового права – «персонального носія судової влади» [63; 37] та ін. Але всі підходи сходяться в наступному: по-перше, діяльність судді є професійною діяльністю; по-друге, передбачається особливий правовий зв'язок судді з державою – (а) здійснює функцію держави, (б) індивідуально чи колективно, але рішення суддів виносяться іменем держави, а отже саме держава відповідає за помилку чи шкоду, спричинену суддями в процесі виконання професійних функцій; по-третє, фундаментальна якість судді – незалежність та безсторонність (якість третьої сторони у спорі); по-четверте, очікуваний результат від діяльності судді – відновлення справедливості щодо правовідносин, правовий порядок (законний баланс) яких було порушено.

На наш погляд, такі ключові ознаки цілком вкладаються в систему ознак «публічного службовця», сформульовану О. В. Петришиним, до якої він включив: 1) зайняття певної посади в органі публічного (державно-владного) сектору; 2) публічна спрямованість діяльності (ціль – обслуговування суспільних інтересів); 3) професійність службової діяльності, тобто здійснення такої діяльності на постійній основі, що потребує певних знань і наступності та є основним джерелом матеріального забезпечення працівника [64].

У даному контексті, з огляду на сучасні тенденції щодо впровадження інновацій у правосудді, найближчим часом може актуалізуватися питання, чи є обов'язковою ознакою судді її фізичний статус, тобто чи обов'язково суддею може виключно фізична особа? Маємо на увазі поширення ідеї впровадження технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) у судочинстві. Наприклад, як зазначається у звіті Верховного народного суду КНР, ШІ тепер підключений

до комп'ютера кожного судді на території Китаю [65], більш того, судді *зобов'язані* консультуватися з ним у кожній справі. І якщо вердикт відрізняється від рекомендації машини, суддя має надати детальне письмове пояснення (ШІ китайського суду охоплює всі куточки системи правосуддя, консультуючи суддів і спрощуючи покарання). А в Резолюції Європейського Парламенту 2017 р. з питань цивільно-правових норм про робототехніку, вже вводиться поняття «електронної особи» [66]. На сьогоднішній день ШІ у США наділений повноваженнями виносити рішення на рівні першої інстанції замість суддів щодо нескладних категорій спорів, ДТП, розлучень, стягнень заборгованості за комунальні послуги тощо. Робота судді з'являється лише на рівні апеляції й полягає в перевірці рішення на наявність юридичних помилок [67, с. 336; 68].

Разом із тим законодавство США офіційно не визнає самостійного статусу ШІ, а лише допоміжним інструментом людини. Проте дискусія щодо правового статусу ШІ, особливо у світлі положень Резолюції Європейського Парламенту 2018/2088(INI), набуває обертів [69–71], і фактично йдеться про присвоєння правового статусу розумним роботам, які можуть самостійно встановлювати взаємозв'язки з навколишнім середовищем та змінювати свої дії відповідно до ситуації [72]. Не вдаючись у дискусію, зазначимо, що не виключено, що в майбутньому з властивостей судді буде вилучено, що це – «фізична особа», а далі – й положення «про особливий правовий зв'язок із державою». Проте наразі в контексті українських реалій про це говорити зарано.

Між тим розуміння статусу судді важливо для визначення механізму реалізації гарантій його правового захисту – загальний механізм, притаманний публічним службовцям, або спеціальний (особливий), що обумовлюється специфічним правовим статусом (правовим положенням) судді. На наш погляд, орієнтиром для приведення до єдиного термінологічного визначення статусу судді у законодавчих актах та вдосконалення теоретичних підходів до визначення правового статусу судді

мають бути європейські стандарти. Адже, взявши курс на євроінтеграцію й набувши статусу країни-кандидата для вступу до Європейського Союзу, Україна одночасно зобов'язалась привести своє національне законодавство у відповідність до європейських стандартів, в тому числі й стосовно передумов здійснення судочинства. Статус суддів, очевидно, також входить у сферу питань, які мають бути приведені до спільних засад. Ми розуміємо, що національне судоустрійне законодавство країн-членів ЄС не є уніфікованим, на зміст його інститутів впливають правові традиції, досвід, рівень сприйняття інститутів ліберальної демократії. Проте розуміння ролі та призначення судді в суспільстві є спільним – здатність бути незалежним і безстороннім арбітром у спорі, що має правовий характер, гарантуючи справедливий результат.

Отже, зробимо декілька узагальнюючих висновків. Більшість міжнародних та європейських документів так званого «м'якого права» (soft law) [73–74] сходяться приблизно в наступному: базові ознаки судді – незалежності та безсторонності – мають бути забезпечені набором правових механізмів захисту – гарантій, що відповідатимуть важливості ролі суддів у суспільстві та їх підвищеної відповідальності. Механізми такого захисту можуть бути різні, але вони мають комплексно вирішувати завдання забезпечення незалежності суддів. Розподіл компетенції між суб'єктами правового захисту суддів є виправданим, але за умови додержання суворо визначеної правової процедури, що виключає дискримінацію за професійним статусом та забезпечує рівність у праві суддів на захист.

Стаття 14 Міжнародного пакту в її тлумаченні Комітетом ООН вимагає справедливого судового розгляду справ щодо суддів. Що ж до ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини, то вона безперечно вимагає судового захисту в тому випадку, якщо такий захист вже гарантується на національному рівні. В інших випадках ЄСПЛ припускає виняток із загального правила, тобто позасудовий порядок розгляду таких справ у принципі. Проте поріг виключення дуже високий, і загальний напрям практики ЄСПЛ такий, що гарантії «справедливого правосуддя» мають

застосовуватись.

Конституційний Суд України також неодноразово у своїх рішеннях акцентував на особливості (унікальності) статусу судді: «суддя має особливий (спеціальний) правовий статус, який характеризується наявністю певних вимог, обмежень щодо зайняття цієї посади та гарантій його діяльності» (абз. 4 п.п. 3.3 п. 3 мотивувальної частини) [52], «професійні судді виконують конституційну функцію – здійснення правосуддя, чим обумовлений їх спеціальний правовий статус» (речення друге абзацу третього пункту 4 мотивувальної частини) [52], «всі професійні судді для здійснення своїх повноважень отримують загальнодержавний статус» (абз. 6 п.п. 3.4 п. 3 мотивувальної частини) [53].

Отже, статус судді – особливий, він передбачає специфічний набір прав і обов'язків. Як зазначив Конституційний Суд України, «правовий статус судді передбачає як конституційно визначені гарантії незалежності та недоторканності суддів при здійсненні правосуддя, так і правову відповідальність за невиконання своїх обов'язків» (речення перше абзацу сьомого підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини) [53]. Зрештою гарантії незалежності суддів – це гарантії справедливого судового процесу для всіх учасників, дійсного поділу влади та забезпечення прав і свобод людини. Ця «особливість» статусу судді дає йому додаткові правові можливості, які мають «юридичне призначення, спрямоване на захист прав і свобод людини і громадянина через здійснення правосуддя незалежним і безстороннім судом (суддею)» (абз. 6 п.п. 3.2 п. 3 мотивувальної частини) [75]. Однак особливий статус одночасно з додатковими правовими можливостями передбачає й накладення на суддю та додаткових обов'язків, а також створення для суддівської спільноти спеціальних механізмів захисту їх прав, відмінних від тих, які доступні широкому загалу.

На жаль, історія судової реформи України й не тільки демонструє, що судова влада часто виявляється беззахисною перед спробами політиків встановити «важелі впливу», «усунути» найбільш незалежних та незручних

суддів⁷, радикально реформувати суддівський корпус шляхом ухвалення сумнівних у своїй легітимності актів. Прикладів цього можна знайти чимало і у вітчизняній історії⁸, і в недавніх подіях у деяких європейських державах⁹. Існує ризик, що вищі політичні органи держави, посилаючись на «особливий статус» суддівської корпорації, можуть позбавити суддів усілякого захисту і таким чином встановити політичний контроль за судовою гілкою влади.

Однак гарантії правового захисту суддів також не повинні бути такими, що призведуть до корпоративної замкненості та недосяжності для притягнення до відповідальності суддів за неналежне виконання своїх професійних функцій. Тому розумний баланс між призначенням гарантій правового статусу суддів – здійснення незалежного та безстороннього правосуддя та їх результатом – забезпеченість реалізації права на справедливий суд – є одним із індикаторів рівня розвитку демократії в країні.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що, по-перше, в науці відсутній єдиний підхід до розуміння правового статусу. Враховуючи функціональне призначення судді (реалізовувати державну функцію зі здійснення правосуддя) та наведений в цьому підрозділі аналіз практики ЄСПЛ щодо розуміння статусу суддів, ми схилиємось до визначення статусу судді, що використаний у Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС

⁷ Наприклад, в Україні судова реформа 2010 р. окрім іншого була націлена на ослаблення Верховного Суду України і, зокрема, тиску на тодішнього його очільника В. Онопенко, який відкрито демонстрував свою «не лояльність» політичній силі, яка знаходилась при владі. Цей конфлікт перейшов в правову площину і став підґрунтям у справі О. Волков проти України [76]. Або судова реформа в Угорщині 2010 р., в наслідок конституційних правок президент повноваження голови Верховного Суду країни були достроково припинені. Правки стосувались нових кваліфікаційних вимог до голови нового найвищого судового органу, які були виписані так, що г-н Бака не міг претендувати на цю посаду [77].

⁸ Див.: Рішення КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402–VIII (далі – Закон № 1402) від 18 лютого 2020 р. [78], в якому було визнано неконституційність відповідних правових положень (а отже і розпочатих процедур) щодо ліквідації Верховного Суду України [79].

⁹ Наприклад, у Польщі в 2019 р. було прийнято закон, передбачав можливість звільнення та інші дисциплінарні заходи щодо суддів, які ставлять під сумнів законність судових рішень та кадрові обрання, в тому числі й якщо судді прямо застосовуватимуть конституцію країни чи закони ЄС і таким чином будуть обходити суперечливі законодавчі реформи. Європейський суд у Люксембурзі вирішив у квітні 2020 р., що дисциплінарна палата ВС Польщі, яка існує з 2018 р., повинна тимчасово припинити діяльність, тому що існують сумніви в її політичній незалежності. Див., наприклад: «Polexit після Brexit? Як судова реформа ставить під загрозу членство Польщі в ЄС» [80], або спроба проведення судової реформи в Ізраїлі в січні 2023 р., яка передбачала серйозні обмеження судової влади, зокрема щодо судового контролю над актами уряду [81].

України), якому професійна діяльність судді визначена як публічна служба [82, п. 17 ст. 4]. І хоча ми підтримуємо точку зору представників адміністративного права, що професійна діяльність судді за своєю природою не є службовою, адже тоді постане питання підпорядкованості, контролю, службових завдань і т.п., що є недопустимим з огляду на принцип суддівської незалежності. Крім того, це породить розумний сумнів у безсторонності суддів при розгляді позовів проти держави. Однак, з точки зору правової логіки та визначеності, зокрема суб'єктів правового захисту суддів, однозначне визначення статусу судді як публічного службовця є доречним. Звісно, це певним чином ускладнює ситуацію з точки зору формування цілісної системи гарантій правового захисту, адже вони складатимуться із загальних гарантій публічного службовця та спеціальних (професійних) гарантій судді. Крім того, набуваючи статус судді людина не позбавляється гарантій правового захисту людини та громадянина, новий статус лише передбачає додаткові захисні інститути, завданням яких є створення необхідних передумов ефективного виконання державної функції зі здійснення правосуддя. Проте гадаємо, що саме наука може сприяти у допомозі законодавцю щодо усунення проблем з неоднозначністю використаної термінології, зокрема в частині визначення правового статусу судді.

По-друге, якщо узагальнити наукові дослідження з теорії права щодо розуміння «умов, що забезпечують успіх» [83, с. 29] публічної служби, то умовно гарантії можна поділити на дві групи: ті, що регламентують процедуру набуття повноважень та звільнення (організаційно-правові, політичні), та ті, що захищають – забезпечують належні умови для ефективного здійснення суддями своїх повноважень. Умови правового захисту суддів складають умови захисту та умови забезпечення реалізації професійних прав та інтересів суддів. Тобто це «запобіжники» порушення належних умов для здійснення правосуддя, а також правові механізми поновлення порушеного правового порядку – належних умов здійснення правосуддя. На наш погляд, гарантіями

правового захисту суддів є гарантії незалежності, недоторканності суддів, забезпечення поваги до їх статусу та діяльності і належних умов діяльності.

По-третє, суб'єкти, об'єкти та процедури правового захисту суддів мають свою специфіку, яка обумовлюється «потрійною» природою його статусу – людини і громадянина, публічного службовця та специфічним (професійним) статусом. Механізм правового захисту не може бути вужчим за механізм захисту прав та інтересів людини, а навпаки, передбачати більше правозахисних варіацій, як додаткових правових можливостей, які надаються людині в зв'язку з виконанням нею специфічної державної функції. Проте ми не заперечуємо, що вплив механізму захисту людини і громадянина та суб'єкта владних повноважень має бути взаємним, а отже загальний механізм захисту може бути змінений під впливом спеціальних гарантій судді.

Отже, гарантії правового захисту суддів в Україні – це комплекс заходів, спрямованих на створення необхідних умов для здійснення суддями своїх функцій, утвердження, реалізація та охорона їх особливого правового становища, пов'язаного з виконанням професійних функцій, а також захист від втручання в їх діяльність та відновлення первинних умов їх функціонування у разі порушення.

1.2. Стан наукових досліджень гарантій правового захисту суддів

Дослідження проблемних питань гарантій правового захисту суддів потребує аналізу стану теоретичних напрацювань з цієї тематики, що дозволить з'ясувати наявні прогалини в науці та спрямувати наше дослідження на їх подолання.

Як справедливо відмітила А. Сіленко, в сучасній правовій науці не так багато науковців проводили дослідження правового статусу судді та дотичних інститутів [84, с. 169–170]. Проте, як було зазначено в попередньому підрозділі, гарантії захисту суддів, як один із складових елементів правового статусу суддів, є міжгалузевим інститутом, що досліджується в

конституційному, адміністративному, трудовому, процесуальному праві, а також судовим правом. Тому, намагаючись здійснити системний аналіз гарантій захисту прав суддів, проаналізуємо основні напрацювання різних галузей юридичної науки та виявимо прогалини в теоретичному обґрунтуванні природи гарантій правового захисту суддів. З метою визначення розвитку правової науки щодо розуміння природи та значення гарантій судді аналіз будемо здійснювати в хронологічному порядку.

Так, у 2003 р. Л. М. Москвич захистила кандидатську дисертацію на тему «Організаційно-правові проблеми статусу суддів» [85], яка стала першим в Україні дослідженням з теорії статусу суддів. Дослідниця сформулювала цілісну концепцію правового положення судді, проте гарантії статусу судді, як і гарантії захисту суддів, у роботі не розглядались, оскільки Л. М. Москвич проаналізувала лише ядро правового положення судді – його правовий статус, до якого включила права, обов'язки, повноваження та правосуб'єктність. Але цінність цієї роботи вбачається в тому, що дослідниця звернула увагу на дуальність суддю правового статусу судді – як посадової особи судової влади і як фізичної особи, члена суспільства, який, окрім службових повноважень, має статусні й соціальні права та обов'язки. Вона акцентувала, що службовий статус корегує соціальні права судді як людини та громадянина. Це положення важливе для нашого дослідження, оскільки сучасним трендом у науці та практиці регулювання статусу суддів якраз активно обговорюється концепція «загальнолюдських» прав судді, про що піде мова в наступному розділі роботи. Л. М. Москвич у своїй праці піднімає питання механізму захисту прав судді, який називає необхідною умовою реалізації суддями своєї професійної ролі в державному механізмі та суспільстві.

У 2004 р. Л. Є. Виноградова захистила кандидатську дисертацію на тему «Юридична відповідальність суддів України» (спеціальність 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура) [86], яка стала першим в Україні комплексним дослідженням юридичної відповідальності суддів. Особлива цінність цієї роботи в контексті нашого дослідження полягає в тому, що

авторка назвала особливий порядок притягнення суддів до юридичної відповідальності системою охоронних відносин і запропонувала низку гарантій захисту суддів від неправомірного втручання в їх діяльність і з метою нівелювання ризиків впливу на їх діяльність правоохоронних органів.

У 2004 р. С. Г. Штогун захистив кандидатську дисертацію на тему «Правові проблеми організації і функціонування місцевих загальних судів в Україні» [87], в якій, за результатами нашого узагальнення теоретичних досліджень з питань гарантій суддів, вперше розглянуто питання правового захисту суддів. Дослідник на момент захисту дисертації був діючим суддею України, тому добре знав проблеми, з якими стикаються судді при здійсненні своїх професійних функцій. Він приділив значну увагу аналізу гарантій незалежності, недоторканності та правового захисту суддів і дійшов цілком справедливого висновку про призначення гарантій судді – захистити процес здійснення правосуддя від втручання в діяльність судді. У цьому ми повністю підтримуємо дослідника, вважаючи саме незалежність судді тим фундаментальним принципом, для забезпечення якого і мають будуватися гарантії статусу судді. Водночас вважаємо, що захист суддів не має обмежуватись виключно процесуальними гарантіями, а повинен мати комплексний характер з урахуванням специфіки статусу носія судової влади.

У 2006 р. А. М. Бірюкова захистила кандидатську дисертацію на тему «Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України» [88], і хоча, як видно з назви роботи, дослідження присвячено інституту адвокатури, для нашої роботи має цінність теза, яку обстоює дослідниця, що право на захист не може розглядатися виключно як процесуальний інститут, хоча він і пов'язується зі статусом суб'єктом, який розпоряджається цим правом, а тому гарантії права тісно пов'язані з суб'єктивним правом. Людина не зможе реалізувати право, якщо не буде носієм юридичного суб'єктивного права. Володіючи суб'єктивними юридичними правами, особа набуває таких можливостей: самій чинити певні активні дії; вимагати від інших суб'єктів вчинення певних дій тощо. Для

нашого дослідження такий висновок важливим для формулювання логічної конструкції взаємовпливу інститутів: «правовий статус – обсяг професійних прав та обов'язків – способи та засоби захисту визначених правовим статусом професійних прав (тобто гарантії правового захисту)», що дозволить обґрунтувати зміст, обсяг та призначення правозахисних гарантій судді.

У 2006 р. В. В. Городовенко захистив кандидатську дисертацію на тему «Проблеми незалежності судової влади» [89], яка стала першим науковим дослідженням з даної проблематики. Автор проаналізував міжнародні та вітчизняні нормативні акти, що закріплюють гарантії незалежності судової влади, та на підставі їх зіставлення виявив вади українського законодавства в частині закріплення гарантій незалежності суддів. Зокрема, саме останній чинник дослідник назвав визначальною умовою формування внутрішнього переконання суддів, справедливого судового розгляду та винесення законного судового рішення.

В. С. Єгорова захистила у 2008 р. кандидатську дисертацію на тему «Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції» [90], в якій вперше в науці конституційного права дослідила сутність конституційно-правового статусу судді та констатувала, що ця правова конструкція «містить усю сукупність правових можливостей представника судової влади, юридичного інструментарію, які забезпечують належне здійснення функцій судової влади». Саме критерій «забезпечення належного здійснення функцій судової влади» має бути фундаментом моделі статусу судді й містити всі правові можливості, які надані судді для ефективною реалізації професійних завдань і досягнення соціальних цілей судової влади. На думку дослідниці, до вичерпного переліку таких «правових можливостей» належать: 1) правосуб'єктність; 2) права та обов'язки суддів; 3) принципи діяльності суддів судів загальної юрисдикції; 4) гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції. До останніх вона віднесла «сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію їх прав та обов'язків, усунення можливих перешкод їх належного здійснення» [90, с. 8].

Авторка виділила загальні гарантії діяльності суддів, які включають загальні умови функціонування судової влади та реалізації права на судовий захист, і спеціальні – безпосередні нормативно-правові умови для реалізації суддями своїх прав та обов'язків. Останню групу гарантій суддів вона класифікувала на організаційно-правові (спрямовані на забезпечення і захист прав і свобод суддів, а тому ключову роль в їх забезпеченні належить, на думку дослідниці, ефективності функціонування юрисдикційних і судових органів, їх структурних підрозділів) та нормативно-правові гарантії (включають норми-принципи, юридичну відповідальність та юридичні обов'язки, що забезпечують реалізацію, охорону і захист прав та свобод суддів) [90, с. 13]. На жаль, авторка не розкрила зміст «свобод суддів» і проаналізувала лише службові права. Також при дослідженні організаційно-правових гарантій, попри акцент на забезпечувальній функції юрисдикційних органів та суду, конкретні форми та методи останніх із забезпечення належних умов функціонування суддів не були досліджені.

У 2008 р. Ю. В. Скрипіна захистила кандидатську дисертацію на тему «Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження)» [91], в якій дослідниця розкрила роль слідчого судді як гаранта забезпечення прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальній справі. Одним із висновків дисертантки стало положення про дуальність гарантій слідчого судді: з одного боку, він сам, точніше – умови та результати його діяльності – мають бути гарантіями судового захисту конституційних прав і свобод людини, а з іншого – суддя сам потребує інституціональних і процесуальних гарантій для забезпечення своєї діяльності. Дисертантка показала єдність і взаємообумовленість охоронних та інституціональних гарантій при формуванні правового статусу слідчого судді.

У 2008 р. О. В. Біловою було захищено кандидатську дисертацію на тему «Проблеми суддівського самоврядування в Україні» [92], яка й на сьогоднішній час, попри застарілість (або законодавчу неактуальність) положень, залишається чи не єдиним комплексним дослідженням інституту

суддівського самоврядування. У роботі органи суддівського самоврядування досліджується саме як публічні корпорації, основним призначенням яких є забезпечення незалежності та корпоративного захисту суддів. Зокрема, наголошено на повноваженнях представляти інтереси суддівської спільноти та судової системи в цілому перед публічною владою й у взаємовідносинах з іншими гілками влади. Треба зазначити, що хоча дисертантка першою у вітчизняній юридичній науці підняла тему інтересів суддівської спільноти та представницької функції органів суддівського самоврядування, проте зміст цих питань не було досконало досліджено. Заслуговує на підтримку теза, сформульована дослідницею, що саме суддівське самоврядування має сформувати корпоративну мораль, а тому їх функції слід розглядати не лише як публічно-правові, але й як приватноправового характеру [92, с. 11].

У 2009 р. І. В. Бабій захистила кандидатську дисертацію на тему «Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище» [93]. У роботі вона робить низку пропозицій щодо вдосконалення норм кримінального процесуального права із забезпечення гарантій статусу суддів, зокрема при здійсненні кримінального провадження. Треба зазначити, що деякі слушні пропозиції дослідниці були втілені у прийнятому в 2012 р. КПК України й навіть зараз оцінюються як слушні. Зокрема, вона пропонувала передбачити стосовно суддів процедуру, аналогічну існуючій відносно Президента України: отримувати перед винесенням постанови про обвинувачення особи від колегії суддів найвищого суду висновок про наявність у діях судді ознак злочину.

У 2009 р. А. Ю. Кожевников захистив кандидатську дисертацію на тему «Конституційно-правове регулювання імунітетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України)» [94], в якій дослідив інститут правового імунітету як інструмент забезпечення незалежності, в тому числі суддів. Дослідник справедливо зазначив, що спотворене використання даного інституту призводить до необґрунтованих привілеїв носіїв державної влади,

хоча його сутнісне призначення – бути гарантією незалежності, захистом від неправомірного втручання в їхню діяльність. Дане дослідження цікаве тим, що називає імунітет судді необхідним елементом його статусу, гарантією від неправомірного втручання правоохоронних органів у процес здійснення його професійних прав та обов'язків. Дослідник вважає, що змістом імунітету як гарантії судді є захист від притягнення до відповідальності «за його дії чи думки, висловлені ним при виконанні своїх посадових обов'язків» [94, с. 10]. Треба зазначити, що доволі цікава думка, яка потребує глибокого осмислення в частині права судді на свободу вираження думки та допустимі межі суддівського активізму при розгляді справи й винесенні судового рішення. При цьому дослідник справедливо акцентує на застереженні щодо абсолютизації імунітету судді й зазначає, що імунітет судді лише вимагає спеціальної процедури притягнення судді до кримінальної відповідальності, але не виключає її.

У 2011 р. С. В. Луніним було захищено кандидатську дисертацію на тему «Принцип змагальності сторін як конституційна гарантія справедливого судочинства в Україні» [95], де розглянув співвідношення понять «принцип» та «гарантія», зробивши висновок, що принцип виступає фундаментом побудови конструкції гарантії як сукупності засобів і способів забезпечення практичної реалізації норми-ідеї – принципу. Він доходить висновку, що система однієї гарантії функціонування суду може забезпечити реалізацію декількох принципів, зокрема ефективного правосуддя.

У 2013 р. Т. В. Галайденко захистила кандидатську дисертацію на тему «Гарантії незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні» [96], в якій також продовжила розвивати ідею розуміння незалежності суддів як фундаменту побудови всіх забезпечувальних інститутів їх особливого професійного статусу. Дисертантка першою у вітчизняній юридичній науці сформулювала види забезпечувальних гарантій незалежності суддів, до яких віднесла: особисті, професійні, соціально-економічні, процесуальні, безпекові та морально-етичні. Слід зазначити, що дана робота є чи не найповнішим

дослідженням гарантій суддів, хоча дисертантка і обмежила предмет свого дослідження виключно гарантіями незалежності суддів. У роботі зроблено низку пропозицій щодо вдосконалення правового статусу органів суддівського самоврядування як суб'єктів правозахисту суддів, що має, на думку дисертантки, підвищити ефективність їх діяльності в цьому напрямку.

У захищеній у 2014 р. кандидатській дисертації на тему «Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект» О. В. Лемак вперше в юридичній науці порушила питання правомірності допустимих меж недоторканності суддів у контексті принципу рівності, поняття «будь-який спосіб тиску на суддю», законного і належного складу суду, статусу органів суддівського самоврядування тощо в контексті міжнародних стандартів у галузі судівництва та практики Європейського суду з прав людини щодо гарантій права на судовий захист [97]. І хоча у змісті роботи цим питанням було приділено незначну увагу, проте проблема була позначена досить вірно.

У 2016 р. О. В. Карпушова захистила кандидатську дисертацію на тему «Правовий механізм забезпечення і реалізації трудових прав суддів» [98] за спеціальністю «12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення». У контексті нашого дослідження певний інтерес становить зроблений дисертанткою акцент на необхідність «переосмислення значення правосуддя не лише як однієї з основних функцій держави, а, насамперед, як різновиду професійної діяльності <...> виду особливої праці» [98, с. 1]. І хоча ми категорично заперечуємо можливість розгляду професійної діяльності судді як окремої від державної функції, проте підтримуємо положення, що діяльність судді є не службовою (суддя не служить), а саме професійною, що підкреслює його особливий статус та виокремлює з численного апарату державних службовців. Ми б навіть акцентували, що судді є єдиними професіоналами в сенсі реалізації державної влади. Лише до носіїв судової влади законом висуваються певні вимоги щодо виду та якості освіти та професійного досвіду й презюмується, що їх професійна діяльність є тривалою, а не тимчасовою. Можна навіть досить умовно висловитись, що

судді – це єдині посадові особи в системі державної влади, які мають безстроковий «трудовий контракт» із державою. Дослідження О. В. Карпушової цікаве ще й тим, що піднімає питання «трудових прав і законних суддів», актуалізуючи питання погляду на суддів не лише як на професійних суб'єктів з виконання державної функції, але й як на громадян – членів суспільства. Дисертантка піднімає питання щодо поліпшення захисту трудових прав суддів і підвищення юридичних гарантій у сфері забезпечення їх трудових прав. Останні ж розглядаються як один з елементів правового механізму забезпечення та реалізації трудових прав суддів [98, с. 4]. Також дисертанткою розглядається ефективність діяльності суб'єктів захисту трудових прав суддів, зокрема органів суддівського самоврядування, а також шляхи вдосконалення юридичних гарантій правового захисту суддів, основна суть яких зводиться до підвищення стандартів незалежності суддів та виключення ризиків впливу на них під час здійснення професійних функцій.

У 2016 р. І. В. Пивовар захистила кандидатську дисертацію на тему «Правовий статус суддів судів загальної юрисдикції України у 1991–2014 рр. (історико-правове дослідження)» [99], в якому на підставі історичного підходу продемонструвала вплив гарантій статусу судді на ефективність виконання їх функцій. Зокрема, дослідниця простежила динаміку розвитку засад правового статусу суддів крізь призму рівня втручання в судову владу з боку інших гілок державної влади.

У 2016 р. Т. В. Пустовойт було захищено кандидатську дисертацію на тему «Конституційно-правові основи єдності судової влади» [100], в якій одним із питань дослідження стала проблема презумпції рівності суддів та роль органів суддівського самоврядування в системі гарантій незалежності суддів, зокрема їх захисту від неправомірного втручання в їх діяльність. Серед потенційних суб'єктів посягання на незалежність суддів, від незаконного впливу яких мають захищатися судді певними гарантіями, названі державні, приватні та політичні структури. Серед найвразливіших місць для політичного впливу на судову владу названа процедура формування суддівського корпусу.

Наголошено на невикористаному судовою владою потенціалу самозахисту (або корпоративному захисті) від втручання в суддівську діяльність.

У 2018 р. Н. І. Бернацька захистила докторську дисертацію на тему «Проблеми правового регулювання соціального забезпечення публічної служби в Україні» [101], в якій дослідила, зокрема, спеціальні гарантії суддів щодо соціального забезпечення та акцентувала на проблемах їх правового регулювання, серед яких, зокрема, зниження рівня гарантій у сфері соціального забезпечення суддів та низький рівень соціального забезпечення суддів у порівнянні з іншими категоріями публічних службовців, а також інші загальні проблеми у сфері соціального забезпечення публічних службовців. Не вдаючись до дискусії з дослідником, зазначимо, що в роботі авторка намагалася сформулювати низку додаткових соціальних прав суддів, обумовлених їх спеціальним професійним статусом, та визначила суб'єкта, який має відповідати за реалізацію задекларованих соціальних гарантій суддів, – державу.

У 2020 р. В. М. Кравчуком було захищено докторську дисертацію на тему «Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні» [20], в якій один підрозділ дослідник присвятив саме гарантіям конституційно-правового статусу суддів в Україні. Автор підтримав запропоновану Т. В. Галайденко [96] класифікацію гарантій статусу судді, але розвинену в бік розширення за рахунок гарантій прав людини і громадянина, обґрунтовуючи такий підхід тим, що окрім професійного статусу суддя наділений також конституційно-правовим статусом людини і громадянина, а відтак система професійних гарантій судді має бути доповнена конституційно-правовим статусом людини і громадянина. Дослідник виокремив (а) загально-соціальні гарантії діяльності суддів, до яких відніс економічні, соціальні, політичні та ідеологічні гарантії, та (б) спеціально-юридичні гарантії діяльності судді, до яких відніс нормативно-правові й організаційно-правові гарантіями конституційно-правового статусу суддів. Попри відсутність у роботі чіткого розмежування гарантій суддівської діяльності та гарантій статусу судді, а

також аналізу правозахисних гарантій суддів, слід відмітити й підтримати підхід про розширення професійних гарантій суддів за рахунок конституційних гарантій людини і громадянина, однак з поправкою, що за такого підходу межі гарантій суддів будуть виходити далеко за межі конституційних гарантій людини і громадянина та включати гарантії прав людини, передбачені міжнародними документами з прав людини й конкретизовані практикою ЄСПЛ. Також позитивним моментом даного дослідження стало те, що хоч і поверхово, але автором було означено, що гарантії захисту прав суддів входять до структури організаційно-правових гарантій правового статусу суддів та визначено суб'єкти такого захисту (без конкретизації) – органи-гаранти, які розподілені за критерієм обсягу компетенції на органи загальної та спеціальної компетенції, й названі їх функції: організаційно-політичні, організаційно-економічні, організаційно-соціальні, організаційно-культурні та організаційно-ідеологічні. Однак, на жаль, науковець не розкриває ані види органів-гарантів, ані зміст їх функцій.

У 2021 р. О. А. Савицький захистив кандидатську дисертацію на тему «Суддя Вищого антикорупційного суду як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин» [102], в якій запропонував систему «гарантій діяльності» судді ВАС, до яких включив юридичні акти, організаційно-правову діяльність суб'єктів права та спеціальні гарантуючі методи впливу на суспільні відносини, тобто правотворчі, правореалізуючі та контрольні-наглядові процеси, спрямовані на забезпечення гарантій діяльності, зокрема суддів ВАС. На наш погляд, дисертантом було висловлено досить спірну позицію щодо класифікації гарантій діяльності судді. Так, на підставі критерію галузі права дисертант пропонує виділити групу матеріальних гарантій діяльності судді, до яких віднести: недоторканність та імунітет суддів; незмінюваність суддів; обов'язковість судових рішень і встановлення відповідальності за їх невиконання, та процесуальних гарантій діяльності судді – особливий порядок призначення на посаду судді ВАС, звільнення судді з посади; встановлений законом порядок притягнення суддів до

відповідальності та відсторонення від здійснення правосуддя; встановлений законом порядок здійснення правосуддя. При цьому, за твердженням автора, саме перша група гарантій представлена різноманітними способами й правовими засобами їх реалізації безпосередньо під час розгляду кримінальних проваджень. Друга ж група гарантій покликана створити необхідні умови для нормального функціонування судової системи. Не вдаючись до критичного аналізу даної позиції науковця, зазначимо, що поза увагою дослідника залишились питання впливу гарантій на захист суддів від неправомірного втручання в його діяльність.

У 2021 р. П. В. Горінов захистив кандидатську дисертацію на тему «Адміністративно-правове регулювання реалізації процедур забезпечення незалежності суддів» [103]. У роботі досліджено адміністративні процедури застосування заходів правового захисту судді та членів його сім'ї, майна, а також роль органів суддівського самоврядування та асоціацій суддів у механізмі захисту незалежності суддів.

У 2021 р. Е. Л. Ковалюмнус захистила кандидатську дисертацію на тему «Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів України» [104], в якій дослідниця хоч і зосередилась на механізмі захисту лише трудових і соціальних прав суддів, проте вперше у вітчизняній науці виокремила суб'єктів такого захисту, яких, залежно від статусу, умовно поділила на дві групи: (1) міжнародні або наднаціональні інституції та (2) національного рівня, до якого віднесла суди, органи суддівського самоврядування та врядування, а також асоціації суддів. Крім того, дисертантка дослідила форми такого захисту: юрисдикційні та неюрисдикційні (до останніх віднесла самозахист суддів, який як інститут трудового права, на її думку, знаходиться лише на стадії становлення). Хоча досить спірним, з нашої точки зору, є бачення дисертантки потенціального суб'єкта захисту професійних трудових прав суддів – профспілки суддів, оскільки членство суддів у подібних об'єднаннях прямо заборонено Конституцією України [26, ст. 127].

У 2021 р. І. В. Петрішак захистив кандидатську дисертацію на тему «Адміністративно-правовий механізм державного захисту суддів та працівників правоохоронних органів» [105], в якій дослідив інститут державного захисту як однієї з функцій держави, проаналізував, зокрема, право судді на державний захист та порядок реалізації механізму такого захисту. Важливо, що він дійшов висновку, що праву судді на державний захист, яке задекларовано в Конституції України, кореспондується обов'язок держави забезпечити це право.

У 2021 р. Д. В. Ткаченко захистив кандидатську дисертацію на тему «Правове регулювання відсторонення судді від виконання посадових обов'язків» [106], де проаналізував специфіку правових гарантій суддів при застосуванні інституту відсторонення від посади. Проте гарантії ним були досліджені виключно як інститути захисту приватного та публічного інтересу на справедливий суд, а не як механізми захисту прав та інтересів суддів від потенційного ризику впливу на них.

У 2021 р. Л. В. Дробчак захистила кандидатську дисертацію на тему «Процесуальні гарантії неупередженості професійних учасників кримінального провадження» [107], в якій окрім іншого, дослідила міжнародні стандарти забезпечення вимог щодо неупередженості суддів, серед яких виділила стандарти щодо забезпечення вимог стосовно безсторонності суддів, до змісту яких віднесла захист від судових позовів проти суддів за виконання ними своїх функцій чи за упушення у роботі. Також дисертантка приділила увагу питанню відповідальності судді за помилку при прийнятті судового рішення та позитивно оцінила скасування ст. 375 Кримінального кодексу України (далі – КК України) як потенційного ризику процесуального впливу на суддів з боку інших учасників кримінального провадження.

У 2021 р. Ю. І. Соколова захистила кандидатську дисертацію на тему «Правове регулювання пенсійного забезпечення суддів» [108], в якій розглянула питання пенсійного забезпечення суддів в системі їх соціальних гарантій і виділила їх чотири групи – нормативно-правові, організаційні,

фінансово-економічні та політичні гарантії, що закріплені в різних нормативно-правових актах. Крім того, вона дійшла висновку про необхідність розширення їх переліку та удосконалення механізму їх реалізації.

У 2021 р. Н. А. Чабан захистила кандидатську дисертацію на тему «Неупередженість судової влади як гарантія забезпечення прав людини: теоретико-правове дослідження» [109], в якій дослідила інститут неупередженості судді при прийнятті рішення як гарантію захисту прав людини. І хоча дисертантка робить справедливий висновок, що даний інститут стосується тільки внутрішніх аспектів діяльності професійного судді, пов'язаної з судовим розсудом, правосвідомістю суддів, їх внутрішніми переконаннями, суб'єктивною стороною їх посадових вчинків, проте не аналізує гарантії, що стосуються саме умов внутрішньої неупередженості судді.

У 2023 р. С. О. Халюк захистив докторську дисертацію на тему «Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя в Україні та відповідних органів у зарубіжних країнах: порівняльний аналіз» [110], в якій, в тому числі, приділив увагу ролі зазначеного органу в забезпеченні незалежності суддів, хоча і далеко не безспірною виявилась позиція розуміння мети повноважень Вищої ради правосуддя як «забезпечення реалізації потреб та інтересів суспільства, держави, людини й громадянина», без жодної згадки про захист професійних прав та інтересів суддів. Хоча автор і виокремив окрему групу повноважень Вищої ради правосуддя – контрольно-наглядові, до змісту яких, серед іншого, відніс і вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів, проте не вказав на об'єкти таких контрольно-наглядових повноважень органу, зазначивши, що саме об'єкти й визначають зміст і характер контрольно-наглядових повноважень за їх природою.

Проведений аналіз існуючих наукових напрацювань з дотичних питань гарантій правового захисту суддів дозволяє дійти таких висновків.

По-перше, інститут статусу судді, змістовним елементом якого виступають гарантії, є міждисциплінарним. Окремі питання забезпечення

правових гарантій суддів ставали предметом досліджень науковців, які спеціалізуються на конституційному, адміністративному, судовому, трудовому та процесуальному праву. З одного боку, це значно збагачує сферу наукового дослідження статусу суддів, з іншого – свідчить про несформованість загальної концепції, наявність прогалин як у правовому регулюванні, так і в практиці інтерпретації та правозастосування.

По-друге, попри значну кількість наукових розробок, присвячених тим чи іншим аспектам гарантій суддів, гарантії їх правового захисту жодного разу не ставали об'єктом наукового дослідження, що підтверджує актуальність нашого дослідження.

По-третє, проведений аналіз дисертаційних робіт з даної проблематики сприяє актуалізації змісту нашого дослідження, оскільки допомагає звузити сферу питань, які становлять предмет дослідження, до тих, що є або фрагментарно розробленими, або взагалі раніше не аналізувалися. Зокрема, концепція трудових прав і права соціального забезпечення суддів вбачається нами достатньо розробленою, хоч і не позбавлена певних дискусійних моментів, що пояснюється недосконалістю правового регулювання статусу судді загалом.

1.3. Методологія дослідження гарантій правового захисту суддів в Україні

З'ясувавши стан теоретичної розробленості питання гарантій правового захисту суддів, сформувавши понятійно-категоріальну основу свого дослідження, науковець має визначитись з методологією, яку він використає у своїй роботі. Саме методологія здатна зробити дослідження унікальним, навіть коли предметом аналізу стають уже опрацьовані наукові проблеми. Однак, хоча саме особистість дослідника, його творчий задум, обраний предмет аналізу, методика дослідження індивідуалізують його наукову працю, проте наукою виділяються загальні підходи до наукового дослідження, які

називаються методологією. Знання основ методології наукового дослідження дозволить: а) зрозуміти суть будь-якого наукового дослідження, не залежно від його предмета; б) отримати релевантні результати, які можуть бути сприйняті наукою як науково-обґрунтовані.

Як відзначають фахівці, під методологією наукового дослідження розуміється сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та здійснення наукового пізнання обраної проблеми [111, с. 13]. На основі даного визначення сформулюємо методологію нашого дослідження.

Насамперед визначимо принципи наукового дослідження гарантій правового захисту суддів.

По-перше, будучи добре знайомими з реальною практикою реалізації багатьох забезпечувальних гарантій суддівської діяльності, ми маємо сприйняти принцип *єдності теорії і практики*, які вважаємо взаємообумовленими. Чинне законодавство містить чимало гарантій статусу судді, гарантій правового захисту суддів, які, на жаль, залишаються декларативними, оскільки відсутній реальний механізм їх реалізації. Наприклад, Закон України «Про судоустрій та статус суддів» [1] декларує, що незалежність судді забезпечується безпековими засобами, передбаченими Законом України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» [43], а також «іншими засобами їх правового захисту» [1, п. 10 ч. 5 ст. 48], проте статті, присвяченій цим «засобам правового захисту суддів», даний Закон не містить. У ньому є лише згадка, що суддя має право участі в громадських об'єднаннях, «що мають на меті захист інтересів суддів» [1, п. 4 ст. 56], проте ані способів і засобів захисту (тобто гарантій), ані розуміння «інтересів судді» закон не містить. Закон містить поняття «професійний інтерес судді», суб'єктом захисту якого визначено органи суддівського самоврядування [1, ст. 126], проте як співвідносяться поняття «інтереси судді», суб'єктом захисту яких визначені громадські об'єднання, та «професійні інтереси судді», суб'єктом захисту яких визначені органи суддівського самоврядування. Проте і в першому, й у другому випадку

механізм захисту не визначається Законом. Тому він виробляється практикою, яка, звісно, ґрунтується на теоретичних напрацюваннях понять «професійного інтересу», «співвідношення публічного і приватного інтересу», «механізму захисту».

По-друге, будь-яке теоретичне дослідження має відповідати принципу *системності*, що передбачає перед початком аналізу формулювання мети дослідження і визначення кроків (завдань), які дослідник планує пройти для досягнення заявленої мети. При цьому кожен наступний крок має базуватися на результатах вирішеного попереднього завдання й бути підґрунтям (базисом) для початку нового етапу. Тобто дослідження має бути послідовним, цілеспрямованим, що в сукупності забезпечить йому ознаки цілісної, системної роботи. Зокрема, як було показано в попередніх підрозділах, інститут гарантій правового захисту суддів є міждисциплінарним інститутом, усе залежить від кута зору дослідника – чи буде він оцінювати статус судді як людини, яка уповноважена державою на виконання функцій правосуддя, чи як одного з публічних службовців або як специфічного (професійного) суб'єкта владних (судових) повноважень. Однак спробуємо застосувати комплексний підхід до досліджуваного явища, врахуємо принципові положення щодо гарантій правового захисту всіх трьох підвидів правового статусу, що в сукупності формують унікальний статус професійного судді, і який вимагає унікального механізму його правового захисту.

По-третє, ще однією засадою нашого дослідження є принцип *розвитку*. В попередньому підрозділі викладено досліджені нами фундаментальні праці, які так чи інакше торкалися питань гарантій статусу судді, що дозволило дійти висновку про ступінь розробленості концепції гарантій правового захисту суддів. Але частина наукових досліджень були проведені до останнього заходу з судової реформи, а тому певні положення вже втратили свою актуальність. Деякі проблеми були лише названі дослідниками, проте, напевне, через нормативне обмеження обсягу дисертації не дістали свого ґрунтового висвітлення чи науково-обґрунтованої позиції щодо їх вирішення. Тому ми

врахуємо вже існуючі напрацювання та запропонуємо власне бачення розвитку доктрини правового статусу суддів загалом і концепції правового захисту суддів зокрема.

Четвертим принципом будь-якого наукового дослідження має бути принцип *об'єктивності*. На жаль, однією з ознак галузевих досліджень правового статусу судді та його гарантій, які ми проаналізували в попередньому підрозділі, є намагання дослідника застосувати притаманний йому інструментарій, сформовані теорії та методологію певної галузі науки (наприклад, адміністративного чи трудового права) до інституту статусу судді, що приводить дослідника до хибних висновків чи «мертвих» пропозицій, як-то: механізму адміністративного контролю та нагляду за судовою діяльністю; чи про доцільність запровадження профспілок суддів; чи Пенсійного відділу суддів тощо. На наш погляд, потрійна природа статусу судді – людини, публічного службовця, професійного носія влади – досить умовна і має здійснюватися лише для пояснення специфіки (унікальності) правового статусу судді, адже на відміну від усіх персональних (саме персональність є однією з кваліфікуючих ознак, яка дозволяє відокремити суддів від інших колективних носіїв державної влади) носіїв державної влади (Президента України, народного депутата України – вони, як і судді, несуть персональну відповідальність за прийняте рішення та уповноважені індивідуально реалізовувати державну владу). Виключно судді здійснюють свою діяльність на професійних засадах (певні кваліфікаційні вимоги, конкурсний добір, посада включена до кваліфікаційної рамки професій), а тому їх статус є унікальним і потребує єдиного підходу до розуміння його природи та змісту.

П'ятим принципом побудови нашого дослідження виступає принцип *декомпозиції*, який є класичним для будь-якого наукового дослідження, та передбачає розподіл роботи на окремі частини (розділи, підрозділи, пункти, підпункти), що дозволяє більш чітко систематизувати матеріал, побудувати логічну стратегію аналізу та сфокусуватися на дослідженні конкретного

предмета чи явища як важливого елементу всього дослідження в цілому. Наприклад, з'ясувавши загальний зміст гарантій правового захисту (в першому розділі роботи), що напрацьований загальною теорією права, ми проаналізуємо зміст правозахисних гарантій суддів за загальною схемою – об'єкти, суб'єкти та механізм правового захисту, але з урахуванням специфіки правового статусу суддів. Проведений змістовний аналіз гарантій правового захисту суддів дозволить виявити проблеми в їх реалізації та запропонувати науково-обґрунтовані шляхи їх вирішення.

Отже, композиційно дана дисертаційна робота складається з трьох складових:

1) теоретико-методологічна частина, в якій буде визначена методика дослідження;

2) теоретична частина, де буде сформована науково-обґрунтована концепція гарантій правового захисту суддів;

3) практична частина, в якій будуть узагальнені результати дослідження як логічне завершення наукового пошуку, їх аргументація.

І, нарешті, останнім принципом нашого дослідження є принцип *абстрагування*. Працюючи суддею, ми розуміємо, що проблем у практичній реалізації гарантій правового захисту суддів дуже багато (можна навіть наголосити, що такий механізм на сьогоднішній день є відсутнім, адже, наприклад, визначивши суб'єктів правового захисту професійних прав та інтересів суддів, законодавець не надав цим суб'єктам реальних владних правозахисних повноважень. А будучи органом у системі державної влади, вони зобов'язані діяти виключно в межах наданих повноважень, варіантів для будь-якого активізму цих органів не так багато), а в науці цих проблем та неодноманітності точок зору ще більше. Однак нормативні вимоги до обсягу дисертаційної роботи є суворо регламентовані, тому ми змушені визначити пріоритетні питання для дослідження, а інші ж проблеми залишити для наступних досліджень, результати яких плануємо відображати в періодичних наукових виданнях. Також не вважаємо актуальним включати в дослідження

питання, які на даний момент є досить розробленими. Тому дана робота не претендує на загальність й абсолютну повноту дослідження гарантій правового захисту суддів, проте заявляє про актуальність і першість у вітчизняній науці системного дослідження цього питання.

Щодо використаних методів дослідження, то це мають бути конкретні інструменти, за допомогою яких вирішують ті чи інші проблеми, відкривають закономірні зв'язки досліджуваних явищ і процесів.

У роботі використано методи аналізу та синтезу при вивченні наявних наукових досліджень питань гарантій статусу суддів загалом і гарантій правового захисту зокрема; виокремлення питань, які вже опрацьовані наукою та є малодослідженими чи взагалі не досліджені на даному етапі розвитку вітчизняної науки. Також ці методи стали в нагоді при аналізі правових гарантій захисту суддів у зарубіжних країнах та оцінці співвідношення цих гарантій і результату їх дії – реального стану незалежності суддів у певній країні. Крім того, у роботі проаналізовано практику діяльності Вищої ради правосуддя, Ради суддів України, з'ясовано види неправомірного втручання в суддівську діяльність та зроблено спробу дати оцінку причин таких явищ.

Крім того, у ході дослідження при формуванні категоріально-термінологічного апарату та конструюванні спеціальної конструкції гарантій правового захисту суддів і загальних інститутів теорії права було використано класичні методи наукового дослідження – індукції та дедукції.

Водночас при аналізі практики правового закріплення та механізму реалізації гарантій статусу судді та їх захисту в зарубіжних країнах використано метод аналогії. Оскільки кожна країна має власну унікальну практику формування правових інститутів, що забезпечують незалежність суддів, зокрема через різні механізми стримувань та противаг, формування розумного балансу у взаємодії між гілками влади, державними й суспільними інститутами, важливо було оцінити саме функціональний потенціал відповідних інститутів, щоб спробувати віднайти аналогічні інструменти у вітчизняній практиці, з'ясувати причину різної ефективності механізму

забезпечення правового захисту суддів та запропонувати шляхи гармонізації вітчизняного законодавства та підвищення ефективності функціонування відповідних правозахисних інститутів в Україні. У цьому контексті необхідно мати застереження щодо простого копіювання чи перенесення практики зарубіжних країн у вітчизняне правове поле, адже це може бути просто неефективним через невідповідність усталеним традиціям, стану розвитку правової культури чи просто конкурувати (а не ефективно взаємодіяти) з іншими інститутами вітчизняної правової системи.

Інформаційний метод використано при пошуку необхідної інформації щодо предмета нашого дослідження з різних джерел. Зокрема, основними джерелами інформації стали: а) нормативно-правові акти внутрішньої та міжнародної бази – закони, підзаконні акти, міжнародно-правові документи, законодавчі акти інших країн та ін.;(б) міжнародні документи «soft law» – рекомендації, висновки міжурядових, недержавних організацій, з якими Україна співпрацює в питаннях проведення судової реформи; в) правозастосовна практика щодо реалізації правозахисного механізму стосовно прав та інтересів суддів – рішення ЄСПЛ, вітчизняних судів, КСУ, Вищої ради правосуддя, Ради суддів України тощо; г) літературні наукові джерела – монографічні дослідження, наукові статті, тези виступів на наукових конференціях та інші наукові публікації, які стосувались дотичних питань гарантій правового захисту суддів; д) емпіричний матеріал – дані соціологічних досліджень, опитувань суддів щодо оцінки стану забезпечення їх незалежності, захисту від неправомірного втручання в їх діяльність тощо.

Методи абстрагування та моделювання були використані нами при побудові теоретичної конструкції «гарантії правового захисту суддів». Оскільки даний інститут є зовсім не розроблений наукою, наша робота стала першим дослідженням цього питання. Тому необхідно було відтворити уявну, ідеальну модель правозахисту суддів, щоб змодельовати цілісну концепцію гарантій правового захисту суддів. Модель є науковою та авторською, оскільки чинне законодавство регулює лише механізм захисту безпеки суддів,

яка є лише окремим об'єктом правозахисту суддів. Але вважаємо, що комплексна теоретична модель дозволить удосконалити законодавче врегулювання механізму реалізації гарантій правового захисту суддів.

Емпіричний метод було використано при опрацюванні результатів проведеного нами опитування 280 суддів щодо їх оцінки ефективності вітчизняного механізму забезпечення належних умов їх роботи, дієвості гарантій захисту прав та інтересів професійних суддів, наскільки вони відчують себе захищеними від неправомірного втручання в їх діяльність і наскільки вони впевнені у захисті їх професійних прав у випадку їх порушення. Також у ході дослідження узагальнено судову практику щодо захисту професійної честі та гідності суддів у справах про оскарження висновків Громадської ради доброчесності та відповідних рішень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККС України) про їх недоброчесність.

Одним з основних методів дослідження став метод наукової аргументації, який використано при формулюванні власної думки після дослідження різних позицій науковців на те чи інше питання та формулювання основних висновків, отриманих результатів дослідження. Послідовний логічний процес пізнання, виявлення вірних і хибних наукових позицій дозволили сформулювати авторське бачення наукової конструкції «гарантії правового захисту суддів» та дійти логічних, науково-обґрунтованих висновків щодо ефективності діючого на даний момент механізму правового захисту суддів і запропонувати власне бачення шляхів його оптимізації.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що всі методи і принципи наукового дослідження, використані в цій роботі, застосовувались у системному взаємозв'язку, не надаючи пріоритету чи більшої питомої ваги жодному з них. Лише завдяки єдності, системності та взаємовпливу елементів використаної методології дослідження, отримані результати з більшою вірогідністю є релевантними, об'єктивними й достовірними

Висновки до розділу 1

Огляд наукової літератури свідчить про відсутність напрацьованої цілісної концепції «гарантії правового захисту суддів».

Гарантії правового захисту суддів є складовим елементом теоретичної конструкції «правовий статус судді». Інститут статусу судді досліджувався фахівцями різних правових спеціалізацій (конституційного, адміністративного, трудового, судового права), що надало йому міждисциплінарного характеру та пояснює необхідність комплексного підходу до визначення системи гарантій правового захисту суддів. Призначенням гарантій правового захисту – створення необхідних умов для належної реалізації суддями своїх функцій.

Гарантії правового захисту суддів є комплексним явищем, яке включає:

(1) правові приписи, що визначають особливість правового положення суддів в державі;

(2) перелік інститутів, на які покладається забезпечення зовнішньої і внутрішньої стабільності та непорушності особливого правового становища суддів як самостійного інституту забезпечення сталості правопорядку;

(3) правові способи реалізації правозахисних повноважень уповноважених органів.

До змісту гарантій правового захисту включаються об'єкти та суб'єкти захисту, а також спосіб (або інструмент) реалізації захисту.

Об'єктом правового захисту є професійні права та свободи суддів, зміст яких обумовлюється спеціальним правовим статусом суддів. Однак перелік цих прав та свобод не є чітко визначеним на даний момент, зокрема, та частина, яка стосується трансформації загальних конституційних прав та свобод людини і громадянина під впливом вимог професійного статусу суддів. Активну роль у формуванні змісту «цивільних прав та свобод» суддів в загальній системі професійних прав та свобод суддів відіграє ЄСПЛ та КРЄС.

Суб'єктами правового захисту суддів є:

(1) державні органи, зокрема органи в системі правосуддя, суддівського

врядування, правоохоронні органи та прокуратура;

(2) корпоративні органи, зокрема Рада суддів України, професійні асоціації суддів (міжнародні та національні, що мають на меті захист інтересів суддів). Також до цієї групи органів можна віднести і Консультативну раду європейських суддів, яка відома своїми висновками рекомендаційного характеру, проте такими, що справляє вплив як на удосконалення національного законодавства, зокрема і в частині гарантій правового захисту суддів, так і на національну судову й дисциплінарну практику в частині розуміння цінності та ролі судді в суспільстві, особливості його статусу.

(3) суди. Хоча суди і є державними органами, проте реалізувати функцію правового захисту суддів можуть лише в порядку розгляду індивідуального позову судді, зокрема, в порядку індивідуальної форми правового захисту відбувається чимало судових процесів, пов'язаних, наприклад з захистом професійної честі та гідності, оскарження дій та рішень органів дисциплінарної влади, питання поновлення на посаді та ін. Але в цій частині актуальним постає питання меж прийнятності скарги до розгляду судом.

Способи реалізації правового захисту суддів є похідними від суб'єкта, його реалізуючого. Тобто можна виокремити державну, корпоративну чи індивідуальну форму правового захисту суддів.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ

2.1. Професійні права суддів як об'єкти правового захисту

В юридичній науці під терміном «об'єкт правового захисту» прийнято розуміти «те, на що спрямований механізм захисту; те, що підлягає захисту». У попередньому розділі було з'ясовано, що об'єктом правового захисту суддів є захист їх професійних прав та інтересів. З огляду на це необхідно визначити обсяг професійних прав і професійних інтересів суддів. Для цього звернемося до логіко-структурного аналізу понять «професійні права» та «професійні інтереси».

Як уже зазначалось у попередньому розділі, суддя за своїм статусом належить до родової групи публічних посадових осіб. Проте правовий статус судді є унікальним, відмінним від будь-яких інших публічних посадових осіб, зокрема через такі свої ознаки, як професіоналізм, безстроковість повноважень, аполітичність, імунітет та ін. В юридичній літературі при характеристиці змісту правового статусу судді часто використовують термін «службові права», під якими розуміється вид і міра додаткових правових можливостей, що надаються особі у зв'язку з набуттям статусу судді й мають на меті сприяти успішному виконанню професійних функцій [42, с. 29–30]. Але, на наш погляд, термін «службові права» акцентує саме на правах, пов'язаних із службовою діяльністю, необхідних для виконання службових функцій. Законодавець же взагалі використовує термін «права суддів» (ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), проте сам й акцентує, що наведені у статті права судді не є вичерпним переліком, а можуть встановлюватись ще Конституцією України, процесуальним та іншими законами [1, ч. 1 ст. 56]. Проте і в сучасній редакції закону, законодавець обмежує права судді виключно зі здійсненням правосуддя. Проте, як вбачається, системний аналіз положень Конституції України, законів України

«Про судоустрій і статус суддів» [1], «Про Вищу раду правосуддя» [2], «Про Вищий антикорупційний суд України» [112], «Про запобігання корупції» [51], міжнародних договорів та практики ЄСПЛ, практики Конституційного Суду України, права судді є значно ширшими, ніж «додаткові можливості, пов'язані зі здійсненням правосуддя». Суддею може бути лише фізична особа, яка володіє конституційною дієздатністю – має громадянство України, юридичну освіту, відповідає віковому вікню від 30 до 65 років, має професійний юридичний стаж і відповідає ще низці критеріїв. Приймаючи рішення претендувати на (зайняти) посаду судді, громадянин України реалізує своє конституційне право на активну участь у державному управлінні (набуває статусу персонального носія судової влади). Тобто його статус громадянина України трансформується в статус посадової особи публічної (судової) влади. Він не втрачає свій статус громадянина (права, свободи, інтереси, обов'язки), проте отримує додаткові правові можливості, необхідні для виконання додаткових функцій носія судової влади. Проте принцип рівності, як складова верховенства права, передбачає не просто збільшення правових можливостей одного громадянина держави у порівнянні з іншим, а вимагає певних компенсацій – обмеження громадянських прав і свобод. Зокрема, набуваючи статусу судді, громадянин усвідомлено погоджується на обмеження його політичних прав (бути членом політичних партій, брати участь у будь-якій політичній діяльності, в тому числі в політичних акціях, мітингах, страйках, передвиборчій агітації тощо (ч. 2 ст. 127 Конституції України, ч. 4 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), трудових прав (бути членом профспілкових організацій, вільно обирати вид додаткової трудової чи професійної діяльності, займати посаду в іншому органі державної (окрім судової) влади чи місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 127 Конституції України; частини 1, 2 ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), економічні права (не може бути власником акцій, інших корпоративних прав підприємства, мати інший майновий інтерес у діяльності будь-якої юридичної особи, що має на меті отримання прибутку; бути членом Наглядової ради

підприємства, що має на меті отримання прибутку (ч. 3 ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)), громадянські права (набуття громадянства іншої країни призводить к припиненню повноважень судді (припинення статусу судді). Право на судовий захист також має своє обмеження для суддів, зокрема, захисту підлягають лише права, які належать до категорії «цивільних». Тобто можна вважати, що за добровільного волевиявлення громадянина укладається суспільно-державний договір щодо обмеження його громадянських прав та набуття правових можливостей, необхідних для виконання професійних функцій судді (професійних прав). Як вбачається, категорія «професійні права» є ширшою за категорію «службові права» та окрім «прав, пов'язаних із здійсненням правосуддя», включає й загальні громадянські права та свободи людини та права публічної посадової особи, які, однак, коригуються особливістю статусу судді в бік виключення ризику шкоди незалежному та професійному здійсненню правосуддя¹⁰.

У попередньому розділі зроблено висновок про єдність трьох засад в правовому статусі судді (людини і громадянина, публічного службовця та особливого суб'єкта владних повноважень), що дає підстави говорити про єдність трьох засад, що формують сукупність професійних прав суддів: права людини і громадянина (обмежені умовами належного правосуддя); права публічної посадової особи (передбачені, зокрема Законом «Про запобігання корупції», КАС України) та спеціальні права, пов'язані з набуттям статусу судді (передбачені Конституцією України, процесуальним та іншими законами, зокрема, ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1], законами України «Про Вищий антикорупційний суд України» [112], «Про Вищу раду правосуддя» [2], «Про державний захист працівників суду та

¹⁰ Наприклад, яскравим приклад «поправки» правового статусу публічної посадової особи правовим статусом судді є Рішення Конституційного суду України № 13 від 27 жовтня 2020 р. у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» [51], Кримінального кодексу України [113], в якому наголосив, що «що будь-які форми та методи контролю у виді перевірок, моніторингу тощо функціонування та діяльності судів і суддів повинні реалізовуватись лише органами судової влади та виключати створення таких органів у системі як виконавчої, так і законодавчої влади», вивівши тим самим суддів із об'єктів моніторингового контролю, що розповсюджується на всіх інших публічних посадових осіб.

правоохоронних органів» [43] та ін.).

Конституційні права людини і громадянина в системі професійних прав суддів.

Як було показано вище, необхідність виконання функцій зі здійснення правосуддя, створення належних передумов незалежності та безсторонності суддів обумовлює необхідність обмеження певних прав і свобод людини і громадянина. Проте постають два питання: *закон прямо передбачає обмеження для судді лише певних громадянських прав і свобод, а що ж до інших прав і свобод людини та громадянина? Який характер та обсяг необхідних для виконання професійних функцій судді додаткових правових можливостей надається громадянину після набуття ним статусу судді?*

Відповідь на перше питання ускладнюється положеннями ч. 2 ст. 19 Конституції України [26], яка зобов'язує визначати весь обсяг правових можливостей посадової особи державної влади виключно Основним Законом і законами України, хоча й спрощує відповідь на друге питання. На наш погляд, якщо Конституція та закони України обрали шлях імперативної вказівки на обмеженість конституційних прав і свобод людини і громадянина у зв'язку з набуттям статусу судді, отже іншими конституційними правами й свободами суддя володіє в повному обсязі. Тобто статус судді є певною «надбудовою» над правовим статусом громадянина і людини.

Будь-які обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина можуть відбуватися виключно у випадках, передбачених Конституцією України [26, ч. 1 ст. 64]. Однак, на наш погляд, ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] розширила перелік обмежень конституційних прав і свобод людини для суддів, оцінку чого має дати Конституційний Суд України.

Крім того, певні обмеження прав та свобод людини і громадянина містить КСЕ [114], який за своєю юридичною силою не є законодавчим актом, проте порушення норм професійної етики, які встановлені цим документом, тягнуть юридичну (дисциплінарну) відповідальність суддів (п. 3 ч. 1 ст. 106

Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1]). У цьому контексті зазначимо, що згідно з п. 22 ст. 92 Конституції України «діяння, які є ... дисциплінарними правопорушеннями», визначаються виключно законами [26]. Надаючи офіційне тлумачення цієї норми, Конституційний Суд України у своєму Рішенні № 7-рп/2001 від 30.05.2001 р. пояснив, що виключно законом мають встановлюватися підстави та «основні ознаки правопорушень, що утворюють їх склад» [115]. Проте згадана стаття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не визначає складу дисциплінарного проступку з порушення професійної етики, їх зміст визначається саме Кодексом суддівської етики (ст. 58 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Саме КСЕ містить певні обмеження для суддів певних конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на приватність та свободу вираження поглядів, права на вільний вибір трудової діяльності та свободу асоціацій і зборів тощо. Розглянемо ці обмеження більш докладно.

Право на свободу вибору діяльності. Міжнародні стандарти щодо статусу суддів підкреслюють важливість свободи судді у виборі діяльності позаслужбового характеру, що є «вираженням його прав громадянина». Проте ця свобода має бути обмежена задля демонстрації «неупередженості судді, що є передумовою формування суспільної довіри до нього» та забезпечення «професійної необхідності уважно й у розумний строк розглядати справи» (п. 4.2 Європейської хартії «Про Закон про статус суддів») [116, с. 27–31]. Проте міжнародні стандарти вважають дискрецією держави визначити саме розумні критерії обмеження зазначеного права людини, виходячи з інтересів ефективного правосуддя.

Конституція України встановлює такі критеріїв шляхом простого перерахування видів «допустимої» додаткової трудової діяльності – вона має належати до виду наукової, викладацької та творчої діяльності. КСУ відтворює конституційну норму щодо обмеження свободи судді в частині вибору додаткової трудової діяльності, зокрема йому заборонено обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової,

викладацької та творчої (ч. 2 ст. 127 Конституції України; ст. 16 Кодексу суддівської етики). Щодо співвідношення (або допустимого розподілу) робочого часу за основною діяльністю та додатковою (сумісною) ані Основний Закон, ані Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не визначають.

Законодавство зарубіжних країн також тією чи іншою мірою містить обмеження свободи суддів щодо вибору іншої діяльності. Більшість зарубіжних країн [42, с. 18–19] йдуть або по шляху визначення недопустимого виду такої діяльності – політичного чи комерційного (що мають на меті отримання доходу) спрямування (тобто дозволено все, що не заборонено), або шляхом імперативного визначення конкретних видів діяльності (дозволені лише ті види діяльності, які прямо закріплені в законодавстві), як це зроблено, наприклад, в Україні. Загальні ж міжнародні рекомендаційні норми містять положення про допустимість для судді будь-якої діяльності, аби вона відповідала таким критеріям: а) сумісною з високим статусом посади судді; б) не перешкоджає будь-якою мірою виконанню професійних обов'язків; в) не є юридичною практикою (п.п. 4.11, 4.12) [117].

Як вбачається, основна мета обмеження свободи вибору суддею виду додаткової трудової діяльності – за можливості виключити ризики: позаслужбової залежності (зокрема, зобов'язання передбачені трудовим правом щодо працівника) судді; використання службового становища в приватних інтересах (наприклад, сприяння розгляду судової справи на користь інтересів роботодавця); використання людського (фізичного, психічного, емоційного) ресурсу судді на інші види діяльності, ніж здійснення правосуддя (що може зменшити увагу судді до дослідження матеріалів справи чи затягнути у часі розгляд справи через брак робочого часу). Між тим судова діяльність відноситься до числа складних, емоційно напружених і фізично виснажувальних видів професійної діяльності, які вимагають вищого ступеня розумової концентрації. Виконання ж інших видів трудових активностей може зашкодити ефективності роботи судді при виконання основних обов'язків зі здійснення правосуддя. «Суддя повинен надавати пріоритет здійсненню

правосуддя над усіма іншими видами діяльності» (ст. 16 Кодексу суддівської етики [114]), а відтак, якщо суддя має вільний від основної роботи час і бажає його використати, займаючись іншими видами діяльності (дозволеної законом), то він вправі використати своє право людини і громадянина на свободу вибору трудової діяльності та на саморозвиток.

Отже, законодавство та етичні норми поведінки судді обмежують (але не позбавляють) конституційні права та свободи людини, яка має статус судді, щодо свободи вибору додаткової трудової діяльності, за такими критеріями: а) може займатися додатковою діяльністю, але лише такою, що відповідає ознакам наукової, викладацької чи творчої; б) може здійснюватися лише у вільний від основної роботи час; в) ця діяльність не має шкодити інтересам здійснення правосуддя (тобто встановлені в позасудовій діяльності службові зв'язки судді не мають впливати на його незалежність та безсторонність при здійсненні правосуддя. При виникненні ситуацій, які можуть бути розцінені як потенційний чи реальний конфлікт інтересів, суддя має заявити самовідвід у слуханні справи). На практиці більші питання виникають у застосуванні п. «а» та п. «б».

Щодо правильної кваліфікації додаткової трудової зайнятості судді саме як дозволеної – наукової, викладацької чи творчої. Бангалорські принципи поведінки судді пішли шляхом розкриття змісту такої діяльності: «займатися літературною, педагогічною діяльністю, читати лекції, брати участь у діяльності, що пов'язана з правом, законодавством, визначенням правосуддя та іншими подібними питаннями» (п. 4.11) [117]. Законодавство України не містить чіткого визначення понять «наукова», «викладацька» чи «творча» діяльність, тому судова практика стала розвиватися у напрямку ототожнення «викладацька» та «педагогічна» діяльність, а відтак допустимою для судді є діяльність, яка здійснюється на посаді, що включена до Переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників [118]. До цього Переліку включено посади педагогічних і науково-педагогічних працівників освітніх установ, а тому виконання діяльності, яка хоч і має ознаки викладацької, але

здійснена поза посадових обов'язків працівника освітньої установи, наприклад, на підставі цивільно-правового договору із залученням як викладача (тренера) на тренінгу, розцінюється НАЗК як порушення обмежень на сумісництво діяльності осіб, які виконують функції держави. Судова практика пішла шляхом розуміння викладацької діяльності як виключно діяльності з надання освітніх послуг, для надання яких необхідно отримати ліцензію, викладацька діяльність – це виключно діяльність з надання освітніх послуг, для надання яких необхідно отримати ліцензію.

Проте треба зазначити, що сучасна освітня практика використовує багато нових інноваційних способів навчання, в тому числі й тренінги, які проводяться поза межами навчальних закладів і розглядаються як форма підвищення кваліфікації, з огляду на види економічної діяльності у Національному класифікаторі (КВЕД ДК 009 : 2010) [119]. Сьогодні чимало громадських інституцій, міжнародних організацій проводять тренінгові заходи із залученням суддів як тренерів чи модераторів заходу. Змістом цих заходів є передання професійних знань, які є суттю навчального процесу, що не може бути обмежено лише освітнім рівнем чи суб'єктом здійснення, враховуючи загальну доктрину навчання протягом життя. Цей висновок підтверджується наявністю в Класифікаторі видів економічної діяльності (КВЕД ДК 009 : 2010) групи 85.5 «Інші види освіти», що включає продовження освіти протягом усього життя для одержання додаткових знань і навичок, а також з метою перепідготовки, підвищення кваліфікації, здобуття нової професії та самовдосконалення, а до класу 85.59 «Інші види освіти» відноситься й освіта, не зумовлена будь-якими рівнями, а також особлива діяльність окремих установ, яка за змістом є викладацькою, але здійснюється поза межами освітнього процесу України, наприклад, Національна школа суддів України [120]. Проте, на наш погляд, судді перед прийняттям рішення про реалізацію свого права на викладацьку, наукову і творчу діяльність, слід чітко звіряти зміст такої діяльності, посадові обов'язки з ознаками «наукової, викладацької чи творчої» та відповідними методичними роз'ясненнями НАЗК щодо

допустимої роботи за сумісництвом для посадовців, які уповноважені на виконання функцій держави.

Ще одною проблемою у правозастосуванні права судді на вибір діяльності є вказівка конституційної норми не лише на вид «допустимої для сумісництва» діяльності для судді, а й те, що імперативно забороняється будь-яка оплачувана робота, окрім наукової, викладацької та творчої. На наш погляд, конституційна заборона стосується двох критеріїв, які мають враховуватись одночасно: вид діяльності та її оплатність. Тобто здійснення роботи, яка не відноситься до наукової, викладацької чи творчої, але на безоплатній основі також не допускається. Очевидно, що будь-яка праця має оплачуватись, а тому намагання займатися діяльністю на безоплатній основі може бути розцінене як негативна практика укриття доходу. З іншого боку, є, наприклад, волонтерська діяльність, яка особливо актуалізувалась останнім часом під час війни в Україні, і чимало суддів приєднались до волонтерської діяльності. Чи може це бути розцінене як порушення конституційної заборони? На наш погляд ні, адже ця діяльність жодною мірою не може негативно відбитися на авторитеті судді чи він своїм статусом може вплинути на успішність такої діяльності (чи може?).

Якось на одному із заходів, присвячених професійній етиці суддів, американський суддя українського походження Б. Футей розповів випадок зі свого життя. Його було запрошено як почесного гостя на благодійний захід. Він вирішив, що благодійна діяльність – це добре, та прийняв запрошення. Була широко розповсюджена інформація, що на благодійному заході буде присутній суддя Федерального суду США Б. Футей. Наприкінці заходу організатори заходу подякували судді за його участь, повідомивши, що їм вдалося зібрати в три рази більше благодійних внесків, ніж вони очікували. І лише тоді Б. Футею прийшло усвідомлення, що він ризикував власним авторитетом, адже він не міг далі бути впевнений в доброчесності організаторів благодійного заходу і що тепер, ця благодійна організація буде асоціюватися у суспільстві з його ім'ям. Це його дуже налякало і більше він

жодного разу не приймав подібні запрошення.

Інша гіпотетична ситуація, щодо оцінки діяльності судді. Наприклад, суддя займається малюванням, малює картини. Добрий він художник чи поганий, це не важливо. Але важливо: чи може він продавати свої картини? Вочевидь, Конституція України не містить такої заборони – суддя отримує гроші за результат свого творчого труда. Але, який порядок формування ціни за такий творчий продукт? У сфері мистецтва ціну визначає покупець. Чи немає корупційного ризику в практиці, якщо суддя буде продавати свої картини за дуже високу ціну?

Вищенаведене, на нашу думку, демонструє недосконалість вітчизняного законодавства, в частині регулювання видів додаткової діяльності суддів. норма Закону України «Про судоустрій і статус суддів», безумовно, має розкрити зміст наукової, викладацької та творчої діяльності та встановити чіткі критерії допустимої діяльності. Саме критерії, а не простий перерахунок видів діяльності, як це зроблено в ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», адже норма закону не може передбачити всі види соціальних відносин та видів діяльності, учасником яких може бути суддя.

Наступною проблемою у правозастосуванні є визначення «вільного від основної роботи часу». У Рішенні Ради суддів України «Про особливості обліку робочого часу суддів» [121] Верховний Суд України виклав правову позицію, що у відносинах публічної служби пріоритетними є норми спеціального законодавства, а трудове законодавство треба застосовувати у випадках, якщо нормами спеціального законодавства не врегульовано дані правовідносини або коли про це йдеться у спеціальному законі. Судді є спеціальними суб'єктами, але при цьому ані Закон України «Про судоустрій і статус суддів», ані трудове законодавство не містить окремих положень щодо обліку робочого часу суддів. Тому робочий час судді має визначатися згідно з нормативами, передбаченими трудовим законодавством – 8 годин при п'ятиденній формі роботи. Тобто в системі судоустрою встановлено п'ятиденний 40-годинний робочий тиждень. З огляду на це важко було б уявити реальні можливості для

судді працювати за сумісництвом на іншій роботі. Проте Рада суддів України 25 листопада 2021 р. прийняло Рішення № 54 «Про особливості обліку робочого часу суддів», в якому зазначила, що облік робочого часу суддів знаходиться у зоні відповідальності самих суддів. Визначальним моментом обліку робочого часу є не кількість годин, проведених в будівлі суду, а якість (зокрема, своєчасність) виконання службових обов'язків з організації та здійснення правосуддя. Саме суддя має організувати свою роботу таким чином, щоб забезпечити відправлення правосуддя у тих справах, що йому надходять у розумні строки. При цьому визначальним для виконання обов'язків судді не є кількість годин, які суддя перебуває на робочому місці. Тому облік робочого часу судді має здійснюватися автоматично шляхом проставлення у таблиці робочого часу судді відмітки про відпрацьований повний 8-годинний робочий день незалежно від кількості відпрацьованих годин [121].

Отже, організація праці в суді дозволяє судді знайти час для, наприклад, викладацької діяльності. Проте, як зазначила Рада суддів України, «суддя серед іншого зобов'язаний дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів, а тому систематична та безпідставна відсутність на робочому місці під час робочого часу, що має наслідком незабезпечення розгляду судових справ у розумні строки або має ознаки умисного ухилення суддею від здійснення правосуддя, може бути підставою для застосування заходів дисциплінарного впливу» [121]. Тому суддям слід уважно поставитись до кількості викладацьких годин, які мають бути «розумними» і не створювати передумови для сумнівів в належному ставленні до виконання своїх основних службових обов'язків. Судді, ж які не здійснюють повноваження з незалежних від них причин (наприклад, судді, в яких закінчився 5-річний строк повноважень, але щодо яких не прийняте рішення про рекомендацію на безстрокове призначення),

можуть більше робочого часу приділити науковій, викладацькій чи творчій діяльності, адже це сприятиме їх саморозвитку, підтриманню професійної кваліфікації на час вимушеного простою.

Право судді на свободу у вираженні поглядів. Свобода вираження поглядів – одна із фундаментальних основ демократичного суспільства, одна з основних умов його прогресу й розвитку кожної людини [122]. З цього випливає, що винятки з цієї свободи мають тлумачитися чітко, а необхідність будь-яких обмежень має бути переконливо доведена [123].

У законодавстві країн-членів ЄС задекларована гарантія права суддів на свободу вираження поглядів, проте обсяг захисту в державах-членах є різним. У багатьох державах він охоплює позасудові заяви, зроблені приватно чи публічно у зв'язку з професійною діяльністю суддів, а також позасудові заяви, зроблені в інтересах судової влади. У деяких країнах судді мають імунітет від позову за будь-що, сказане ними в суді, поки не встановлено *mala fides* – недобросовісність [124]. В Україні можливість обмеження права на свободу думки та слова прямо передбачено Конституцією України «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ч. 3 ст. 34 Основного Закону)».

Стаття 19 Загальної декларації прав людини [125] закріплює право кожної людини на вільне висловлення своїх переконань, яке включає також свободу поширювати свої ідеї, думки будь-яким способом. Це положення продубльовано у багатьох міжнародно-правових актах, присвячених правам людини [126] загалом та прав судді зокрема. Наприклад, п. 8 Основних принципів незалежності судових органів декларує право свободу слова судді, як і інших громадян, проте акцентує, що «керуючись такими правами, судді повинні завжди поводитись таким чином, щоб забезпечити повагу до своєї посади і зберегти неупередженість і незалежність судових органів» [127].

Майже в тотожну редакцію права судді на свободу вираження думки містять і Бангалорські принципи поведінки судді (п. 4.6) [117].

Як зазначено у Висновку Консультативної ради європейських суддів (КРСС/ССЈЕ) від 2 грудня 2022 р. № 25 (2022) щодо свободи самовираження суддів, у переважній більшості держав-членів на суддів покладається юридичний та/або етичний обов'язок¹¹ стриманості, який спрямований на збереження незалежності й безсторонності судової влади та довіри суспільства до неї, а також на належне управління та гідність судової влади. У різних державах-членах існують різні правила щодо висловлювань суддів [124].

Стаття 10 КСЕ зобов'язує суддю утримуватися від «висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів, народних засідателів та присяжних при здійсненні правосуддя»; ст. 12 «Суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили»; ст. 13 «Суддя, що перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від <...> висловлювань, які можуть призвести до виникнення сумнівів у єдиному статусі суддів і в те, що професійні судді здійснюють колективне вирішення питань організації роботи суду»; ст. 20 «Участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади» [114].

Як бачимо, етичні норми намагаються обмежити свободу висловлення думки судді як під час здійснення правосуддя, так і під час інших процесів комунікації. Але якщо поведінка судді в судовому процесі має сувору процесуальну регламентацію, то поза судовим процесом міра комунікативної свободи, свободи слова судді регламентується нормами професійної етики.

¹¹ Якщо бути точним, то такі обмеження містяться в конституції, законодавчих актах, кодексах поведінки, кодексах етики чи давніх судових конвенціях.

Очевидно, що передбачити для судді всі можливі «комунікаційні протоколи» для різних ситуацій не можливо, то нормотворець пішов звичним шляхом встановлення критеріїв: висловлена суддею позиція, думка не має завдати особистої шкоди авторитету судді та судової влади в цілому.

Тому для розуміння змісту обмежень варто з'ясувати поняття «авторитет суду, судової влади». Системний аналіз нормативних джерел не дозволяє нам визначити це поняття. В наукових джерелах авторитет суду часто ототожнюється з суспільною довірою [128, с. 224–231]. На наш погляд, авторитет суду є дійсно виключно суспільне явище, але воно відбиває не довіру до суду, а суспільне очікування від власного уявлення про ідеал суду. Як вбачається, очікування – це загальне, спільне уявлення про роль та призначення суду – бути незалежним арбітром в правових спорах, приймати справедливі рішення, бути інструментом обмеження свавілля державної влади, виступати гарантом верховенства права в суспільстві. А ось наскільки такі суспільні уявлення про суд відповідатимуть дійсності, реальній, індивідуальній оцінці ролі суду в суспільно-правових відносинах і виявиться в рівні суспільної довіри. Тобто авторитет суду це статичний показник суду як незалежного і безстороннього захисника права як суспільної цінності, суспільна ж довіра – динамічний показник відповідності «ідеалу, розумного очікування» реальності. Саме тому суддя має розділяти суспільні цінності, демонструвати професіоналізм, об'єктивність, незалежність та неупередженість при висловленні своєї думки.

Але цього замало. Безумовно, чимало політичних процесів, заходів судової реформи є такими, що не заслуговують на обґрунтовану критику, наприклад, таким професійним правником, як суддя. Чи може бути суддя вільний у висловленні своєї думки щодо недосконалостей дій, наприклад, законодавця? Бангалорські принципи поведінки судді визначають право судді «на публічних слуханнях справ виступати перед офіційним органом з питань, що пов'язані з правом, відправленням правосуддя чи іншими подібними питаннями» (п. 4.11) [117]. Законодавство деяких зарубіжних країн

(наприклад, Франції, Німеччини, Італії, Угорщини) прямо наказують суддям бути лояльним до політичного режиму, принципів та форм правління [42, с. 15], а відтак критика суддями рішень політичних органів не допускається.

На наш погляд, таке регулювання міри свободи висловлення думки суддею не є безспірним, адже, з одного боку, суспільство може сприйняти суд як повністю провладний інститут, а тому довіра до нього як гаранта справедливості й верховенства права у спорах з органами державної влади буде прогнозовано низькою. З іншого боку, критика рішень законодавця може сформулювати уявлення про відсутність сили державного механізму, внутрішні конфлікти між інституціями державної влади, а отже, знов може породити сумнів у можливості суду бути безстороннім в спорах проти органів державної влади. Повністю обмежити свободу комунікації суддів також недоречно, оскільки це призводить до корпоративної замкненості й відстороненості суду від суспільства – потенційного користувача його послугами. А непоінформованість призводить до нерозуміння, заміщення реальних процесів власними думками, які не завжди матимуть об'єктивний зміст, а тому також призведе до зниження довіри.

Тому в сучасних умовах активного формування правової держави, розвитку активних громадських інститутів надважлива ефективна комунікація суддів із суспільством, політичними інститутами. Однак основним критерієм має бути турбота про авторитет судової влади взагалі та власну професійну репутацію як «публічну фігуру» цієї влади, як зауважив ЄСПЛ в одному із своїх рішень, «посадові особи, які працюють у судовій сфері, зобов'язані демонструвати стриманість при здійсненні свободи вираження думки в усіх випадках, коли авторитет і безпристрасність правосуддя можуть бути поставлені під сумнів» (п. 86), «такі службовці зобов'язані бути лояльними, стриманими та обачними» (п. 85), разом з тим «розповсюдження навіть достовірної інформації має здійснюватися помірно та бути доречним» (п. 93) [129]. Цим рішенням ЄСПЛ заклав перший критерій системи оцінки прийнятності скарги судді щодо порушення ст. 10 ЄКПЛ.

Якщо скарга про порушення права судді на висловлення думки визнається прийнятною, ЄСПЛ повинен розглянути, чи відповідає обмеження свободи вираження думки суддею принципу розумності, для чого судовою доктриною вироблено три критерія [129]:

1) втручання в право на свободу висловлення думки суддею повинно бути визначено законом (тобто національний закон це передбачив, а отже межі порушення нормативно визначеної моделі поведінки судді є передбачуваними);

2) мати легітимну мету (суддя – публічна особа, яка виконує державні функції. Вони мають пріоритет над його цивільними правами, хоч і не абсолютний);

3) бути необхідним у демократичному суспільстві (тобто межі допустимого втручання держави в право судді на свободу висловлення думки мають бути розумними, співмірними та обґрунтованими суспільними, конституційними цінностями).

Говорячи про те, що обмеження права на свободу вираження думки «має бути передбачено законом», ЄСПЛ розуміє закон в широкому сенсі слова, що включає будь-які форми правового регулювання, головне – правові приписи мають бути доступні, зрозумілі та визначати наслідки їх порушення. Оцінка легітимної мети обмеження свободи слова судді трактується Судом крізь принцип поваги до авторитету суду, гарантій безсторонності правосуддя, іноді – в комбінації із захистом прав інших осіб [130, с. 7].

Застосовуючи вищезазначені критерії, ЄСПЛ визначає, чи досягли національна влада балансу між правом судді на свободу вираження поглядів та законним інтересом держави забезпечити належне функціонування судової влади. Спираючись на це вихідне положення, ЄСПЛ оцінює різні обставини справи, в тому числі і наслідки публічно висловленої думки: для судової влади, для суспільства, особисто для судді. Крім того, до системи оцінюваних фактів додається: контекст суспільної дискусії; мотиви судді висловитись певним чином; доречність вираження думки; якість національної процедури

оцінки наслідків комунікативної поведінки судді та процедури притягнення до відповідальності за порушення встановлених обмежень свободи висловлення думки суддею [131, с. 175].

Консультативна рада європейських суддів рекомендує утримуватись суддями від висловлення своєї думки з приводу політичних процесів, що відбуваються в країні¹², проте констатує доцільність дозволу суддям брати участь у дискусіях, які стосуються національної судової політики [133], оскільки кроки законодавця з проведення заходів судової реформи можуть впливати на незалежність суддів. Особливо, коли демократія, поділ влади чи верховенство права знаходяться під загрозою, кожен суддя має не просто право, а обов'язок виступити на захист незалежності судочинства та конституційного ладу, включно з політично чутливими питаннями [124].

Як зазначає О. З. Хотинська-Нор [134, с. 287–288], одним із найбільш цікавих рішень ЄСПЛ в даному контексті є рішення в справі «Бака проти Угорщини» (*Baka v. Hungary*) [135]. Заявник стверджував, що був позбавлений повноважень Голови Верховного Суду внаслідок публічного висловлювання ним як Головою Верховного Суду й Національної ради юстиції своїх поглядів на законодавчі реформи, що стосуються судової системи (незалежності й незмінюваності суддів, змін у судоустрої, зниження пенсійного віку для суддів тощо). З урахуванням обставин справи, послідовності всіх її подій ЄСПЛ дійшов висновку, що «дострокове припинення повноважень заявника як Голови Верховного Суду становило втручання у здійснення ним права на свободу вираження поглядів, гарантоване ст. 10 Конвенції». При цьому підкреслив, що «питання, які стосуються функціонування системи правосуддя, належать до сфери публічного інтересу й загалом користуються високим ступенем захисту за ст. 10 Конвенції... Навіть якщо обговорюване

¹² Наприклад, інтерв'ю екс-голови КСУ С. В. Шевчука, розміщеного на сайні інтернет-видання «Страна.ua», в якому суддя, на думку Постійної комісії з питань регламенту та етики КСУ, зробив публічне висловлювання та твердження, які за своїм змістом і спрямованістю є політичними, було визначено Конституційним Судом України одним із складів дисциплінарного проступку, несумісного зі статусом судді, що мало наслідком звільнення судді [132].

питання має політичний інтерес, це само по собі є недостатнім для того, щоб перешкоджати судді висловлюватися з цього приводу ... Питання, що стосуються розподілу влади, можуть бути пов'язані з дуже важливими проблемами демократичного суспільства, щодо яких громадськість має право бути поінформованою та які належать до сфери політичних дискусій» [135], а тому висловлювання судді з наведенням фактичних даних щодо недоліків судової реформи не може бути розцінене як загроза політизації судді, а «як добросовісний коментар з питання, яке становить загальний інтерес» [129].

Слід зазначити, що і міжнародні, і національні стандарти поведінки судді однозначно встановлюють заборону судді коментувати справу, яка знаходиться в його провадженні і рішення по якій ще не винесено, оскільки це є серйозним сумнівом у безсторонності судді. Це стосується як його висловлювань в публічному просторі, так і щодо пояснень офіційним органам (наприклад, суддя може давати пояснення дисциплінарним органам з приводу змісту справи виключно після винесення судового рішення). Насамперед таке застереження обумовлюється метою дотримання конфіденційності провадження, внутрішніх судових справ і процесуальних прав сторін у провадженні. В усіх державах-членах ЄС суддям заборонено розголошувати конфіденційну інформацію, отриману під час виконання своїх обов'язків, яка стосується незавершеного провадження та може порушити права сторін у провадженні. Судді зобов'язані зберігати професійну таємницю щодо своїх обговорень. За загальним правилом або практикою більшість держав-членів ЄС забороняє або закликає суддів утримуватися від коментарів щодо власних незавершених або триваючих проваджень чи проваджень інших суддів. Деякі держави-члени поширюють це правило й на вирішені справи, в тому числі й справи інших суддів. Однак деякі держави-члени роблять виняток для обговорення судової практики під час академічної роботи суддів, як викладачів права, або у професійному середовищі. У багатьох державах на суддів поширюється етичне або звичайне зобов'язання не реагувати на публічну критику їхніх справ [124].

Однак для підтримання прозорості своєї діяльності, особливо в суспільно резонансних справах, судді часто стикаються з необхідністю пояснити суспільству причини прийняття відповідного рішення, навести аргументацію. І хоча зазвичай судді звикли говорити через судові рішення, які є в загальнодоступному доступі через систему Єдиного державного реєстру судових рішень, проте суспільство іноді вимагає живого спілкування з суддями та пояснення юридичних причин прийняття певного судового рішення «зрозумілою загалу» мовою. Врешті, це кореспондується з природнім правом людини «знати свого суддю». Тому останнім часом судді частіше з'являються в інформаційному просторі. Важно розуміти, що інформаційний канал є чи не найсильнішим джерелом формування довіри до суду, його авторитету, тому судді мають бути надуважними при його використанні, аби його публічний виступ не став підставою формуванню сумніву в його незалежності та безсторонності.

Наприклад, ЄСПЛ у своїй практиці вже виробив два критерія оцінки скарги з мотивів порушення засад незалежності та безсторонності в контексті ст. 6 ЄКПЛ, застосовуючи тест на суб'єктивність та об'єктивність. Тест на суб'єктивність стосується особистих переконань судді та відповідає на питання: чи є у судді упередження по відношенню до даної справи.

Так, у справі «Кіпріану проти Кіпру» (Kyprianou v. Cyprus) ЄСПЛ дійшов висновку про порушення вимог п. 1 ст. 6 Конвенції (щодо безсторонності суду) [136]. Серед причин ЄСПЛ відмітив, що судді в своєму вироці заявнику визнали, що «як люди» вони були «глибоко ображені» заявником. Таке висловлювання, на думку ЄСПЛ, само по собі продемонструвало, що судді були особисто ображені словами та діями заявника. Крім того, експресивна мова, до якої вдалися судді при винесенні обвинувального вироку, передавала почуття обурення та шоку, що суперечить безпристрасному підходу, який очікується від суду при проголошенні його актів. Крім того, судді висловили свою думку раніше у своїх дебатах із заявником, повідомивши, що вважають його винним у вчиненні

кримінального караного діяння – неповаги до суду [136].

Тест на об'єктивність стосується інших характеристик суду, включаючи наявність гарантій, що виключають сумніви в неупередженості. Наприклад, справи щодо сумніву у безсторонності судді через его політичну активність. Так, у справі *Pabla Ky vs Finland* заявник стверджував, що, виходячи з теорії поділу влади, його право, передбачене ст. 6 ЄКПЛ було порушено, оскільки суддя був одночасно і членом парламенту. ЄСПЛ постановив, що ст. 6 ЄКПЛ не була порушена, оскільки суддя не був залучений в законодавчу, виконавчу або консультативну діяльність з питання, що було предметом судового розгляду за участі заявника, тому немає доказу, що він брав участь «в тому ж» або «в прийнятті того ж рішення».

Однак ЄСПЛ виходить з того, що між об'єктивною і суб'єктивною неупередженістю немає чіткої межі, так як поведінка судді може позначитися на них обох. Тому обставини кожної справи аналізуються у єдності двох критеріїв.

Щодо висловлення суддею своєї думки в ЗМІ, інтерв'ю або відкритих листах, ЄСПЛ сформулював наступне загальне правило: «... крім іншого, судова влада повинні користуватися максимальним розсудом щодо справ, які вони розглядають, з тим щоб зберегти імідж неупереджених суддів. Здоровий глузд має приводити їх до самообмеження використання преси, навіть в разі провокацій. Це зобов'язання накладається на них високими інтересами правосуддя» (Case «*Olujic vs Croatia*») [131].

Щодо вираження власної думки при спілкуванні з колегами, то, як констатував ЄСПЛ у низці своїх рішень (наприклад, у справах «*Rujak vs Croatia*», «*Krutil vs Germany*»), межі свободи слова повинні бути істотно вужчими у випадках, коли вираження думки спрямоване не на донесення своєї позиції у дискусії, а виключно на образу чи приниження опонента. Дисциплінарний орган встановлював порушення норм професійної етики суддями, коли внутрішній конфлікт між суддями призвів до «заподіяння невинуватеної шкоди авторитету правосуддя, зокрема, шляхом недопущення

публічних принизливих висловлювань стосовно колективу суду в цілому» [137].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в Україні концепція комунікативної активності судді знаходиться лише на стадії визначення. Проте інтеграція в європейський правовий простір вимагатиме гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, зокрема і в частині меж обмеження права судді на свободу висловлення поглядів. Європейська доктрина права судді на свободу вираження думки дотримується широкого погляду на особистий обсяг права на свободу вираження поглядів суддів як на індивідуальне право¹³. Відповідно визнається гарантія права на свободу вираження поглядів судді як і будь-який інший громадянин. Право суддів на вільне вираження поглядів поширюється на особисті погляди, висловлені у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, і дає суддям право робити заяви поза межами суду, а також у суді, як публічно, так і приватно, а також брати участь у публічних дебатах та у суспільному житті в цілому [138]. Однак інституційна та державна природа посади судді надає свободі вираження поглядів окремого судді амбівалентного характеру. Висловлювання суддів можуть вплинути на публічний імідж системи правосуддя, оскільки суспільство загалом може сприймати їх не лише як суб'єктивні, а і як об'єктивні оцінки та приписувати їх інституції в цілому [124]. Тому стандарти суддівської етики вимагають, щоб межі критики або публічних висловлювань для суддів, враховуючи їх статус, були істотно вужчими, ніж для інших членів суспільства, особливо у разі, коли певні висловлювання стосуються колег-суддів і, тим більше, колективу відповідного суду в цілому. Як справедливо зазначає О.З Хотинська-Нор «право судді на свободу слова, його реалізація завжди граничитимуть, обмежуватимуться та оцінюватимуться в контексті загроз і ризиків для його незалежності й

¹³ Див.: ЄСПЛ. «Бака проти Угорщини» [ВП], 23.06.2016, Заява № 20261/12; «Віллі проти Ліхтенштейну» [ВП], 28.10.1999, Заява № 28396/95, п. 62. Відповідно до ЄСПЛ, суто виконання суддівських обов'язків, тобто заяви, зроблені у зв'язку з адміністративними завданнями, не охоплюється свободою вираження поглядів відповідно до статті 10 ЄКПЛ, див. «Харабін проти Словаччини», 20.11.2012, Заява № 58688/11, п. 151.

неупередженості, а також шкоди авторитету професійного статусу, судової влади та суспільній довірі до неї» [134, с. 285].

Право судді на приватність. Публічний статус судді вимагає відповідної прозорості його діяльності та державного й суспільного контролю. Як зазначено в Бангалорських принципах поведінки судді, «постійна увага з боку суспільства покладає на суддю обов'язок прийняти ряд обмежень, і, незважаючи на те, що пересічному громадянину ці обов'язки могли б здатися обтяжливими, суддя приймає їх добровільно та охоче» (п. 4.2) [117]. Погоджуючись на зайняття посади, суддя погоджується на обмеження своєї приватності, адже суспільна відкритість стосується не лише його професійної діяльності, але розповсюджується і на сферу його приватного життя, в тому числі і на членів його родини. Норми професійної етики судді стосуються не лише його поведінки в процесі, а й позасудовій діяльності. Суддя заповнює декларацію родинних зв'язків та декларацію про майновий стан, в якій розкриває інформацію щодо майнових прав членів його родини. Стаття 18 КСЕ зобов'язує суддю бути «обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї» [114]. Бангалорські принципи поведінки судді містять майже тотожну норму, окрім одного, вони рекомендують суддям бути обізнаними не лише про свої майнові інтереси, а й особисті, але які містять ознаки конфіденційної інформації (п. 4.7) [117]. Отже, КСЕ певним чином обмежує і право на приватність членів сім'ї судді. Суд, який є суб'єктом надання публічної інформації, на запит будь-якої особи надає відповідну інформацію й щодо судді. Чи є межа допустимості втручання у приватне життя судді? В національному праві це питання лише починає розроблятися.

В юридичній науці щодо поняття «приватне життя» можна виділити два основних підходи: через перерахування окремих сторін існування людини, які не підлягають розкриттю для сторонніх, або, навпаки, методом виключення сфер життя, які не належать до приватної. Проте спеціальних досліджень, присвячених питанню «приватного життя судді, що підлягає захисту», в

Україні ще не проводились. Проте судова практика ЄСПЛ вже виробила певні підходи у визначенні критеріїв співвідношення публічних і приватних інтересів при забезпеченні захисту сфери приватного життя судді, відтак ці положення є і частиною вітчизняного законодавства (відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [139]). На наш погляд, позиції, вироблені ЄСПЛ при здійсненні захисту права на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [140] (далі – Європейська конвенція), є вельми цікавими і корисними з точки зору формування цілісної концепції професійних прав суддів як об'єктів правового захисту. Тому дослідимо це питання більш ґрунтовно.

У практиці ЄСПЛ поняття приватного та сімейного життя отримало, на наш погляд, досить широке тлумачення, з використанням в різних ситуаціях обох зазначених підходів. Як неодноразово наголошував ЄСПЛ, приватне життя є за змістом положень ст. 8 Європейської конвенції широким поняттям, якому неможливо дати вичерпне визначення (§ 153) [141]. Сьогодні в тлумаченні ЄСПЛ воно включає три основних елементи: фізичну, психологічну або моральну недоторканність, конфіденційність (*privacy*), ідентичність (§ 70) [142]. Перелік сфер, що відносяться до приватного життя, постійно доповнюється в практиці ЄСПЛ, в результаті чого навіть відзначається, що воно «тим самим поступово трансформується в загальну свободу дій» (п. 4) [143].

Для розуміння сфер, що включаються в поняття «приватне життя судді», важливо, що з урахуванням усталених підходів, приватне життя охоплює і взаємодію з іншими людьми, що цілком відповідає виділенню в європейській правовій доктрині двох складових приватного життя: особистого приватного (персонально-інтимного) і соціального приватного життя. Тобто, Європейська конвенція в ст. 8 прямо не передбачає захист професійної діяльності, але в трактуванні ЄСПЛ перший елемент приватного життя – фізична, психологічна

або моральна недоторканність – передбачає і захист прав в області професійної діяльності (§§ 130–134) [142]. Більш того, як зазначає Європейський суд, «не завжди можливо чітко розмежувати, яка діяльність людини становить частину його професійного або ділового життя» (§ 29) [144].

Захист сфери професійної діяльності в контексті права на повагу до приватного і сімейного життя не завжди користується підтримкою всіх суддів ЄСПЛ. Наприклад, суддя Курис в Особливій думці у справі «Ермен'ї проти Угорщини» висловив незгоду з тим, що поняття «право на повагу до приватного життя» поширюється настільки далеко, що включає в себе право не бути звільненим без гарантій, передбачених у п. 2 ст. 8 Європейської конвенції, з такої посади, як посада заступника голови Верховного Суду, і з тим, що заняття такої публічної посади (зокрема, до законних підстав закінчення терміну повноважень) відноситься до сфери приватного життя (п. 1) [145]. Однак наразі практика ЄСПЛ йде шляхом включення до сфер приватного життя в тому числі й питання професійної діяльності.

Крім того, приватне життя судді може отримати захист і в межах інших аспектів приватного життя відповідно до ст. 8 Європейської конвенції, наприклад, щодо охорони прав на зображення і фотографії, їх опублікування, даних особи, інформації про здоров'я і ін. (§§ 71–245) [142].

Поряд з недоторканністю або повагою приватного життя відповідно до Європейської конвенції і практики її застосування, захисту підлягає також важливе для успішного у своїй професії людини право на захист репутації. Стаття 8 Європейської конвенції [140] прямо не передбачає захист репутації, але, як справедливо зазначено ЄСПЛ, «репутація особи, навіть якщо вона піддається критиці в контексті публічних дебатів, становить значну частину його індивідуальності і психологічної недоторканності» (§ 97) [146], отримуючи тим самим захист і в рамках права на повагу до приватного і сімейного життя.

Цікаво, що «репутаційні втрати» аналізуються ЄСПЛ з точки зору як професійної, так і соціальної репутації. Професійна репутація відноситься до

оцінки результатів діяльності в якості судді, компетентності, професійності. Соціальна репутація розглядається з точки зору оцінки моральних якостей, особистості й порядності судді в ширшому, етичному значенні (§§ 125–131) [146]. Але тут не має йтися про ситуації, коли репутація особи постраждала в результаті його власних дій, наслідки яких були передбачувані (вчинення злочину, порушення іншого характеру, що тягнуть за собою юридичну відповідальність і інші несприятливі наслідки для приватного життя) (§ 98) [146–147].

Даний підхід ЄСПЛ викликає певний інтерес з огляду на вітчизняну практику щодо намагання суддів оскаржити та скасувати негативний висновок (висновок про недоброчесність) Громадської ради доброчесності, адже він стає публічним, навіть якщо ВККС України його не затвердить. Право громадської організації оприлюднити свою думку щодо доброчесності судді вітчизняні суди розцінюють як свободу вираження думки, проте така думка несе певні репутаційні ризики для судді, навіть якщо сформульовані факти не будуть підтверджені ВККС України.

Треба зазначити, що законодавчого механізму «подолання» негативного висновку ГРД більшістю голосів членів ВККС України явно не є достатнім, адже попри те, що суддя й отримав позитивну рекомендацію ВККС України, проте опублікована щодо нього інформація з висновком про його недоброчесність (нехай і ймовірна, непідтверджена або спростована під час співбесіди у ВККС України), вочевидь, завдає шкоду його діловій репутації, професійному авторитету. На підтвердження такого висновку свідчать численні позови до судів з проханням скасувати негативні висновки ГРД. Суб'єктами таких звернень виступають як судді, які, незважаючи на такий висновок, усе ж змогли перемогти у конкурсі та зайняти омріяну суддівську посаду, так і судді, для яких негативний висновок про доброчесність став рубіконом, навіть перепорою для їх доступу до іншої суддівської посади, але також намагаються скасувати в судовому порядку негативні висновки про свою доброчесність, вважаючи, що вони, перебуваючи в публічному просторі,

наносять шкоду їх професійної репутації, честі та гідності [148].

Крім того, оскільки йдеться саме про професійну репутацію судді, то можна собі уявити, що відповідні спори мають розглядатися в порядку адміністративного судочинства. Проте через нормативну невизначеність статусу Громадської ради доброчесності (зокрема, законом не передбачена юридична реєстрація цього органу), судді фактично позбавлені можливості захистити свою професійну репутацію. Навіть якщо факти, сформульовані у висновку про неброчесність, не підтверджені органом влади (ВККС України), така «особиста думка» Громадської ради доброчесності продовжує знаходитися в публічному просторі, тим самим неправдивими відомостями шкодити професійному авторитету судді. На наш погляд, у цій частині вітчизняне законодавство має бути приведене у відповідність з практикою ЄСПЛ, зокрема, передбачити допустимість оприлюднення негативного висновку ГРД як підстави рішення ВККС України про визнання особи такою, яка не відповідає вимогам посади судді¹⁴. У даному контексті цікавими будуть *основні підходи Європейського суду з прав людини до виявлення порушень права на повагу до приватного життя і захист приватного життя судді*.

Як і у будь-якій ситуації виявлення порушення права на повагу до приватного життя, у випадку з питаннями втручання в приватне життя судді, ЄСПЛ виходить з низки загальних правил. Перш за все йдеться про так званий двоступінчастий тест, тобто відповіді на питання про те, чи підпадає скарга під дію ст. 8 Європейської конвенції і чи мало місце втручання.

Європейська конвенція гарантує захист від втручання у приватне життя особи, тобто насамперед йдеться про класичні негативні зобов'язання держави: утримуватися від вторгнення у сферу приватного життя відповідно до тих підходів до його розуміння, які були викладені вище. Але у держави можуть виникнути й позитивні зобов'язання, які передбачають здійснення певних дій з метою захисту сфери приватного життя від втручання. Задля

¹⁴ Більш докладно про проблеми механізм захисту честі, гідності та репутації судді йтиметься в підрозділі 2.3.

виконання таких позитивних зобов'язань державі надаються широкі межі розсуду, вибір між різними способами і засобами виконання своїх зобов'язань [149, § 141]. Але «право остаточної оцінки застосовності і достатності прийнятих національною владою рішень залишається за ЄСПЛ» [150, § 102].

При оцінці наявності втручання у приватне життя судді ЄСПЛ може оцінити ситуацію з урахуванням певного мінімального рівня. Цей підхід використовується у справах, що стосуються професійної діяльності, коли міра, прийнята щодо особи, наприклад, звільнення, також оцінюється з точки зору серйозності тих наслідків, які мали місце для нього самого і його «ближнього кола». «Заявник зобов'язаний визначити і роз'яснити, як конкретні наслідки оспорюваного заходу для свого приватного життя, так і характер і масштаби заподіяної йому шкоди, а також належним чином обґрунтувати свої твердження» [146, § 114].

У Рішенні у справі «Денісов проти України», винесеному за скаргою на втручання у право на повагу до приватного життя у зв'язку з відстороненням від посади голови Київського апеляційного адміністративного суду (при цьому посада судді була за ним збережена), були систематизовані підходи, що застосовуються при аналізі порушень права на повагу до приватного життя, пов'язаних з професійною діяльністю особи, в тому числі судді. У числі таких були названі два підходи: заснований *на причинах* і заснований *на наслідках* з можливістю їх комплексного застосування. Другий підхід також передбачає оцінку серйозності тих наслідків, яких зазнає заявник у зв'язку з втручанням у право на повагу до приватного життя.

Прикладом застосування першого підходу може служити Рішення ЄСПЛ у справі «Озпинар проти Туреччини», де Суд проаналізував дострокове припинення повноважень судді у зв'язку з її поведінкою, що не відповідає статусу судді, з точки зору дотримання права на повагу до приватного життя. Було встановлено, що дострокове припинення повноважень судді було багато в чому обумовлено поведінкою в рамках тих сфер, які традиційно відносяться до приватного життя людини: відносини з матір'ю, в тому числі окреме від неї

проживання; близькі стосунки з адвокатом; стиль в одязі (носіння міні-спідниці), макіяж [151, § 43].

Другий підхід щодо суддів був застосований, наприклад, у справах «Ермен'ї проти Угорщини» [152], «Олександр Волков проти України» [153], «Куликов та інші проти України» [154], «Денісов проти України» [146]. У зазначених прецедентах йшлося виключно про оцінку професійної діяльності як елемента приватного життя особи у зв'язку з достроковим припиненням повноважень судді, голови або заступника голови суду. У трьох перших названих справах ЄСПЛ розцінив припинення відповідних повноважень як порушення права на повагу до приватного життя, вважаючи, що наслідки такого заходу серйозно вплинули на значну частину професійних або інших відносин відповідних осіб, які позначилися на «ближньому колі» через втрату заробітку, репутації [145, п. 10].

У справі «Денісов проти України», на думку ЄСПЛ, заявник не зміг довести ні наявності серйозних матеріальних чи інших наслідків для його «ближнього кола», ні проблем з можливістю встановлювати й підтримувати відносини зі своїми колегами, ні заподіяння серйозної шкоди його репутації. У результаті Судом було визнано, що відсторонення заявника від посади мало обмежений негативний вплив на його приватне життя, не досягло рівня серйозності, необхідного для того, щоб виникло питання з точки зору ст. 8 Конвенції, і скарга в цій частині була визнана неприйнятною [146, §§ 133–134]. Водночас в уже зазначеному у зв'язку із застосуванням першого критерію Рішенні «Озпинар проти Туреччини» Європейський суд вказав і на серйозні наслідки для репутації, майбутнього, кар'єри, оскільки суддя, відсторонений від посади, автоматично втрачає також можливість стати адвокатом [151, § 78], використавши тим самим і другий підхід.

Критерії допустимого втручання держави у право на повагу до приватного життя судді. При всій своїй важливості сфера приватного життя не відноситься до числа тих, що користуються абсолютним захистом, у деяких випадків втручання в неї може бути визнано допустимим.

Відповідно до Європейської конвенції право на повагу до приватного і сімейного життя не є абсолютним, втручання в нього може бути визнано допустимим при дотриманні тих умов, які встановлені в п. 2 ст. 8 Конвенції: здійснення втручання відповідно до закону, переслідування однієї або декількох законних цілей (інтереси національної безпеки та громадського порядку, економічного добробуту країни, запобігання заворушенням чи злочинам, охорона здоров'я або моралі, чи з метою захисту прав і свобод інших осіб), необхідність в демократичному суспільстві для досягнення цих законних цілей. «Умови є кумулятивними, і недотримання одного з них досить, щоб привести до порушення статті 8 Конвенції» [155, с. 718].

У практиці ЄСПЛ зазначені умови отримали додаткове тлумачення. Зокрема, перша умова передбачає не просто наявність правової основи, а й дотримання низки вимог до якості закону. Так, закон повинен бути достатньою мірою зрозумілим і передбачуваним, забезпечувати достатній правовий захист від свавілля і, отже, з достатньою ясністю окреслювати межі свободи розсуду, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення [151, § 52; 152, § 32; 153, §§ 169–170].

Відносно правомірних цілей, наприклад, чітко зазначено, що їх перелік носить вичерпний характер, а обмеження права має бути пов'язане з однією з них [152, § 34]. ЄСПЛ виходить зазвичай з досить короткого розгляду правомірності мети, оскільки держава повинна продемонструвати, що втручання мало законну мету [142, § 22]. Необхідність у демократичному суспільстві передбачає, що втручання повинно відповідати нагальній суспільній потребі й бути пропорційним законній меті [151, § 67]. Саме з урахуванням цих загальних критеріїв і буде оцінюватись допустимість втручання в приватне життя судді, в тому числі пред'явлення до нього певних вимог.

У зазначеній вище справі «Озпинар проти Туреччини» [151] ЄСПЛ проаналізував дотримання державою цих трьох умов допустимості втручання при звільнення судді з посади і зробив такі висновки. По-перше, відповідне

втручання мало основу в національному законодавстві, хоча воно і сумнівно з точки зору його доступності та передбачуваності (§ 52–54). По-друге, воно переслідувало законні цілі захисту громадського порядку, прав і свобод інших осіб (§ 55–56). Крім того, «етичні обов'язки посадової особи можуть посягати на його приватне життя, коли своєю поведінкою, нехай і приватною, суддя завдає шкоди іміджу або репутації судової влади» (§ 71). Але втручання не було необхідним у демократичному суспільстві, оскільки не був дотриманий справедливий баланс між основним правом людини на повагу до приватного життя і законним інтересом демократичної держави (§§ 72, 79). Для того, щоб його забезпечити, особа повинна мати можливість певною мірою передбачити наслідки своїх приватних дій і, в відповідних випадках, мати необхідні гарантії (§ 76). У цій справі більшість інкримінованих дій не мали ніякого відношення до професійної діяльності судді, щодо них не були надані ні свідчення свідків, ні зазначені у доповіді перевіряючого скаргу суб'єкта, і, по суті, суддю позбавили можливості висловити свою позицію особисто. Отже, на думку ЄСПЛ, державою було порушено право на повагу до приватного життя судді.

Цікаво застосування зазначених критеріїв у рамках підходу, орієнтованого на оцінку наслідків, щодо оцінки втручання в приватне життя у зв'язку із здійсненням професійної діяльності. Так, у тих справах, де йшлося про дострокове припинення повноважень судді у зв'язку з порушенням присяги, ЄСПЛ було встановлено недотримання вже першого необхідного критерію правомірної втручання – законності [153]. Увагу ЄСПЛ було сконцентровано на декількох аспектах. Перш за все – відсутність чіткого визначення поняття «порушення присяги», що надає дисциплінарному органу широкі повноваження в цьому питанні, що може бути визнано допустимим тільки з поправкою на необхідність наявності конкретної і послідовної практики тлумачення відповідної норми з тим, щоб забезпечити передбачуваність її дії щодо можливих наслідків. Друге, на що було звернена увага, необхідність наявності процесуальних гарантій; третє – наявність належної шкали санкцій за дисциплінарні проступки, розроблених норм, що

забезпечують їх застосування відповідно до принципу пропорційності [153, § 67, §§ 174–182].

У справі «Ермен'ї проти Угорщини» ЄСПЛ визнав, що дострокове припинення повноважень заступника Голови Верховного Суду не відповідає жодній із законних цілей, зазначених в п. 2 ст. 8 Конвенції. Держава послалася на повномасштабну реорганізацію судової системи, яка нібито зробила «спірну» міру неминучою, але, на думку ЄСПЛ, ніякого зв'язку між звільненням заявника із займаної посади і правомірними цілями, вичерпне перерахованими в п. 2 ст. 8 Конвенції, встановлено не було [152, § 35].

Особливістю оцінки допустимості втручання у приватне життя судді в аспекті практики ЄСПЛ є необхідність розгляду ситуації в ряді випадків і з точки зору досягнення балансу зі свободою вираження поглядів (ст. 10 Конвенції).

Так, при опублікуванні конфіденційного досьє судді, наданого ним при проведенні парламентського розслідування, з дотриманням спеціальних застережних заходів захисту, з критикою на адресу судді, ЄСПЛ визнав, що свободу вираження поглядів не було порушено [156, § 85]. В даному випадку право на повагу до приватного життя було визнано пріоритетним.

У контексті забезпечення захисту сфери приватного життя судді тут може бути застосована концепція «публічних фігур». Декларація про свободу політичної дискусії у засобах масової інформації, яка прийнята 12.02.2004 р. на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи, рекомендації Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканість приватного життя зазначають, що *публічними фігурами* являються ті особи, які займають державну посаду і (або) користуються державними ресурсами, а також всі ті, хто відіграє певну роль в суспільному житті, будь-то в галузі політики, економіки, мистецтва, соціальної сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі [157]. Така особа повинна проявляти більшу терпимість по відношенню до уваги громадськості к своїй персоні [158, § 47].

Вирішення питання про обсяг можливого захисту сфери приватного

життя в конкретній ситуації в цьому випадку багато в чому залежатиме від того, до якої категорії публічних фігур буде віднесена особа. Виділяється принаймні три таких категорії: відомі публіці люди, що не несуть офіційних функцій, але користуються загальною увагою [159]; політики, кожна дія яких може мати наслідки для суспільства, а тому знаходяться під постійним критичним контролем засобів масової інформації та громадськості; державні службовці чи інші люди, які виконують окремі публічні функції. Так, по відношенню до третьої із зазначених категорій публічних осіб, до якої належать і судді, велике значення надається конкретним виконуваним державним службовцям функцій, і ЄСПЛ виходить з того, що критика їх вчинків не може бути настільки ж широкою, як, наприклад, щодо політиків [160, § 33].

Крім того, потрібно враховувати, що відповідно до п. 2 ст. 10 Європейської конвенції однією з законних цілей обмеження свободи вираження поглядів є забезпечення авторитету і неупередженості правосуддя. Як зазначив ЄСПЛ, «суди повинні бути захищені від необґрунтованих, що завдають їм шкоди закидів, особливо маючи на увазі ту обставину, що на суддів покладається обов'язок виявляти обережність, яка перешкоджає їм відповідати на критику» [161, § 37].

Огляд практики ЄСПЛ дозволяє дійти висновку, що право людини і громадянина стосовно суддів має своє обмеження, не є абсолютним, можливе втручання у сферу приватного життя судді за умови, що воно передбачене законом, спрямоване на досягнення законної мети і є необхідним у демократичному суспільстві. Підтримка репутації судової влади розцінюється як законна мета [162, с. 190]. При формулюванні по суті обмежуючих право на повагу до приватного життя вимог до поведінки судді, необхідна наявність певних правових норм і/або усталеної практики їх застосування, надання чітких процесуальних гарантій захисту відповідного права. Оцінка відповідності втручання у приватне життя судді положенням Європейської конвенції передбачає пошук балансу зі свободою вираження поглядів. В цьому

випадку необхідно враховувати, що судді відносяться до публічних осіб, які вимушені за загальним правилом проявляти велику терпимість до уваги громадськості, ніж всі інші громадяни [147]. Зокрема, оптимальна формула меж права судді на приватність має відповідати балансу права на приватність та відповідальністю, підзвітністю суспільству, що обумовлено публічністю виконуваної функції. Цей висновок стане для нас в нагоді при формулюванні механізму захисту професійних прав суддів.

Завершуючи аналіз права судді на приватність, зазначимо, що статус судді певним чином впливає на обсяг не лише його права на приватність, але й членів його родини. Зокрема, подаючи майнову декларація, він також оприлюднює й майнові інтереси членів своєї родини. Такі відомості становлять зміст моніторингу способу життя вказаних осіб, що спрямовано на виявлення ознак потенційних корупційних правопорушень, та здійснюється в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Оцінюючі конституційність такого втручання у приватне життя членів родини судді, так само слід застосовувати алгоритм, запропонований ЄСПЛ: а) чи відбувається втручання відповідно до закону; б) чи існує легітимна мета такого втручання; в) чи є таке втручання «необхідним у демократичному суспільстві (п. 168 рішення ЄСПЛ «Волков проти України» [153]). Враховуючи, що робота судді пов'язана зі значним корупційним ризиком, обмеження приватності його майнових прав є цілком виправданим.

Право судді на свободу участі в асоціаціях. Основні принципи незалежності судових органів та Бангалорські принципи поведінки судді (п. 4.6) нарівно зі свободою слова судді декларують і свободу асоціацій та зборів суддів [117]. В українському ж законодавстві дуже довго панував підхід про заборону участі суддів у будь-яких асоціаціях. І хоча прямого припису норми закону не містили, всі застосовували загальну норму Конституції України про імперативну заборону про заборону належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат (ч. 2 ст. 127). Єдиною формою участі суддів у

колективній організації були органи суддівського самоврядування. Проте в 2010 р. у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» уперше, поряд з участю суддів у діяльності органів суддівського самоврядування, з'явився прямий припис про дозвіл суддям «бути членом національних або міжнародних асоціацій та інших організацій, що мають на меті захист інтересів суддів, утвердження авторитету судової влади в суспільстві або розвиток юридичної професії та науки» [1, ч. 2 ст. 55]. Проте КСЕ ще й досі не містить етичних вимог щодо участі суддів у відповідних «асоціаціях та організаціях». Між тим, суддівська спільнота в зарубіжних країнах вже давно мала форму захисту своїх професійних інтересів через Асоціації суддів. Наприклад, джерела згадують про активізм у функціонуванні як національних Асоціацій суддів, зокрема в Ісландії (п. 26) та Литві [163, п. 27], Італії [164, п. 42), Словенії та Чеській Республіці [164, п. 62], Австрії [165, п. 19], Норвегії [166, п. 5] та ін. ще з 90-х років минулого століття, так і міжнародних, європейських та інших асоціаціях суддів. В Україні така форма реалізації прав суддів стала можливою лише після 2010 р. На сьогоднішні створено кілька громадських організацій, які мають на меті захист прав та інтересів суддів – Асоціація суддів господарських судів [167], Асоціація суддів України [168], Асоціація жінок-суддів, а також громадські організації, членами яких можуть бути і представники інших правничих професій, наприклад, «АПЦ Стале правосуддя», Правнича асоціація «Добросуд», Асоціація правників України та ін. Проте наразі вітчизняні правові норми не визначають межі розповсюдження права на свободу асоціацій як загального права людини і громадянина, передбаченого Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод для суддів. КСЕ про це право взагалі мовчить, а аналіз змісту ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» акцентує лише на допустимій меті діяльності «асоціацій та інших організацій», членами яких можуть бути судді: а) захист інтересів суддів; б) утвердження авторитету судової влади в суспільстві; в) розвиток

юридичної професії; г) розвиток юридичної науки¹⁵. Тобто, як бачимо, закон передбачає певні обмеження щодо реалізації суддями права на свободу асоціацій, тому певні етичні вимоги щодо поведінки судді при реалізації даного права мають бути відбиті й у КСЕ.

Однак слід відзначити, що судді не досить активно використовують своє право на участь в асоціаціях, зокрема як інструмент захисту своїх інтересів, як це відбувається, наприклад, у країнах сталої демократії. Так, у 2019 р. судді виступили проти судової реформи, на захист своєї незалежності. Їх підтримали тисячі людей, які вийшли разом із суддями на масові демонстрації у Кракові, Познані, Гданську, Лодзі, Любліні, Катовіце, Ченстохові, Бидгощі, Вроцлаві, Щецині. Ініціатором такої акції стала Асоціація польських суддів «Iustitia» [169]. На початку 2023 р. в Ізраїлі пройшла хвиля демонстрацій-протестів проти заходів судової реформи, загалом участь в яких взяли декілька сотень громадян. Ідея реформаторів полягала в позбавленні судової влади повноваження скасовувати рішення уряду [170].

Як бачимо, у країнах ліберальної демократії судова влада сприймається саме як гарант права людини, механізму стримування свавілля виконавчої та законодавчої влад. Безумовно, така суспільна ідеологія сформувалась у тому числі під впливом багаторічного формування авторитету суду, бездоганної поведінки самих суддів. Рівень суспільної довіри до суддів в Україні навряд чи дає підстави очікувати подібної підтримки громадськості. Проте вважаємо, що справа не лише в негативній репутації суддів в Україні, яка останнім часом сильно погіршилась в наслідок кількох гучних корупційних скандалів [171], виявлених фактів співпраці суддів з окупаційною владою під час воєнного стану в Україні [172] та встановлення факту наявності у деяких суддів України громадянства країни-агресора [173], а й загалом в доволі пасивній, а іноді і не послідовній поведінці суддівської спільноти¹⁶ щодо використання

¹⁵ Більш докладно про плюси та недоліки роботи асоціацій суддів в Україні буде розглянуто в наступному підрозділі.

¹⁶ Наприклад, набуттям чинності Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 30.09.2016 р. Пленум Верховного Суду України прийняв рішення звернутися до Конституційного Суду України з поданням про

корпоративного інструменту захисту своїх прав, демонстрації суспільству, що вони є сильною владою, яка опікується інтересами верховенства права. А між тим, законодавча влада неодноразово приймала рішення, які звужували права суддів та незалежність судової влади загалом. Проте в Україні не сформована сильна суддівська корпорація, об'єднана спільними інтересами, яка могла б, наприклад, презентувати, відстоювати інтереси суддів, судової влади при комунікації з законодавчою, виконавчою владою, правоохоронними інститутами, суспільством, особливо з огляду на доволі неефективну діяльність в цьому аспекті органів суддівського врядування та самоврядування¹⁷.

У зарубіжних країнах ліберальної демократії асоціації суддів є активними учасниками суспільних відносин. Наприклад, у Словенії Асоціація суддів створила «суд честі», який розглядає питання етичної поведінки судді, проте не тягне дисциплінарної відповідальності (не є альтернативою органам дисциплінарної влади), а слугує інструментом саморегуляції та самоконтроля в суддівській корпорації. В Чеській Республіці, до прикладу, встановлена неетична поведінка судді може стати підставою для його виключення з Асоціації суддів. Подібні ініціативи є в інших країнах. Наприклад, у Боснії і Герцеговині, Фінляндії, Німеччині, Греції, попри відсутність офіційної процедури оцінки роботи судді колегами, Асоціації суддів запровадили практику вільної допомоги суддів один одному, надаючи поради та неформальні коментарі. А Австрійською асоціацією суддів було ініційовано проєкт добровільного оцінювання суддів своїми колегами. Судді відвідують судові засідання один одного, надаючи неформальні висновки [165, п. 19].

неконституційність положень цього закону, зокрема в частині ліквідації Верховного Суду України. Проте, поділяючи точку зору про порушення Основного Закону згаданим нормативним актом, майже всі судді Верховного Суду України взяли участь у конкурсі на зайняття посади судді в новоствореному неконституційному (на їх думку, яку вони висловили у відповідному поданні до КСУ) Верховному Суді. В такому рішенні їх підтримали й судді інших судів, хоча цілком поділяли думку Пленуму Верховного Суду України (як правники, вони не могли не поділяти позиції щодо правової оцінки таких заходів судової реформи 2016 р.). Врешті Конституційний Суд України підтримав доводи заявника, проте Рішення було прийнято надто пізно, щоб обмежити законодавця в його свавіллі ліквідації найвищої судової установи та положення про менші суми довічного грошового утримання для суддів у відставці, які не пройшли кваліфікаційне оцінювання (див.: [78]).

¹⁷ Більш докладно про це йтиметься в наступному підрозділі.

Потенційно можливість для такої практики закладена і в законодавстві України з 2015 р. як різновид регулярного оцінювання суддів, проте наразі така практика не діє. На наш погляд, це відбувається, знов таки, через пасивність суддівської корпорації, відсутність єдності та бажання використовувати надане суддям право на свободу участі в асоціаціях та об'єднаннях. Але вважаємо, що розвиток соціальної активності, єднання членів суддівської корпорації заради захисту своїх прав та інтересів, підвищення авторитету судової влади – справа найближчого майбутнього, адже сильна судова влада є однією з ключових ознак правової держави, досягти статусу якої прагне Україна.

Також поширеною в Європі є практика просвітницької діяльності асоціацій суддів, які співпрацюють із школами, вищими закладами освіти та іншими освітніми установами з метою включення важливих для суддів питань у навчальну програму та публічні обговорення (п. 12), тим самим формуючи запит потенційних роботодавців перед навчальними закладами, забезпечуючи цільову підготовку фахівців, вплив на формування правової культури майбутніх правників і взагалі членів свідомих членів суспільства. У такий спосіб формується ще один комунікативний канал між суддівською спільнотою та суспільством.

Крім того, як підмітила Асоціація європейських суддів, у випадках, коли на суддю або суд здійснюється тиск або нападки з боку ЗМІ з причин, пов'язаних з відправленням правосуддя, і з огляду на обов'язок суддівської стриманості відповідний суддя повинен утримуватися від реагування в подібний спосіб. Проте саме Асоціації суддів мають взяти на себе функцію невідкладно й ефективно відреагувати на тиск або нападки, коли це доречно, зокрема, виправити помилкову інформацію, поширену в пресі [174, п. 55].

Ще одну цікаву рекомендацію Консультативної ради європейських суддів знаходимо у Висновку № 15 (2012), де одночасно визнаючи право суддів спеціалізованих судів утворювати асоціації з їх вузьких професійних інтересів, проте «в інтересах збереження єдності суддівського корпусу,

відокремлені асоціації спеціалізованих суддів не є бажаними. Специфічні та предметно орієнтовані інтереси спеціалізованих суддів, такі як обміни професійним досвідом, конференції, зустрічі та інші мають існувати; однак їхні інтереси стосовно статусу можуть та повинні охоронятися в межах загальної асоціації суддів» [175, ч. 5]. Дана рекомендація, на наш погляд, дуже важлива з точки зору перспектив підвищення ролі асоціацій судів у механізмі захисту професійних прав та інтересів суддів, про що більш докладно йтиметься в наступному підрозділі.

Права публічної посадової особи та спеціальні службові права суддів.

Щодо службових прав судді як публічної посадової особи, то, на жаль, відповідного нормативного акта в Україні наразі не прийнято (на відміну, наприклад від країн-членів ЄС), проте існують рекомендаційні акти європейського права, які формулюють у загальному вигляді рекомендації щодо правового визначення статусу посадовця публічної служби, серед яких, зокрема, Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (2000) 6 про статус публічних службовців в Європі та Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 10 щодо кодексів поведінки для публічних службовців [176–177]. Якщо узагальнити положення цих документів щодо прав публічних посадових осіб, то останні можна класифікувати на три групи: 1) права, які забезпечують правовий захист особи; 2) права, які сприяють безпосередньому виконанню службових обов'язків; 3) права, які сприяють посиленню службової активності публічного службовця, забезпечують соціальні гарантії службовця [177, с. 80]. Проте конкретний зміст і обсяг прав публічної посадової особи має регулюватися спеціальним законом щодо особливостей здійснення публічних повноважень посадовцем конкретного виду публічної служби. Судді є єдиними посадовими особами судової (публічної) влади. Особливість їх правового статусу визначається конституційним законом – «Про судоустрій і статус суддів» [1]. Проте, як було показано в попередніх підрозділах, окремі права та обов'язки суддів встановлюються і іншими законодавчими актами.

Щодо службових прав суддів, які надані суддям у зв'язку з набуттям статусу суб'єкта, який здійснює правосуддя, і які є складовим елементом професійних прав суддів, то їх концепція є доволі розробленою в правовій науці. Варто погодитись з В. Єгоровою, що службові права суддів є конкретно визначені¹⁸, адже вони чітко зафіксовані нормами Конституції України, процесуальними та іншими законами (ч. 1 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Зокрема, Л. М. Москвич першою у вітчизняній науці спробувала класифікувати службові права суддів на такі, що: вказують на винятковість правового статусу судді; сприяють безпосередньому виконанню службових функцій; містять можливість користатися додатковими соціальними благами [85]. Проте не можемо підтримати такий підхід, оскільки законодавство постійно змінюється, перелік службових прав також. Також ми не погоджуємося з думкою, що службові права слід розподілити на статусні (або матеріальні) та процесуальні [178], оскільки у суддів немає окремих процесуальних прав, вони мають процесуальні повноваження. Не можемо погодитись і з пропозицією О. М. Овчаренко розподіляти службові права суддів на ті, що визначені в Конституції України, в інших законах і морально-етичні права (вочевидь, науковиця мала на увазі норми КСЕ), з таких аргументів: по-перше, Основний Закон України згадує лише про право судді займатися науковою, викладацькою та творчою діяльністю, що навряд чи пов'язано з його службовою діяльністю; по-друге, ч. 1 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вказують виключно на законодавчий механізм закріплення прав суддів, які йому надаються в зв'язку з виконанням функції правосуддя. Морально-етичні ж права регулюються не законом. Тому нам імпонує підхід формування переліку службових прав судді через певні ознаки (критерії), запропонований у навчальному посібнику з основ судоустрою України: службові права суддів ґрунтуються на нормах

¹⁸ Цим, доречі, вони вирізняються від загальних прав людини і громадянина, які належать судді в обмеженому обсязі. Їх зміст визначається нормами етичної поведінки не шляхом переліку конкретних прав, а шляхом визначення міру допустимого обсягу користування, що обґрунтовується насамперед інтересами професійної діяльності.

позитивного права, надаються суб'єкту владних повноважень на час володіння спеціальним (суддівським) статусом, їх реалізація забезпечена державними гарантіями, в тому числі і санкціями за посягання на їх порушення [180, с. 179].

Як зазначають автори науково-практичного видання «Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України», «службові права спрямовані на забезпечення належних умов здійснення службової діяльності» [178, с. 73]. Ми не погоджуємось з таким поглядом, оскільки права – «це вид та міра можливої поведінки», проте забезпечення належних умов для здійснення державних функцій (службової діяльності) це обов'язок держави. Належне виконання державою своїх зобов'язань щодо забезпечення необхідних умов для належного виконання посадовою особою публічної служби своїх функцій охоплюється іншою правовою категорією – «професійний інтерес», який також є об'єктом правового захисту. Дослідимо цей інститут більш докладно.

2.2. Професійний інтерес суддів як об'єкт правового захисту

Як було зазначено вище, суддівська діяльність – це професійна діяльність з обслуговування публічних потреб, які полягають у справедливому, незалежному правосудді.

Інтерес – це загальнонаукова категорія, яка використовується в філософії, соціології, психології, державному управлінні, політології, правознавстві тощо. У словниках категорія «інтерес» визначається як: 1) увага до кого- чи чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; 2) вага, значення; 3) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що, становить зміст чийхось думок і турбот; 4) те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чийсь прагненням, потребам тощо [181, с. 401; 182, с. 164; 183, с. 366]. Така багатозначність даного терміна обумовила й різні підходи, які використовуються науками до позначення того чи іншого інтересу – приватного, публічного, суспільного, законного, політичного, майнового,

професійного та ін. Щодо професійного інтересу судді, то ані в законодавстві, ані в юридичній науці не сформовано його визначення та змістовне наповнення. Про професійний інтерес згадується лише в контексті напрямків діяльності органів суддівського самоврядування та асоціацій суддів. Зокрема, ст. 131-1 Конституції України та ч. 5 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає «захист професійних інтересів суддів» однією із двох функцій органів суддівського самоврядування, а також однією із цілей громадських об'єднань чи асоціацій за участі суддів (частини 3, 4 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Системний аналіз правових норм дозволяє нам зробити висновок, що законодавець розділяє поняття «права судді» та «професійний інтерес судді», кожне з яких є самостійним об'єктом

Для формування визначення правової категорії «професійний інтерес судді» використаємо логіко-структурний підхід. Як уже зазначалось, однією з ключових ознак публічної посадової особи є задоволення публічного інтересу. Для судді це означає задоволення суспільного запиту на правосуддя, «в інтересах тих осіб, які прагнуть та очікують правосуддя» [163, п. 10].

В юридичній науці поняття і зміст правосуддя вже є досить сформованим, суть якого зводиться до незалежного, безстороннього, професійного порядку розв'язання правової суперечки, результатом якого є справедливе судове рішення. Відштовхуючись від однієї із семантик слова «інтерес», професійний інтерес судді має полягати в належних умовах, які забезпечують належне середовище для прийняття суддею того самого справедливого рішення в правовій суперечці. Тобто можна вважати, що «професійний інтерес судді» – це «належні умови для здійснення правосуддя», виключення будь-яких ризиків, які здатні вплинути на його незалежність, безсторонність чи професіоналізм.

Відповідно до ч. 1 ст. 130 Конституції України забезпечення «належних умов для діяльності суддів» здійснює держава, а захист «професійних інтересів», за її ст. 131-1, здійснюють органи суддівського самоврядування. Що ж держава може зробити для суддів, щоб вони мали можливість

здійснювати правосуддя незалежно, безсторонньо, професійно та виносити справедливі рішення? Держава реалізує свою волю виключно через правові приписи. Отже, вочевидь держава через правові приписи повинна встановлювати певні інституціональні гарантії для незалежного, безстороннього та професійного правосуддя. Ці гарантії мають встановити зовнішні запобіжники, які сприяють формування в судовій владі внутрішньої культури «незалежного, безстороннього та професійного здійснення правосуддя». Як вірно підмітила О. Г. Крижова, існування власної корпоративної культури суддів, у межах якої вони відчували б власну причетність до суддівського корпусу загалом і сприймали індивідуальну незалежність як невід'ємну частину незалежного правосуддя є необхідною складовою належних умов судочинства [184, с. 16].

Однак держава не може вплинути на особисте рішення судді щодо прийняття справедливого рішення, проте вона може використати як стимулюючі інститути, так запобіжники від порушення суддею умов «незалежного, безстороннього та професійного здійснення правосуддя».

Відтак, підсумовуючи, зазначимо, що професійним інтересом судді є належні умови здійснення правосуддя, які полягають у державному забезпеченні формування внутрішньої (судової) культури винесення справедливого судового рішення. Державне забезпечення необхідних передумов для незалежного, безстороннього та професійного правосуддя здійснюється шляхом нормативного закріплення як інституційних гарантій судової діяльності, так і запобіжників у вигляді встановлення відповідальності судді у випадку порушення правил (належних умов, інституційних гарантій) здійснення правосуддя.

Професійний інтерес суддів можна поділити на дві групи:

- 1) *забезпечення належних умов* здійснення професійної діяльності (якісне нормативне, достатнє матеріальне забезпечення та безпекове середовище);
- 2) *свобода судді при здійсненні професійної діяльності* (гарантії

незалежності, безсторонності та професіоналізму суддівської діяльності).

Розглянемо більш докладно кожний перелічених професійних інтересів суддів.

(1) Забезпечення належних умов здійснення професійної діяльності.

Щодо якості нормативного забезпечення діяльності судді, то вона становить складову інформаційних умов здійснення правосуддя. Принцип розподілу державної влади вимагає, щоб правові процедури, згідно з якими здійснюється судочинство, встановлювались законодавчою владою. До компетенції судової влади віднесено нормативного врегулювання питань внутрішньої організації роботи суду. До суб'єктів внутрішнього нормативного забезпечення діяльності суду відноситься: Державна судова адміністрація, Рада суддів України, Вища рада правосуддя (далі – ВРП), ВККС України, Національна школа суддів, адміністратори суду (голова та керівник апарату суду), підрозділи суду, до повноважень яких віднесено правове забезпечення роботи суду. Але сфера компетенція даних органів обмежується лише нормативним регулюванням забезпечувальних (організаційних) процедур роботи суду, тобто таких, що не пов'язані з процесом здійснення правосуддя¹⁹. Процедура ж судочинства регулюється процесуальним законодавством, тобто законами, які приймає виключно Парламент.

Проте в даному контексті важлива саме «якість» нормативних актів, які приймаються Парламентом для забезпечення діяльності судді. Як неодноразово наголошував ЄСПЛ, сама по собі наявність законодавчого/нормативного підґрунтя є недостатнім аргументом без визначення його відповідності певним ознакам якості закону, оскільки якість закону це, в підсумку, – його відповідність принципу верховенства права. І саме ЄСПЛ сформував ознаки «якісного закону»

Закон має бути доступним. Уже в першому рішенні, де формулювалась парадигма «відповідно до закону», а саме – у справі «Санді таймс проти

¹⁹ Докладніше див.: [185].

Сполученого Королівства» 1979 р. ЄСПЛ вказав на те, що нормативний акт може визнаватись законом у розумінні Конвенції лише за умови виконання мінімальних вимог щодо його *оприлюднення* й забезпечення доступності («зацікавлені особи мають знати, які правові норми застосовуються до певного випадку втручання») [186, с. 93]. Тобто виконання вимоги «доступності закону» передбачає офіційне оприлюднення всіх законодавчих актів, на яких ґрунтується відповідне судове рішення (див. п. 48 рішення ЄСПЛ у справі «Волохи проти України» 2006 р. [186, с. 118]).

«Закон не повинен мати суперечностей і має створювати можливість передбачувати можливі наслідки для особи». (див. рішення у справі «Бейелер проти Італії» (Beyeler v. Italy), [ВП], № 33202/96, п. 109, ЄСПЛ 2000-I) [186, с. 37]. У цьому контексті «закон» розуміється широко – як вся нормативна база, що регулює спірні правові відносини, які стали предметом судового розгляду. З огляду на множинність нормативних джерел правозастосування судді джерельна база не повинна бути суперечливою. Нормативні акти, які застосовуються у відповідних ситуаціях, повинні базуватись на їх ієрархічності, і має виключатися ситуації, коли акти, покликані конкретизувати застосування певних нормативних правил, фактично створюють нові норми, часто несумісні чи конкуруючі з положеннями акта вищої юридичної сили. Наприклад, у рішенні «Щокін проти України» ЄСПЛ у контексті конкретних обставин зазначив, що «Інструкція *може регулювати лише питання застосування Декрету* і не може встановлювати жодні норми, які б суперечили цьому правовому акту»; «відсутність в національному законодавстві необхідної чіткості та точності, які передбачали можливість різного тлумачення такого важливого фінансового питання, порушує вимогу «якості закону», передбачену Конвенцією, та не забезпечує адекватний захист від свавільного втручання публічних органів державної влади» [186, с. 69].

Закон має чітко визначати межі повноважень компетентних органів та чітко визначати спосіб їх здійснення, беручи до уваги легітимну мету засобу, який розглядається, щоб гарантувати особі адекватний захист від свавільного

втручання (див.: «Amann v. Switzerland» [GC], No. 27798/95, Rotari v. Romania [GC] [186, с. 133]). *Визначення дискреційних повноважень*, якими наділені органи державної влади в сфері основоположних прав, у спосіб, що фактично робить ці повноваження необмеженими, суперечило б принципу верховенства права. А відсутність можливості оскарження рішень, які прийняті в умовах виходу за передбачені законом межі дискреції, є *очевидним порушенням процесуального аспекту ст. 8* (визначення процесуального аспекту див.: рішення Лазоріва проти України від 16 квітня 2018 р. [186, с. 35]). Всі рішення суддів можуть бути оскаржені, а запобіжником від свавільного використання дискреційних повноважень судді є вимога належного обґрунтування та мотивування прийнятого рішення.

На наш погляд, із трьох ознак закону належної якості – доступність, відсутність суперечностей та визначеність меж повноважень – найбільш проблемним для української правової системи є суперечливе законодавство. Законодавча база України давно потребує ревізії та якісного аудиту дотримання вимог законодавчої техніки. Сподіваємось, що з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС Україна буде змушена це зробити й привести свою правову базу у відповідність зі стандартами ЄС і до того ж у найкоротші терміни, якщо бажає швидше реалізувати своє прагнення стати частиною європейської спільноти.

Також у контексті досліджуваного питання варто звернути увагу й на той факт, що з конституційних засад судочинства шляхом внесення змін до Конституції України у 2016 р. було прибрано засаду законності та включено більш широку засаду – верховенства права. Тим самим відбулося значне розширення суб'єктів нормотворення, результатом діяльності яких може користуватися суддя для винесення справедливого судового рішення. Зокрема, до таких суб'єктів нормотворення слід віднести Конституційний Суд України, Верховний Суд, ЄСПЛ тощо.

Поряд з розширенням джерел правозастосування, на наш погляд, значно покращилась якість правового забезпечення судової діяльності. Адже,

наприклад, ЄСПЛ є інституцією з багаторічним стажем формування демократичних цінностей, які він визначає у своїй практиці з урахуванням змін в європейській правовій доктрині. Підходи ЄСПЛ значно випереджають національного законодавця щодо правової регламентації прав людини, а тому практика ЄСПЛ справляє значний вплив на розвиток і національної судової практики. Плюралізм нормативних джерел, які може використати суддя при здійсненні правосуддя, сприяє розвитку індивідуального підходу до оцінки унікальних життєвих обставин, які стають предметом розгляду в суді. Але при цьому така багатоканальність правового забезпечення правосуддя вимагає й підтримання професіоналізму судді, який має постійно стежити за зміною законодавства та судової практики.

Щодо достатнього матеріального забезпечення роботи судді, то це питання завжди було одним із найбільш проблемних серед тих, що відносяться до зобов'язань держави стосовно умов здійснення правосуддя. Результати аналізу доводять, що безпосередній обов'язок держави перед суддями полягає у гарантуванні надання їм належних матеріальних та організаційних умов праці, за якими виключено вчинення правопорушень, пов'язаних насамперед із корупцією, та якими передбачено престижність посади судді [186, с. 22].

Право на належне фінансове забезпечення роботи судді закріплено в міжнародно-правових на національних правових актах. Зокрема, згідно з Основними принципами незалежності судових органів 1985 р. на кожен державу-члена ООН покладається обов'язок надавати відповідні засоби, які дозволяють б судовим органам ефективно виконувати свої функції [127, п. 7]. У міжнародних стандартах у сфері прав судді наголошується, що «грошова винагорода суддів повинна бути гарантована законом» і «відповідати гідності їхньої професії та тягарю відповідальності» (Принципи I (2)(ii) і III (1)(b)). У Європейській хартії міститься важливе, сміливе й реалістичне визнання ролі відповідної оплати праці суддів, як фактору охорони їх «від тиску, спрямованого на здійснення впливу на їхні рішення та у цілому на їхню поведінку...», а також важливості гарантування оплати бюлетенів через

хворобу та пенсії по старості [163, п. 6).

Проте зводити професійний інтерес судді щодо належного матеріального забезпечення його діяльності виключно до питання рівня грошової винагороди судді не можна. Адже значну частину належних умов для здійснення правосуддя становлять організаційні заходи, в забезпеченні яких приймають участь працівники апарату суду. І якщо з рівнем грошової винагороди праці судді менше проблем, то з фінансовим забезпеченням належних організаційних умов здійснення правосуддя в українській судовій системі значні складнощі. Тому розглянемо це питання більш докладно.

Особливий порядок фінансування судів є однією з конституційних гарантій незалежності суддів. Важливим механізмом забезпечення такої гарантії є встановлений ч. 1 ст. 130 Конституції України обов'язок держави забезпечувати фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів шляхом окремого визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів. Централізований порядок фінансування судових органів з Державного бюджету України в обсягах, які мають забезпечувати належні економічні умови для повного і незалежного здійснення правосуддя, фінансування потреб судів (витрати на розгляд судових справ, комунальні послуги, ремонт і охорону судових приміщень, придбання оргтехніки, поштові витрати тощо) має обмежити будь-який вплив на суд і спрямований на гарантування судової діяльності на основі принципів і приписів Конституції України (абзац 3 п. 2 мотивувальної частини Рішення КСУ) [187].

Аналіз різних європейських звітів, а також висновків та рекомендацій КРЕС щодо фінансування судової влади дозволяє дійти таких висновків: в Європі існує велика різноманітність методів фінансування судової влади. Більшість країн у свої бюджети включають витрати на зарплату та пенсії суддів, у країнах, де Рада судової влади має право пропонувати бюджет, уряд повинен надати аргументи для його змін. Бюджети деяких країн включають витрати на підготовку суддівського корпусу та підвищення їхньої кваліфікації,

а інші – ні. Менша кількість країн у бюджети на забезпечення судової системи не включають витрати на утримання пенітенціарної системи; деякі навпаки включають такі витрати. У деяких країнах обсяг справ є важливим фактором розподілу ресурсів; інші країни роблять більший акцент на бюджеті, погодженому за минулі роки. У більшості країн бюджет судової влади окремий від бюджету прокурорів. Крім зазначеного, у деяких країнах-членах ЄС, де існує федеральна структура, процес фінансування судоустрою децентралізований. У кількох державах-членах складання бюджету покладено на виконавчу владу, наприклад, на Міністерство юстиції або Міністерство фінансів. Декілька країн при складанні бюджету застосовують принцип «знизу – вгору», що передбачає розгляд необхідного бюджету для кожного суду та створення загального бюджету на державному рівні із сукупності всіх окремих бюджетів. Після підготовки процес подання бюджету виявляє не менш різноманітну картину. У багатьох країнах бюджет подається безпосередньо до законодавчої влади, парламенту, в інших – проєкт бюджету представляється виконавчій владі. Третя група країн подає проєкт бюджету до незалежного органу [188]. Однак, не дивлячись на вказані особливості в країнах-членах ЄС, процес фінансування національної судової системи має й загальні тенденції, а саме: складання та виконання бюджету завжди підлягають парламентському контролю, оскільки вони включають витрати громадськості. Створення бюджету є системним і практично вільне від неналежне політичного втручання [189].

Згідно з ч. 1 ст. 130 Основного Закону в Україні єдиним джерелом фінансового забезпечення судів є Державний бюджет. Вивчення положень статей 13 і 85 Бюджетного кодексу України [190] і статей 2 і 3 Закону України «Про джерела фінансування органів державної влади» [191] дає підстави стверджувати, що нині фактично заборонено фінансувати ці органи не з Держбюджету.

Проте сурові реалії воєнного стану демонструють, що держава не справляється зі своїми фінансовими зобов'язаннями перед судовою владою.

Зарубіжні партнери включились в адресну матеріальну допомогу окремих судам, які зазнали руйнації в наслідок збройної агресії росії проти України. І держава змушена змінювати свої усталені підходи і в питаннях фінансового забезпечення судів. Зокрема, на розгляді Комітету Верховної Ради з питань правової політики знаходиться законопроект № 9047 про додаткові джерела фінансування судової влади, яким пропонується дозволити фінансування судової системи міжнародними донорами, а також дозволити судам, органам суддівського врядування, іншим установам системи правосуддя отримувати благодійну допомогу у порядку, який визначить Рада суддів України. Але на даний час законодавчий акт не прийнято [192].

Треба зазначити, що зарубіжні країни мають практику благодійної фінансової підтримки судів, проте не іноземними інвесторами, а суспільством, яке проявляє таким чином свою громадську позицію щодо важливості суду як інституції. Але зауважимо, що така практика існує в країнах ліберальної демократії, де даний інструмент навіть не розглядається як можливий корупційний ризик. Україна поки не досягла такого рівня правосвідомості, тому, не відкидаючи можливість фінансової допомоги іноземних інвесторів і у разі прийняття згаданого законопроекту, все ж таки вважаємо, що для виключення можливих зловживань доцільно визначити, що єдиним органом, уповноваженим розподіляти фінансову допомогу іноземних донорів, має бути Державна судова адміністрація.

Як видається, безспірним є висновок, що не настільки є важливим джерела фінансування судової влади²⁰, скільки його обсяг в сенсі здатності задовольнити потреби судової влади щодо належного забезпечення умов для здійснення правосуддя. Ці умови включають як розмір грошової винагороди суддів, що має бути запобіжником корупційних практик у судовій системі, так і інші видатки на забезпечення організаційних умов належного правосуддя. Проте в Україні наразі не сформовано усталену практику розрахунку

²⁰ Наприклад, у більшості західних країн дохід від плати за звернення до суду становить досить суттєву складову загального бюджету на утримання судової влади. (Докл. див.: [193, с. 373]).

нормативів фінансування судів: законодавство України ще не містить визначення «норматив фінансового забезпечення». Схожа дефініція зустрічається лише у Бюджетному кодексі України, де дається визначення терміна «фінансовий норматив бюджетної забезпеченості», але щодо нормативу фінансового забезпечення судів визначення не дається в жодному законодавчому акті.

Однак, як зазначив Конституційний Суд України в 1999 р., «відсутність встановлених нормативів фінансування судів державою не може бути підставою для довільного визначення його обсягів органами законодавчої або виконавчої влади, оскільки необхідні витрати з Державного бюджету України на суди не можуть скорочуватися до рівня, який не забезпечує виконання вимог ст. 130 Конституції України щодо фінансування судів» (абзац 6 п. 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України [187]). Проте саме розробка та затвердження чітких і прозорих нормативів фінансового забезпечення судів та установ системи правосуддя має допомогти ДСА України, належним чином спланувавши обсяг видатків на судову владу з урахуванням прогнозованих макропоказників розвитку економіки та фінансових можливостей бюджету. Нормативи фінансового забезпечення судової влади можуть бути використані ДСА України у бюджетному процесі, зокрема при формуванні бюджетного запиту на рік.

На наш погляд, під нормативом фінансового забезпечення судів слід розуміти гарантований державою в межах наявних бюджетних коштів рівень фінансового забезпечення судів, спрямований на гарантування функціонування судів, підтримання їх в належному стані з метою виконання поставлених перед судами завдань.

Згідно з діючим законодавством виключне право щодо розробки нормативів фінансового забезпечення судів належить ДСА, а ВРП має прерогативу щодо затвердження цих нормативів. ДСА України, з урахуванням рішення Ради суддів України № 17 від 25.02.2016 р. «Щодо нормативів фінансування судів» [194] та рекомендацій міжнародних експертів розроблено

Положення про порядок планування видатків судів на основі очікуваного результату [195]. За основний критерій обрано «модельну справу» та «модельне навантаження на суддю або продуктивність роботи судді» [196]. На даний момент Державною судовою адміністрацією застосовується саме модельний підхід щодо порядку визначення бюджетів судів.

У міжнародній практиці модельні справи (Case Weighting Analysis) допомагають розподіляти справи серед суддів, з урахуванням того факту, що різні типи справ вимагають різного рівня зусиль з боку суддів (або прокурорів та адвокатів з юридичної допомоги та їх персоналу). Відповідно до міжнародного досвіду застосування модельного підходу в країнах Західної Європи дозволяє більш прозоро розподіляти навантаження між судами та суддями, спрощує облік та планування, а також дає можливість швидко виявляти перевантажені суди (завдяки стандартизації). Ключовим є те, що модельна справа виступає інструментом підвищення продуктивності системи, тобто забезпечення, що за рахунок більш ефективного розподілу навантаження в системі суди зможуть вирішувати більшу кількість справ без значного збільшення видатків на фінансування системи.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що зобов'язання держави щодо належного забезпечення функціонування судів вимагає використання ефективних та безспірних методик обрахування реальних потреб суддів щодо належного забезпечення їх діяльності. Якщо вимоги судового бюджету будуть не належним чином обґрунтовані, тобто виражені неефективно, то судова система навряд чи отримає достатнє фінансове забезпечення, якого вона прагне, для ефективного виконання своїх функцій. Беззаперечним є факт взаємопов'язаності питань належного фінансового забезпечення та ефективності роботи. І справа не лише у відповідності складності та соціальної відповідальності виконуваної роботи носієм судової влади, скільки у супутніх витратах на належне фінансове забезпечення процесів з підготовки та проведення судового розгляду справи. Вважаємо, що за основу розрахунку нормативів фінансового забезпечення судів слід брати декілька показників:

середній розмір суддівської винагороди, середній розмір заробітної плати працівників апаратів судів, деталізовані середні виплати на розгляд судових справ, розраховані виходячи з фінансового забезпечення судів у відповідному бюджетному році (краще середнє значення за останні три роки) із застосуванням показника «модельної справи» [197].

У даному контексті варто приділити увагу самому розміру суддівської винагороди та можливість її зменшення з урахуванням загального стану економіки в країні, яка суттєво постраждала в наслідок військових дій росії проти України. Як було зазначено вище, міжнародні документи і практика ЄСПЛ декларують тезу, що рівень фінансового забезпечення суддів є складовою показника їх незалежності. Але в жодному документі не встановлено, яким конкретно має бути рівень суддівської винагороди, наголошується лише на його достатності, гідності, високому рівні. Сьогодні розмір суддівської винагороди в Україні є чи не найвищим серед Європи (вищий лише в Шотландії). Крок у суттєвому підвищенні рівня суддівської винагороди був здійснений у 2016 р. і стосувався більше новостворених Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду України. Основний мотив – викоринити корупцію, хоча у таких найважливіших інституціях – касаційній інстанції, яка приймає остаточні рішення у судових справах, та суді, які розглядають корупційні справи топ-чиновників. Проте гучний корупційний скандал у вищій судовій інстанції [198] показав, що високий рівень суддівської винагороди не є надійним запобіжником корупційним практикам. Крім того, запропонований Законом України «Про судоустрій і статус суддів» підхід до визначення розміру грошової винагороди судді створив соціальну напругу як всередині суддівської спільноти (оскільки, наприклад, різниця між базовим окладом судді місцевого та Верховного Суду є подвійною, а якщо додати надбавки, до різниця ще збільшується), так і в цілому в суспільстві (що викликало у суспільстві сумнів у додержанні принципу справедливості у розподіленні фінансових благ). Конституційний Суд України послідовно дотримується позиції, що «зменшення органом законодавчої влади розміру

посадового окладу судді призводить до зменшення розміру суддівської винагороди, що у свою чергу є посяганням на гарантії незалежності судді у виді матеріального забезпечення та передумовою впливу як на суддю, так і на судову владу в цілому» [199]. Чи означатиме це те, що законодавець Законом України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. унеможливив можливі реформи в частині фінансового забезпечення суддів, а отже шляхів зняття відповідного соціального напруження немає? А треба відзначити, що в цілому у зв'язку з падінням економіки України в наслідок військових дій, соціальне розшарування стане ще очевидніше.

На наш погляд, варто звернути увагу на зауваження Венеційської комісії, яка зазначила, що сталість правових приписів не є самоціллю: приписам права має бути властивою спроможність пристосовуватись до умов, що змінюються. Приписи права можна змінювати, втім, за умов, що суспільство знає про це наперед і бере участь в обговоренні, а також що не буде шкідливих наслідків для легітимних очікувань [200]. На наш погляд, зміна в підходах до визначення рівня суддівської винагороди має обґрунтовуватись статусом судді – посадової особи публічної служби і стати загальною концепцією реформи оплати праці посадових осіб публічної служби, заснованої на принципах справедливості, прозорості та обґрунтованості.

Щодо забезпечення безпеки судді при здійсненні правосуддя. Професійна діяльність судді відноситься до професій з підвищеним рівнем загрози життю та здоров'ю. Окрім дії загальних конституційних гарантій, що безпека людини є найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), що кожен має право на безпечні умови праці (ч. 4 ст.43 Конституції України), для суддів передбачені спеціальні конституційні гарантії – держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї (ч. 7 ст. 126 конституції України). Однак аналіз спеціальних нормативних джерел, які так чи інакше регулюють питання безпеки, дозволяє дійти висновку про неможливість (а) їх систематизації через значну кількість видів безпеки (національної, екологічної, особистої, громадської, кібернетичної і т.п.) та (б) дати визначення самого поняття

«безпека», оскільки законодавець регулює конкретні різновиди цього явища - воєнна безпека, громадська безпека і порядок, державна безпека, національна безпека, кібернетична безпека і т.п. [201]. Узагальнення теоретичних досліджень з цього питання дозволяє дійти висновку також про відсутність єдиного підходу до визначення цього поняття, проте є спільна ознака – науковці формують поняття «безпеки» через антонім – «небезпека», тобто відсутність небезпеки [202, с. 21].

Отже, можемо скористатися прогалиною в законодавчому та теоретичному визначенні й запропонувати авторське визначення *безпеки судді* як виключення будь-яких потенційних ризиків та загроз життю, здоров'ю, майну судді та членів його сім'ї, що пов'язані з його професійною діяльністю. Саме акцент на те, що особисті та майнові права судді можуть піддаватися загрози саме через його професійну діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави, збереження безпекового середовища для судді покладається саме на державу.

Норми спеціальних законів України уточнюють систему суб'єктів, на яких покладено забезпечення безпеки суддів та способи її забезпечення. Зокрема, Законом України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» встановлені права суддів та членів їх сім'ї щодо заходів державного захисту (ст. 3) та види спеціальних заходів забезпечення безпеки не лише особистої судді та членів його родини, а й їх майна (статті 5–11) [43]. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює, що підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорона приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення у суді безпеки учасників судового процесу здійснює Служба судової охорони [1, ст. 160]. Також окремі заходи забезпечення безпекового середовища для судді здійснюють органи Національної поліції та Національної гвардії. Наприклад, як відзначено у звіті Вищої ради правосуддя за 2020 р., через нестачу ресурсів

основного суб'єкта, уповноваженого на забезпечення режиму безпекового середовища для виконання професійних функцій зі здійснення правосуддя (Служби судової охорони), 161 приміщення місцевих та апеляційних судів охоронялися працівниками Національної поліції України та 2 приміщення – військовослужбовцями Національної гвардії [203]. Основна причина – не достатнє фінансування потреб судової влади, зокрема й на потреби забезпечення безпеки суддів.

Як свідчить інформація, оприлюднена Вищою радою правосуддя, навіть не за умов надзвичайного (військового) стану, якість забезпечення безпеки суддів на їх робочому місці була забезпечена менше ніж на половину від її потреб. Так, за результатами проведеного у 2020 р. комісійного обстеження 510 об'єктів системи правосуддя встановлено, що обладнання 331 з них не відповідає вимогам, визначеним Державними будівельними нормами (ДБН В.2.2-26:2010. «Будинки і споруди. Суди», затвердженими наказом Мінрегіонбуду від 17 травня 2010 року № 175). Крім того, на 245 об'єктах (74 %) відсутні турнікети, на 190 об'єктах (57,4 %) – стаціонарні рамки металодетекторів, на 71 об'єкті (21,4 %) не облаштовано спеціальних індивідуальних камер схову для зберігання речей відвідувачів, які заборонено проносити до судової установи, на 129 об'єктах (38,9 %) відсутні умови для несення служби співробітниками Служби, 110 об'єктів (33,2 %) не обладнано засобами відеоспостереження, 80 об'єктів (24,1 %) не облаштовано засобами 119 охоронної сигналізації, 177 об'єктів (53,4 %) не обладнано автоматичною пожежною сигналізацією, лише на 2 об'єктах (0,6 %) встановлено рентгенотелевізійні інтроскопи [203, с. 118–119]. Це ще раз актуалізує питання необхідності оптимізації принципів фінансової політики стосовно судової влади, адже в 2022–2023 рр., наприклад, рівень фінансового забезпечення фінансових потреб судової влади становив менше 50 % [204].

Крім того, потребує певних змін і правові засади статусу суддів в частині гарантування їм безпеки в зв'язку з виконанням професійних функцій, адже як зазначено в тій же Доповіді, належний рівень безпеки забезпечено лише щодо

суддів Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду України, а між тим Закон України «Про судоустрій і статус суддів» декларує принцип єдності статусу суддів [1, п. 2 ч. 4 ст. 17].

Ситуація із забезпеченням безпечних умов здійснення правосуддя в 2022–2023 рр. значно ускладнилася внаслідок повномасштабних військових дій на території України. Так, станом на липень 2023 р. повністю зруйнованими є 15 приміщень судів, 102 суди зазнали пошкоджень різного ступеня [204], нажаль є і факти смертей суддів, і навіть, взяття їх у полон [205]. Зрозуміло, що право на судовий захист відноситься до категорії конституційних прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, але це не означає, що питання забезпечення безпеки суддів має нівелюватися в умовах воєнного часу, адже при здійсненні правосуддя йдеться не лише про безпеку суддів, а й всіх учасників судового процесу. Воєнний стан є надзвичайними умовами, проте він став для України реальністю. Тому суди вже розробили протоколи дій в умовах надзвичайного стану. Але, на жаль, повністю створити безпекове середовище для здійснення правосуддя досі не вдалося. Попри військову загрозу від агресора, судді, працівники суду та відвідувачі продовжують потерпати від наслідків неналежного забезпечення роботи Служби судової охорони [206].

Одним із кроків, які можуть підсилити гарантії безпекового середовища здійснення правосуддя, сьогодні серйозно розглядається дистанційне правосуддя. Ми підтримуємо цю ідею і вважаємо є доволі цікавою не лише в частині перспективи досягнення більшого рівня безпеки суддів, працівників апарату судів та учасників провадження під час надзвичайного (і не лише воєнного, адже суди працювали і в період пандемії COVID-19) стану, а й економії бюджетних ресурсів, спрямованих на забезпечення роботи суду та більш ефективного їх використання, зокрема на удосконалення програмного забезпечення Електронного суду. Ми маємо розуміти, що світ змінюється, як і звичайні уявлення про судовий процес. Але безпека людини, в тому числі й судовому процесі, залишається найвищою конституційною цінністю.

Наостанок зазначимо, що одним із компенсаторних заходів потенційного небезпечного середовища професійної діяльності судді, є підвищені заходи державного страхування його життя і здоров'я (ст. 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), проте ці гарантії не розповсюджуються на членів його родини, хоча відомі факти і жорсткого вбивства і членів родини судді [207]. Крім того, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р. значно збузив гарантії суддів, які зазнали шкоди здоров'ю в наслідок здійснення професійних функцій. Діюче законодавство передбачає їх звільнення на загальних засадах без підвищення гарантій матеріального характеру. До 2010 р. судді мали право на відставку за станом здоров'я навіть за відсутності 20-річного стажу роботи в професії. Сьогодні соціальні гарантії для суддів, які зазнали шкоди своєму здоров'ю внаслідок виконання професійних функцій, значно знижені. Вважаємо, що належні соціальні гарантії мають виконувати компенсаторну функцію у випадку неналежного виконання державою своїх зобов'язань щодо забезпечення безпечних умов здійснення правосуддя. Тому вважаємо, що до законодавчих актів слід повернути норму щодо права судді вийти у відставку з відповідними гарантіями грошового утримання, якщо стан здоров'я судді погіршився саме в наслідок неналежної організації захисту його безпеки під час здійснення професійних функцій.

(2) Забезпечення свободи судді при здійсненні професійної діяльності.

Щодо другої групи професійного інтересу суддів – професійної свободи, то її реалізація забезпечується, на наш погляд, гарантіями незалежності, безсторонності та професіоналізму суддів.

Щодо незалежності як умови забезпечення професійної свободи судді, то вона реалізується через низку інституціональних і процедурних гарантій статусу судді. Незалежність судді є фундаментальною цінністю судової влади й чи не найдослідженішим інститутом в юридичній науці. Як справедливо зазначив В. О. Гринюк, принцип суддівської незалежності розглядається як елемент принципу незалежності судової влади та визнається як загальна

ознака (атрибут) суддів у демократичному суспільстві. Видається, як зауважує вчений, що суддя, якому надана правомочність вирішення правових питань, повинен бути спроможним робити це вільно від втручання з боку виконавчої та законодавчої влад, а також взагалі без будь-якого примусу або незаконних впливів [208, с. 21]. Однак, попри акцент на свободу як здійснення без втручання в професійну діяльність, незалежність судді розглядається автором як принцип діяльності судді, а не як загальний суспільний інтерес. У даному контексті співзвучною нашій ідеї визначення незалежності судді як професійного інтересу судді, що є похідним від загального суспільного інтересу належного правосуддя, є позиція Ю. Є. Полянського, який зауважував, що незалежність суддів, поєднана з усвідомленням ними своєї відповідальності перед суспільством і учасниками судового процесу, сприймається у суспільній свідомості як важлива соціальна цінність і надбання сучасного демократичного суспільства [209, с. 82].

Як показує узагальнення теоретичних напрацювань, більшість сучасних вітчизняних досліджень присвячено аналізу вимог незалежності суду як одного з інструментів забезпечення механізму розподілу влади. Тому предметом дослідження виступають інститути оптимального порядку формування суддівського корпусу, розв'язання питань суддівської кар'єри (порядок переведення, призначення на адміністративні посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності), звільнення суддів, допустимих механізмів комунікації з політичними гілками влади тощо.

Проте вивчення зарубіжної практики свідчить про відсутність «ідеальної» правової моделі забезпечення умов незалежності судової влади, більш того, країни ліберальної демократії навпаки демонструють політику «не ізоляції» судової влади від інших політичних інститутів, а їх певну взаємодію [210, с. 40–55]. Вітчизняна ж доктрина «незалежності судової влади» будується на інститутах самостійності судової влади в сенсі розуміння її як «повної автономності» від інших політичних гілок влади. Вітчизняні законодавчі акти імплементували майже всі відомі стандарти забезпечення

незалежності судової влади, проте рівень довіри до цього інституту не підвищився, да і самі судді не відчують себе незалежними [203]. Свого часу А. Гарapon закликав до іншого розуміння інституту незалежності судді. Він зазначав, що модельні інститути часто є занадто абстрактними, щоб їх можна було ефективно впровадити. Міжнародні стандарти, що стосуються судової системи, нав'язують ідеалізовану версію судового інституту. Натомість судова незалежність має ґрунтуватися на більш колективному підході, орієнтованому на внутрішню культуру суду [211].

Саме на такому розумінні цінності судової незалежності будується сучасна західна доктрина, акцентуючи на виключній компетентності суду та розумному очікуванні незалежності судді при прийнятті рішення в судовій справі. При цьому, окрім покладання на внутрішню правову культуру судді й розуміння ним своєї місії при розгляді судової справи, західні держави використовують механізм виключення ризиків втручання в судову діяльність, зокрема, шляхом прямої заборони будь-якого впливу на процес прийняття суддею рішення та відповідальності за її (заборони) порушення. Тобто незалежність судової влади сучасною західною доктриною розглядається як свобода суддів самостійно приймати рішення в питаннях, віднесених до їх виключної компетенції. Ця свобода забезпечується заборонаю втручання в діяльність судді та гарантією не притягнення судді до відповідальності за результати його професійної діяльності, якщо не буде доведено вчинення ним правопорушення під час здійснення професійних функцій.

Такий наш висновок співзвучний з позицією одного із фундаторів вітчизняної концепції незалежності суддів В. В. Городовенко, який у своєму дисертаційному дослідженні сформулював загальне визначення незалежності як «межі, до котрої суб'єкти соціальної дійсності можуть втручатися в діяльність інших суб'єктів, сфера, в межах якої суб'єкт може діяти без перешкод з боку інших. Таке розуміння незалежності звільняється від змістовного різноманіття і зосереджене на наявності чи відсутності зовнішнього впливу. Іншими словами, незалежність – міра свободи, до якої

суб'єкти соціальної дійсності можуть діяти, не зазнаючи при цьому зовнішнього впливу» [212, с. 44].

Рекомендація (94)12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» передбачає (Принцип I.2.d): «У процесі прийняття рішень судді повинні бути незалежними та мати можливість діяти без будь-яких обмежень, неналежного впливу, спонукань, тиску, погроз чи втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку та з будь-якої причини. Закон повинен передбачати санкції проти осіб, які намагаються вплинути на суддів у такий спосіб. Судді повинні мати необмежену свободу вирішувати справи неупереджено, згідно зі своєю совістю та своїм тлумаченням фактів, а також відповідно до чинних норм права. Судді не повинні бути зобов'язані звітувати по суті своїх справ будь-кому поза судовою системою» [213]. Проте в даному контексті ми б хотіли зазначити, що на наш погляд, свобода суддів не є абсолютною і не може бути відокремлена від елемента відповідальності. Судді не мають права здійснювати правосуддя виключно «згідно зі своєю совістю, відповідно до свого особистого почуття справедливості, оскільки вони пов'язані цінностями, які об'єктивно сформовані в певному суспільстві. Тобто вони пов'язані правовою системою, яка сформувалася та розвинулася у суспільстві. Проголошуючи кожне рішення, суддя має зміцнювати життя неписаних правових норм, правової культури.

Отже, на наш погляд, природа свободи суддів при здійсненні своєї судової влади не є абсолютною, оскільки обов'язок судді полягає в тому, щоб підтримувати закон і справедливість, яка формалізована в Конституції України й у відповідній правовій системі країни з тим, щоб рішення відображали розуміння справедливості, яке є загальною цінністю відповідного суспільства, а не суб'єктивні уявлення про справедливість чи власний угляд самого судді.

Виходячи з лексичного значення слова «незалежність», яке згідно зі словником української мови «використовують за значенням абстрактного іменнику до слова «незалежний», тобто: який не залежить від кого, чого-

небудь, не підкоряється комусь, чомусь; самостійний, рішучий у поведінці, діях, тощо; який виражає або свідчить про самостійність у поведінці, вчинках, тощо» [181, с. 760], незалежність як складова професійного інтересу судді полягає у двох складових:

а) зовнішня незалежність – можливість судді виконувати професійні функції автономно, не підпорядковуючись будь-яким ієрархічним обмеженням і не підпорядковуючись будь-якому іншому органу та не отримуючи наказів чи інструкцій з будь-якого джерела. Тобто суддя є захищеним від будь-якого зовнішнього втручання чи тиску, який може зашкодити безсторонності судді при прийнятті рішення, вплинути на зміст цих рішень;

б) внутрішня незалежність – коли зберігається рівна дистанція від сторін процесу та їхніх відповідних інтересів щодо предмета цього процесу (статус безстороннього арбітра в спорі), і коли судді захищені від надмірного внутрішнього тиску всередині судової системи (незалежність від судді вищої інстанції, голови суду чи іншого органу в системі правосуддя (наприклад, від органу дисциплінарної влади)²¹.

В українському законодавстві встановлено чимало гарантій для забезпечення незалежності судді, зокрема, це і юридична відповідальність за втручання в процес судочинства шляхом будь-якого впливу на суддю, і індемнітет судді (виключення відповідальності судді за прийняте рішення за виключенням вчинення дисциплінарного проступку чи кримінального злочину), і інститут суддівського угляду, і визнання права судді на помилку та ін. Проте треба визнати, що більшість цих гарантій не працюють, судді відчують загрозу своєї професійної свободи діяти незалежно. Зокрема,

²¹ Зокрема, у своїй Постанові від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» Пленум Верховного Суду України наголошував на необхідності забезпечення незалежності суддів при розгляді конкретних судових справ і в самому суді. У зв'язку з цим, неприпустимими є: непроцесуальний вплив на суддю з боку інших суддів, у тому числі тих, які обіймають адміністративні посади в судах; встановлення контролю за здійсненням судочинства суддею, виклик його до вищестоящих судів та вимагання звітів чи пояснень про розгляд конкретних справ; витребування від судді будь-якої інформації чи довідок про хід та перспективи розгляду справи, іншої інформації, що може надаватися лише сторонам у справі та іншим особам, визначеним процесуальним законодавством, а також відомостей, які становлять таємницю нарадчої кімнати; прийняття суддею від будь-яких осіб та розгляд ним заяв, скарг, інших документів поза встановленим законом процесуальним порядком [214].

проведене нами анкетування суддів на предмет самооцінки власної професійної свободи діяти незалежно свідчить, що кожен з респондентів хоча б раз за свою професійну діяльність відчував вплив (або спробу впливу) на процес здійснення правосуддя і кожен з респондентів відмітив, що не відчуває абсолютної впевненості в ефективності існуючого механізму захисту своєї професійної свободи діяти незалежно. Зокрема, судді оцінюють як спробу впливу на них наступні дії:

- психологічний тиск на суддю (надсилання звернень, скарг, публікація і поширення недостовірної інформації, образи та погрози);
- відкриття кримінальних проваджень, проведення слідчих дій, притягнення до адміністративної відповідальності;
- блокування роботи суду (несанкціоновані протести, перешкоджання доступу до робочого місця судді, пошкодження майна суду);
- фізичний тиск на суддю та його родичів, пошкодження їхнього майна [203].

Проте треба відзначити, що йдеться саме про суб'єктивне сприйняття такої загрози, адже офіційний орган в багатьох випадках не встановив реальності посягання на незалежність судді. Показники роботи Вищої ради правосуддя за 2020 р. свідчать, що лише 27 % повідомлень суддів про посягання на їх незалежність розцінюються ВРП як такі, що дійсно містять реальне втручання в здійснення суддею своїх повноважень, у 73 % повідомленнях суддів про вплив на їх діяльність було ухвалено рішення про затвердження висновків про відсутність підстав для вжиття заходів [203].

Серед суб'єктів, які найчастіше нехтують законодавчими заборонами втручання чи будь якого впливу на процес прийняття суддею рішення, судді відзначали правоохоронні органи, прокурорів та адвокатів, засоби масової інформації, громадські об'єднання, фізичних осіб. Зокрема, за даними Всеукраїнського опитування суддів щодо незалежності та підзвітності судової влади, судової реформи, сприйняття корупції та готовності повідомляти про її прояви, проведеного на замовлення Проєкту USAID «Нове правосуддя» в

2021 р., 35 % опитаних суддів погодились із твердженням, що в Україні впродовж останніх двох років окремі судді розглядали справи та ухвалювали рішення під тиском фактичних або очікуваних дій з боку ЗМІ [215, с. 9]. Тобто судді визнали, що не змогли опиратися впливу на них ЗМІ, а тому фактично констатували, що вони порушили вимоги закону щодо незалежності прийняття ними рішень.

Як зазначено у Висновку КРЄС № 1, «складність скоріше полягає в тому, як визначити, що становить неправомірний вплив, та у віднайденні необхідної рівноваги, наприклад, між потребою захистити судовий розгляд від викривлення й тиску з боку політичних кіл, ЗМІ чи інших джерел та забезпеченням відкритого обговорення питань, які мають суспільне значення, серед громадськості й у вільній пресі. Судді мають погодитися з тим, що вони є публічними особами й не повинні бути занадто чутливими або занадто вразливими» [163, п. 63]. Венеційська комісія рекомендувала в даному контексті використати принцип «*sub judice*», який має бути ретельно виписаний в законі, щоб досягнути відповідного балансу між необхідністю захисту судового процесу і свободою преси та відкритим обговоренням питань, що становлять суспільний інтерес [60, п. 64].

До суб'єктів, з боку дії яких судді найчастіше відчувають втручання в їх діяльність, судді назвали Парламент, Уряд та Президента України²². Цікаво, що це відбувається попри майже ідеальну модель мінімізації участі зазначених політичних суб'єктів у процесі формування суддівського корпусу чи будь-якого впливу на питання суддівської кар'єри. Це підтверджує висновок авторів аналітичного звіту *The 2023 EU Justice Scoreboard* щодо інституційних гарантій судової влади, що немає однозначно оптимальної моделі самоорганізації судової влади. У країнах ліберальної демократії політичні гілки влади дотичні до питань формування суддівського корпусу, визначення видатків на утримання судів і інших питань, які в країнах перехідного періоду

²² Лише 20 % опитаних зазначили, що вони не відчували впливу на їх свободу незалежно приймати рішення з боку цих суб'єктів [215, с. 10].

оцінюються як потенційні ризики загрози незалежності судової влади.

Між тим саме у країнах ліберальної демократії рівень дійсної незалежності суддів є значно вищим. Це дає підстави стверджувати, що розуміння ролі суду в системі демократичних цінностей забезпечується правовою культурою суспільства, а не нормативними запобіжниками [210, с. 44–53]. ЄСПЛ також оцінює елемент забезпечення незалежності не крізь призму формування суддівського корпусу загалом, а оцінює механізм формування самого складу суду, наголошуючи, що «що поставити під сумнів незалежність судді з точки зору процедури його призначення можливо тільки у тому випадку, якщо ... на формування складу суду, який веде справу, вплинули недопустимі мотиви».

Отже, наведені дані свідчать про неефективність існуючого механізму захисту суддів від втручання в їх незалежність, посягання на їх професійну свободу при прийнятті рішення. Хоча досить високий відсоток опитаних суддів відзначили ефективність дій Вищої ради правосуддя щодо захисту незалежності суддів в Україні (73 %) і майже кожен третій суддя (65 %) зазначив, що Рада суддів України ефективно захищає незалежність суддів в Україні [215].

На наш погляд, високі показники втручання в діяльність суддів та прийняття рішень під впливом відповідних зовнішніх факторів з одночасними високими показниками ефективності правового захисту професійної незалежності суддів не корелюються між собою та свідчать про помилку наведеного соціологічного опитування. Отримані результати опитування суддів як раз свідчать, що 60 % рецензентів не вбачають ефективною діяльність ВРП та РСУ щодо забезпечення незалежності суддів, але основною причиною судді вбачають недосконалість правової бази та низький рівень правової культури суспільства в цілому.

На наш погляд, ступінь забезпечення свободи судді приймати рішення незалежно залежить від рівня поваги до судової влади загалом і сталості демократичних інституцій та процедур. Україна належить до країн, які лише

становляться як демократична та правова держава, тому суддям належать постійно відстоювати та захищати свою свободу самостійно приймати рішення у справах. І єдиним дієвим інструментом для судді в цьому процесі ми вбачаємо в додержанні законності в діях судді.

У даному контексті доречним буде приклад із практики: «В одній із справ усі члени колегії отримали реальні погрози від сторони у разі вирішення спору не на її користь. Приймати рішення було складно як з огляду на погрози, так і з огляду на майбутнє рішення касаційної інстанції. Однак усі судді, члени колегії зрештою зійшлися на такому: прийняття рішення на підставі погроз жодним чином не гарантуватиме їм безпеку, але прийняття законного рішення на підставі переконання гарантуватиме можливість подальшого захисту і право на відстоювання своєї позиції» [216, с. 73–74]. Отже, свідомий вибір суддів діяти відповідно до закону є найбільш ефективним способом захисту власного професійного інтересу. Як зазначається у філософській літературі, людина має свободу, коли має можливість вибору та здібність його зробити [217, с. 324–325]. Як справедливо зазначив М. В. Василевич у даному контексті, «незалежність суддів полягає в їхній самостійності, не пов'язаності під час здійснення правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею» [218, с. 9.]. Тобто рішення судді є проявом волі крізь призму вибору дотримання чи недотримання імперативних приписів закону. І даний висновок є справедливим як стосовно зовнішніх, так і внутрішніх потенційних суб'єктів впливу на суддів. Зокрема, як згадує один із суддів, «у ситуації, коли виникли спроби тиску з боку голови суду, важливо було зробити так, як велів закон, і цього виявилось достатньо» [216, с. 76].

Щодо безсторонності як умови забезпечення професійної свободи судді. Згідно з Принципом I (2) (d) Рекомендації № R (94) 12, «судді повинні мати необмежену свободу вирішувати справи безсторонньо, керуючись власним сумлінням та тлумаченням фактів, а також у відповідності до чинного законодавства Це стосується кожного суді особисто» [213]. Європейська хартія про закон для суддів передбачає, що закон для суддів повинен

гарантувати безсторонність, якої члени суспільства мають право очікувати від суддів [219, п. 1.1].

В українській юридичній науці безсторонність судді часто розуміється як синонім незалежності. Частина істини в цьому є, якщо намагатися пояснити безсторонність як незалежність судді від сторін. Зокрема, у Висновку № 1 КРЕС «Про стандарти незалежності судових органів і незмінності суддів» прямо зазначається, що принцип незалежності судової влади при прийнятті рішення вимагає безсторонності суддів, їх свободу від будь-яких прихильності чи упередження» [163, с. 63, п. 12)

Судова незалежність дійсно працює на забезпечення свободи судді приймати рішення безсторонньо, створюючи певний простір між суддями як індивідуально, так і колективно й іншими особами, які вважаються здатними неправомірно впливати на процес прийняття судових рішень. Цей простір дозволяє суддям зберігати свій статус неупереджених «третьох сторін» у суперечці. Але ми з таким підходом можемо погодитися лише в частині інституційної незалежності судді від сторін. У функціональному змісті суддя залежить від сторін, від їх поведінки, обсягу наданих доказів, займаної позиції і т.п. Але в цілому вважаємо, що безсторонність має свій власний унікальний зміст, як гарантія професійної свободи судді. Власне на розмежування категорій «незалежність», «безсторонність» і «неупередженість» певним чином вказується і присязі судді, яку останній складає при вступі на посаду (ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1]).

Безсторонність є однією з вимог статті 6 ЄКПЛ²³ і має схожий, але відмінний відтінок, ніж незалежність чи неупередженість, нащо ЄСПЛ неодноразово вказував в своїй практиці. Зокрема, безсторонність визначається Судом відповідно до суб'єктивного підходу, який бере до уваги особисте

²³ Треба зазначити, що процесуальне законодавство для позначення вимоги безсторонності оперує терміном «неупередженість». Глумачний словник трактує слово «безсторонність» як відсутність упередження. Тому можемо сказати, що «безсторонність» та «неупередженість» є синонімами. Проте, характеризуючи природу суддівської діяльності, термін «безсторонність» більш підкреслює вимогу розумного відсторонення від сторін спору. Символом безсторонності, на наш погляд, є повязка на очах Феміди.

переконання або інтереси конкретного судді в певній ситуації, а також, відповідно до об'єктивного підходу, що передбачає надання суддею гарантій, достатніх для усунення будь-якого правомірного сумніву у цьому відношенні²⁴. Так само розмежовує ці інститути і Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [220].

Проте треба зазначити, що ЄСПЛ, маючи усталену практику щодо розмежування понять «незалежності» та «безсторонності», іноді все ж таки допускає відхід від такої позиції, обґрунтовуючи, що «концепції незалежності та об'єктивної безсторонності тісно пов'язані між собою та залежно від обставин можуть вимагати спільного розгляду (див.: Рішення ЄСПЛ у справі «Сасілор-Лормін проти Франції» (*Sacilor-Lormines v. France*), заява № 65411/01, п. 62, ECHR 2006-XIII)» [221, п. 107].

Ми цілком погоджуємося з думкою Л. В. Дробчак, що «безсторонність» та «неупередженість» хоча й мають синонімічний характер, проте однозначно не співвідносяться між собою як поняття рівні за змістом та обсягом. Перше поняття може бути застосований лише до учасників кримінального провадження, які не належать до жодної зі сторін судового провадження, зокрема суддів [107, с. 28].

Судді повинні взяти самовідвід, якщо їх участь у справі викликає обґрунтоване уявлення про упередженість або конфлікт інтересів, незалежно від того, чи має суддя реальні підстави для упередженості. Але витоки безсторонності ми можемо знайти набагато раніше, ніж була прийнята ЄКПЛ.

Першу згадку про безсторонність судді як одну з цінностей суддівської діяльності ми знайшли у працях Т. Гоббса [222]. Його теорія суспільного договору пояснює важливість безсторонності судді у процесі судового розгляду справи наступним чином: укладаючи суспільну угоду, люди

²⁴ Див., наприклад, рішення у справах: Пієрсак (*Piersack*), рішення від 1 жовтня 1982 р., Серія А 53, параграф 30; справа Де Куббер (*De Cubber*), рішення від 26 жовтня 1984 р., Серія А 86, параграф 24; справа Деміколі (*Demicoli*), рішення від 27 серпня 1991 р., Серія А 210, параграф 40; справа Сейнт-Марі (*Sainte-Marie*), рішення від 16 грудня 1992 р., Серія А 253-А, параграф 34; «Фей проти Австрії» (*Fey v. Austria*) від 24 лютого 1993 року, Series A № 255, пп. 28 та 30, та «Веттштайн проти Швейцарії» (*Wettstein v. Switzerland*), заява № 33958 / 96, п. 42, ECHR 2000-XII.

відмовилися від певних свобод на користь соціальної гармонії, включаючи право судити свої власні суперечки. Оскільки люди більше не можуть вирішувати власні спори, для вирішення конфлікту необхідно залучати третю сторону. Єдиною можливістю мирного врегулювання спору є рішення особи, яка не пов'язана зі сторонами або предметом спору. Щоб відповідати законності та бути ефективним механізмом вирішення суспільних спорів, судді повинні мати статус справжніх третіх сторін у суперечці, але стороною, незацікавленою в суперечці. «Ні в якому разі не слід приймати як арбітра людини, якій перемога однієї сторони явно приносить більше користі, честі чи задоволення, ніж перемога іншої», – зазначає філософ [222, с. 87].

Кодекс суддівської етики так само трактує підхід до безсторонності судді як відсутність упередженого ставлення до однієї із сторін (ст. 15) На наш погляд, такий підхід є досить однобічний, адже на практиці суддя може бути упереджений до самої судової справи, предмету спору, а отже й упередженим в рівній мірі до обох сторін. З формальної точки зору він не є прихильником однієї сторони, проте й неупередженим до справи він також не є. Як справедливо зазначив з цього приводу В. О. Гринюк, концепція безсторонності не є формальною, на оцінку рівня безсторонності судді впливає зміст (якість та обсяг) дій й рішень судді у справі [223, с. 144].

Сучасний тлумачний словник визначає безсторонність як «як якість не упередженого, того, хто складає думку про кого-, що-небудь або щось робить на підставі об'єктивних фактів, а не особистого почуття; свобода від забобонів чи упереджень; справедливість» [224, т. 1, с. 148]. На наш погляд, безсторонність фокусується на неправомірності (суб'єктивній, не заснованій на законі та фактах) віддавання переваги одній стороні над іншою. Але складність оцінки безсторонності судді полягає в її практичній майже неможливості, адже неможливо зазирнути в свідомість людини. Лише непрямі оцінки неупередженості суддів, наприклад, засновані на поведінці конкретного судді або висновках, що впливають із відносин між суддями та іншими, є найкращою оцінкою безсторонності суддів, яку можна зробити.

У даному контексті цікавим буде приклад рішення ЄСПЛ у справі «Ванєєв проти Росії», в якій суд констатував невідповідність судді ознаці безсторонності, оскільки дружина підсудного була колегою судді, яка слухала справу, займала посаду судді в тому ж суді. Суддя не взяла відвід в цій справі, не пояснила характер її стосунків з членом сім'ї потерпілого, а лише заявила, що не була з ним знайома і не була його родичкою. Суд визнав обґрунтованим сумнів в здатності судді бути безсторонньою «третьою стороною» в цьому спорі, та визнав порушення п. 1 ст. 6 Конвенції в цій справі [225].

У західній практиці концепція безсторонності судді виходить з оцінки похибки впливу особистої оцінки обставин справи, особистої системи цінностей, особистого досвіду. Адже судді – не машини²⁵, вони живі істоти з певним життєвим досвідом та світосприйняттям. З цього приводу цікаві роздуми суддів Верховного Суду США: судді лояльні, як та інші люди. Оскільки судді – це люди, то їх лояльність ніколи не може бути нівельована повністю, доки людська природа залишається такою, якою вона є. Тому суддя повинен обмежити вплив власних уподобань у процесі прийняття рішень, щоб підтримувати достатній ступінь безсторонності, демонструючи неупереджене ставлення до судового розгляду. Саме такий «суддівський темперамент» допомагає отримати суддею свободу від індивідуальних упереджень [227]. Практика необхідної відстороненості та досягнення достатньої об'єктивності, безсумнівно, вимагає від суддів звички до самодисципліни та самокритики, невпевненості в тому, що власні погляди незаперечні, та пильної терпимості до поглядів, які не поділяються [188]. Як бачимо, практики не абсолютизують безсторонність, а лише вказують на її ступень, щоб бути «достатньо об'єктивним» при прийнятті рішення, що можна досягти лише самодисципліною та вихованням внутрішньої суддівської культури. Так само писав і суддя Верховного Суду Ізраїлю А. Барак, що суддя «має бути здатний дивитися на себе з боку та аналізувати, критикувати та контролювати себе»

²⁵ До речі, саме відсутністю зазначеної «похибки» апелюють прибічники впровадження технологій штучного інтелекту в процес судочинства.

[229, с. 36].

Консультативна рада європейський суддів не обмежується дотичністю вимоги безсторонності судді виключно в судовому процесі, а тому сформулювала рекомендації щодо належної поведінки судді поза судовим процесом для підтримання належного рівня суспільної оцінки безсторонності судді. КРЕС наголошує на необхідності дотримання розумного балансу у приватній поведінці судді, як людини і громадянина, який має загальні права та свободи, та підтримання нейтральності (безсторонності) судді. Кожна дія судді як члена суспільства має оцінюватись ним на предмет ризиків виникнення будь-якої залежності чи сумніву в його здатності забезпечити безсторонність в судовому процесі. Разом з тим, участь судді в громадському житті допоможе йому краще орієнтуватися в суспільних цінностях (п.п. 27-36) [133]. Тому принцип особистої безсторонності судді у будь-якій конкретній справі має оцінюватися за двома показниками – як фактичної, так і в суспільному сприйнятті [163, п. 13].

ЄСПЛ також поділяє тезу про єдність засад суб'єктивної та об'єктивної безсторонності, зазначаючи, що «між суб'єктивною та об'єктивною безсторонністю не існує беззаперечного розмежування, оскільки поведінка судді може викликати не тільки об'єктивні сумніви щодо його безсторонності з точки зору стороннього спостерігача (об'єктивний критерій), але також може бути пов'язана з питанням особистих переконань суддів (суб'єктивний критерій) (див. рішення у справі «Кіпріану проти Кіпру» [136, п. 62]).

Таким чином, як видається, безсторонність судді – це питання міри, який не стирає ідентичність і знання, отримані в ході індивідуального життєвого досвіду. Питання полягає в тому, чи здатний суддя і чи готовий він відмовитися від упереджених думок і поглядів в достатній мірі, щоб члени суспільства бачили в ньому суб'єкта, який має право вирішувати справу справедливо. Тому на наш погляд, здатність судді здійснювати правосуддя (вирішувати справу справедливо) формується під впливом в тому числі його свободи від власних уподобань чи упереджень. Здатність діяти вільно це

складова його індивідуальної правової культури, яка має трансформуватися в професійну культуру судді, а остання, в свою чергу, є частиною загальної правової культури певного суспільства.

Безсторонність проявляється в такому показнику як об'єктивність оцінки доказів, обставин справи, показань учасників провадження. Зміст об'єктивності судді сформульовано в Бангалорських принципах поведінки суддів, як необхідної умови для належного виконання суддею своїх професійних функцій [117], та передбачає оцінку фактичних обставин справи виключно на підставі закону, виключаючи будь-який прямий чи непрямий вплив на процес правосуддя. Зміна судового рішення допускається виключно в процесуальному порядку перегляду вищою судовою інстанцією [127]. Консультативна рада європейських суддів окрім прийняття рішення у відповідності до чинного законодавства додає й таку характеристику безсторонності судді, як «керуючись власним сумлінням», яку, доречі, ставить на перше місце за тлумачення фактів на підставі закону [163, п. 66).

Проте безсторонність судді неможливо захистити виключно принципами поведінки. Законодавство передбачає відповідні гарантії, запобіжники для виникнення сумніву в неупередженості судді при розгляді справи. Ці запобіжники мають матеріальний характер (наприклад, заборони щодо суміщення суддівської діяльності; потенційний та реальний конфлікт інтересів при розгляді суддею справи), так і процесуальний характер, зокрема, (заборона слухати справу судді судом, в якому останній займає відповідну посаду; інститут (само)відводу судді; виключення можливості слухати справу по суті суддею, який виконував функції слідчого судді по даному кримінальному провадженню тощо).

Відносно оцінки безсторонності судді діє презумпція – вона визнається доти, поки не буде доведено обґрунтованість сумніву в упередженості судді при слуханні справи. Наприклад, ЄСПЛ в своїй практиці розробив тест на оцінку безсторонності судді. Як було зазначено вище, Суд розмежовує суб'єктивну та об'єктивну безсторонність судді. Проте між суб'єктивною та

об'єктивною безсторонністю не існує беззаперечного розмежування, оскільки поведінка судді не тільки може викликати об'єктивні побоювання щодо його безсторонності на думку спостерігача (об'єктивний критерій), а й може бути пов'язана з питанням його або її особистих переконань (суб'єктивний критерій) (див. рішення у справі «Кіпріану проти Кіпру» (*Kyprianou v. Cyprus*) [ВП], заява № 73797/01, п. 119, ЕСЧР 2005-ХІІІ [136]). Отже, у деяких випадках, коли докази для спростування презумпції суб'єктивної безсторонності судді отримати складно, додаткову гарантію надасть вимога об'єктивної безсторонності (див. рішення від 10 червня 1996 р. у справі «Пуллар проти Сполучного Королівства» (*Pullar v. the United Kingdom*), п. 32, Reports 1996-III) [146, п. 105], оцінка якої має відбуватися «шляхом встановлення того, чи забезпечував сам суд, незалежно від особистої поведінки будь-кого з його членів, та, серед інших аспектів, його складу, достатні гарантії для того, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів у його безсторонності (див., наприклад, рішення у справі «Мікаллеф проти Мальти», п. 93» [231, п. 61]).

Упевненість в свободі судді від будь-яких упереджень при прийнятті рішення по справі є цінністю судової влади, яка має захищатися. Тому норми права містять механізм «виведення з процесу» «третьої сторони», яка не може продемонструвати «достатній ступінь» безсторонності в конкретній судовій справі, аби ставити під сумнів справедливість судового процесу та довіру до судової влади в цілому. У вітчизняному процесуальному праві цей інститут дістав назву «відвід (самовідвід) судді».

Відвід (самовідвід) судді є процесуальним інститутом виключення з судового процесу судді, який не здатен забезпечити вимогу безсторонності. Норми процесуального законодавства наголошують на обов'язковій вмотивованості такого рішення. Основним мотивом, як вбачається, для заявлення (само)відводу судді є наявність об'єктивних обставин, що свідчать про відсутність у судді свободи від упереджень до сторін та предмету спору. Проте, наприклад, КСЕ застерігає суддів від зловживання своїм правом

самоусунення від процесу, зокрема, з метою уникнення процесів з надмірним соціальним напруженням. Зловживанням правом на самовідвід може суттєво ускладнити організацію розгляду судової справи, тому причини для такого рішення мають бути дійсно вагомими. Разом із тим суддя має застерігати від зловживання правом на відвід судді учасником процесу, як спосіб затягування судового процесу або маніпуляції для перерозподілу справи іншому судді. Процесуальний закон для таких випадків містить ряд заходів санкційного (штрафного) характеру. Саме тому процесуальний закон акцентує саме на обґрунтованості, а не вмотивованості відповідного рішення про (само)відвід судді.

Одночасно актуальним є питання і наслідків не застосування процедур (само)відводу судді. Щодо свідомого порушення суддею вимоги безсторонності судового розгляду передбачена дисциплінарна процедура. Зокрема, судді зобов'язані бути усунені від процесу розгляду конкретної справи у випадку обґрунтованого враження про їх упередженість або конфлікту інтересів. А ось у випадках, коли сторона свідомо приховала факт наявності, наприклад конфлікту інтересів для судді, то оцінку того, чи вжив суддя достатніх заходів для виключення підстав для його участі в процесі, має оцінити дисциплінарний орган. На наш погляд, якщо суддя не знав і міг знати про наявність конфлікту інтересів при розгляді справи, отже має діяти презумпція його безсторонності, що виключає дисциплінарну відповідальність.

Отже, безсторонність судді як об'єкт правового захисту професійних інтересів судді вимагає гарантій: а) відмежування функцій судді від функцій будь-якого іншого учасника судового провадження; б) (само)усунення від здійснення правосуддя у випадку наявності упередження до предмету спору чи сторін провадження; в) відповідальності за порушення вимог безсторонності при здійсненні правосуддя.

Щодо професійності судді як умови забезпечення свободи його діяльності. Як зазначено у постанові Пленуму Верховного Суду України від

13.06.2007 № 8 «Про незалежність судової влади» [232], професійність є головними моральними орієнтирами у відправленні правосуддя. Національний класифікатор України «Класифікатор України» визначає діяльність судді як самостійна професія [233]. Конституція України та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» також підкреслюється діяльність судді саме як «професійну». Проте, що таке «професійність судді» і як вона пов'язана зі свободою його діяльності?

Кодекс суддівської етики пов'язує професійність судді з його освіченістю (тобто сукупністю знань, навичок, умінь), а отже підкреслює важливість удосконалення суддею його професійних знань, зокрема шляхом систематичного підвищення кваліфікації. Згідно з національною рамкою кваліфікацій комбінація знань, умінь, навичок та інших особистих якостей, які впливають на успішність здійснення професійної діяльності, позначається терміном «компетентність» [234]. Серед кваліфікаційних вимог до судді, окрім формальних показників виду освіти та професійного досвіду, закон визначає «компетентність» та «доброчесність». Міжнародні ж стандарти наголошують саме на професійності судді при здійсненні правосуддя.

У науковій літературі терміни «професіоналізм» і «компетентність» часто використовуються як синоніми, проти існують і прибічники розмежування цих понять, наголошуючи, що компетентність як характеристика якості професійних знань, умінь та навичок, є складовою професійності судді. Останнє ж поняття, окрім компетентності, включає в себе певні ціннісно-орієнтаційні характеристики судді, зокрема, такі як його правова культура, правосвідомість, суддівське пізнання та ін.

Ми погоджуємося з тезою, що професійність судді є поняттям ширшим за компетентність, і окрім знань, вмінь, та навичок в галузі правничої діяльності, включає ще особливу специфічну складову особистих світоглядних засад, що у сукупності дозволяє не просто вирішувати правовий спір відповідно до законодавчих приписів, а приймати справедливе рішення.

Зокрема, Б. І. Базарник, дослідивши соціономічні особливості

суддівської діяльності акцентував на важливості морально-правовій нормативності, яка, окрім іншого, виключає негативні прояви деформації такі як противоправні діяння, формує імунітет до зовнішніх негативних прикладів або спокус [235].

На наш погляд, моральність судді, його ціннісні орієнтації, розуміння справедливості, рівності та інші характеристики особистості судді, які безумовно впливають на професійну діяльність судді, цілком вкладаються в таке поняття, як доброчесність. Проте останнє є відносно новим для вітчизняного правознавця, тому приділимо увагу з'ясуванню його змісту.

З етимологічної точки зору, «доброчесність» складається з двох слів «добра», що означає, хороша, гарна й «честь», що стосовно суддів набуває змість професійної репутації, авторитету, гідності [148, с. 42]. Дослідники віднайшли першу згадку про доброчесність в роботах античних філософів Сократа, Аристотеля та Платона [236, с. 42]. Філософи були спільні в розумінні змісту доброчесності як прийняття життєвих рішень, що базуються на моральності, справедливості, інших моральних чеснотах, якими наповнена людина [237, с. 109]. Аристотель, наприклад, виокремлював доброчесність розуму та доброчесність розуму та характеру [238]. Тобто в зміст даного поняття вкладається моральна складова особистості людини. Ця моральна складова впливає на характер дій і рішень судді. Можна вважати, що вона об'єктивується у вчинках судді як під час здійснення правосуддя, так і поза її сферою.

Дійсно, під час вирішення правового конфлікту замало володіти необхідними знаннями, навичками та вміннями у галузі правознавства, адже застосувати загальну норму до конкретної життєвої події так, щоб результат був не просто правовим (ґрунтуватися на нормах діючого законодавства), але і справедливим (таким, що відповідає суспільним уявленням про справедливість) необхідно ще мати власне відчуття справедливості. Норми закону також співзвучні даній тезі, закріплюючи, що суддя здійснює правосуддя на підставі закону, керуючись суддівським углядом. Саме останнє

об'єктивує власну (індивідуальну, суб'єктивну) оцінку суддею фактів, що становлять зміст судового провадження. Лише за таких умов місія судді як суб'єкта утвердження верховенства права, який користується авторитетом та довірою суспільства буде досягнута. Добročесність судді – це не абстрактне явище, вона піддається оцінці на підставі співвідношення реальної поведінки судді та загальному розумінню законності, справедливості, чесності та інших чеснот, які розділяються в певному середовищі. Проте має значення й професійність особи, яка здійснює відповідну оцінку, зокрема й якість її добročесності, розуміння справедливості, законності тощо. Як зазначав свого часу відомий правник А. Ф. Коні: «А судді хто?», сьогодні ми можемо перефразувати в «А хто є суддями над суддею?». Першою відповіддю, яка приходить на думку, – це суспільство, народ України, який висловлює свою оцінку діяльності судді через показник довіри до судової влади. Проте це загальний показник, а щодо індивідуальної оцінки добročесності судді активізується питання організаційного характеру. Але індивідуальна оцінка є дуже важлива, адже суддя не діє відособлено, як самозайнята особа, він є частиною загального механізму під назвою «судова влада». Проте індивідуальні репутаційні ризики судді справляють вплив на загальну оцінку ефективності функціонування інституту суду.

В Україні інститут оцінки добročесності судді було запроваджено з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. та проведенням на його підставі процедур кваліфікаційного оцінювання суддів та конкурсу на заміщення суддівських посад. Зокрема, практика зіткнулась з проблемою належної оцінки добročесності судді та моральною здатністю суб'єкта оцінювання здійснити відповідний аналіз. Для забезпечення принципу єдності статусу судді постало питання опрацювання методології оцінки добročесності судді. Однак друга складова – щодо добročесності самих суб'єктів оцінювання – була вирішена досить формально шляхом визначення кола відповідальних суб'єктів – Громадську раду добročесності (далі – ГРД) та Вищу кваліфікаційну комісію суддів (далі – ВККС). Щодо

останнього органу, то в 2023 р. була здійснена спроба оцінки доброчесності членів ВККС²⁶, однак членів ГРД це не торкнулось. Проте про проблемні моменти роботи нових складів ВККСУ та ГРД говорити ще зарано через відсутність матеріалів їх практики, але кілька тез про проблеми роботи з оцінки доброчесності суддів минулих складів цих органів висловимо в розділі «Механізми правового захисту суддів» цієї роботи.

Зосередимось зараз лише на ролі доброчесності судді в оцінці його професійності. Тривалий суддівський досвід дає автору цієї роботи право припустити, що більшість суддів не надто задумується морально-етичними аспектами своєї внутрішньої і зовнішньої поведінки. А тому претензії суспільства до суддівського корпусу не є такими ж і небезпідставними. Військовий стан, в умовах якого судді здійснюють правосуддя, став каталізатором прояву багатьох невідповідних якості доброчесності судді в обурливих фактах їх негативної поведінки [171; 239–241]. Нехтування потреб внутрішнього вдосконалення призводить до неправильного орієнтування судді в соціальних координатах, спотвореного уявлення щодо місця і ролі судді у суспільстві. Об'єктивно бачити картинку (і себе в ній) судді заважає невідворотний супутник влади – гординя, яка проявляється у сваволі. Вміння читати юридичні тексти і виключне право їх офіційно тлумачити у справі, в поєднанні з незалежністю у вирішенні спору, часто викликає професійну деформацію у некритичній самооцінці.

І дійсно, гарантії незалежності судді захищають його від впливу на процес прийняття суддею рішення. Захоплюючись цією стороною суддівської свободи волі, суддя, як звичайна людина, може відчувати себе всемогутнім творцем людської долі, а гарантії суддівського імунітету можуть вплинути на його світогляд як недоторканної в сенсі безкарної особи. Така деформація етично нерозвиненої людини є цілком реальним явищем, а наділення такої

²⁶ Щоправда, сама процедура не сприяла формуванню суспільної довіри через гучний корупційний скандал за участю Голови ВС, проте маємо надію, що цей орган своєю роботою зможе продемонструвати високий рівень доброчесності своїх членів.

особи владою може призвести до тяжких наслідків не лише в долі конкретної людини, але і державного механізму в цілому.

Судді з високим рівнем компетентності (правничих знань, вмінь і навичок) можуть успішно скривати свою недоброчесність, виписуючи судові рішення з належною правовою аргументацією, проте їх дії порушують розумний баланс приватних та публічних інтересів, що є складником верховенства права, адже формальне застосування права без мети втілення справедливості, а з будь-яких інших мотивів, є неправовим. Такі судді використовують право всупереч його призначення – відновити справедливість у відносинах, які вийшли за межі певного правового режиму існування, тим самим, на наш погляд, допускають професійне правопорушення. Лише вільна від власних уподобань людина, вільна від спотвореного сприйняття себе як «намісника Бога на землі», яка постійна займається збагаченням свого внутрішнього буття, розуміюча важливість постійного духовного саморозвитку, яка щодня оцінює своє рішення чи поведінку на відповідність етичним нормам, має право здійснювати правосуддя на професійних засадах.

Звісно, покладатися виключно на правосвідомість судді судова система не повинна, як і використовувати лише санкційні механізми. Має бути задіяно також і інститути систематичного підвищення кваліфікації з її модулями морально-етичного виховання, і періодичного моніторингу засобами регулярного чи кваліфікаційного оцінювання тощо. Лише сукупність високої компетентності та доброчесності є передумовою вільного, незаангажованого здійснення професійної функції та досягнення очікуваного результату – справедливого рішення у правовій суперечці.

Отже, компетентність як характеристика якості знань, вмінь і навичок судді та доброчесність як синергія морально-правової нормативності судді, та становлять зміст поняття професійність судді. Саме усвідомлення значення своєї діяльності як суб'єкта, відповідального за стан законності та справедливості в суспільних правовідносинах (звісно не загалом, а хоча б в тій частині, що стали предметом правової суперечки в суді), що реалізується в

судових рішеннях, які характеризуються правовою обґрунтованістю та об'єктивністю оцінки фактів, дає право судді здійснювати правосуддя, а отже є його професійним інтересом.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, єдиним джерелом влади в державі є народ України. Виконання функцій державної влади вимагає особливого правового зв'язку між державою та особою – її громадянство. Громадянин України має право реалізувати своє право на участь в державному управлінні, зокрема, реалізовувати державну функцію зі здійснення правосуддя, шляхом зайняття посади судді у відповідному органі державної влади – суді, і в цьому випадку він здійснює державні повноваження на постійній та професійній основі, або тимчасово приймати участь як присяжний у деяких судових провадженнях. Виконання державних функцій зі здійснення правосуддя вимагає від особи володіння відповідним рівнем конституційної дієздатності, зміст та обсяг якої визначається Конституцією України та уточнюється профільним Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Зайняття професійною суддівською діяльністю передбачає наділення громадянина особливим статусом публічної посадової особи – судді. Набуття статусу суб'єкта публічної влади супроводжується одночасним позбавленням певних елементів свободи людини і громадянина, що імперативно закріплюється та забезпечується встановленою відповідальністю. У конституційному праві такий процес розкривається через інститут суспільного договору з державою як усвідомлену згоду людей [242, с. 66] та пояснюється необхідністю забезпечення суспільної справедливості як балансу публічних і приватних інтересів. Захист встановленого балансу забезпечується невідворотністю притягнення до відповідальності. Однак вимоги справедливості та балансу інтересів передбачають не лише обмеження свободи людини і громадянина для публічної посадової особи, якою є й суддя, а й отриманням нових форм правових можливостей – прав та свобод, що мають забезпечити професійний інтерес носія спеціального статусу. Набуття специфічного статусу суб'єкта публічної влади – судді супроводжується набуттям специфічних гарантій,

прав, дискреційних повноважень, прав та обов'язків, заборон та обмежень в обов'язі, необхідному для успішного виконання професійних функцій з відправлення правосуддя.

Висновки до розділу 2

Об'єктами правового захисту суддів є професійні права та професійні інтереси суддів.

Категорія «професійні права судді» є ширшою за категорію «службові права судді» та окрім «прав, пов'язаних із здійсненням правосуддя», включає й загальні громадянські права та свободи людини та права публічної посадової особи, які, однак, коригуються особливістю статусу судді в бік виключення ризику можливої шкоди незалежному та професійному здійсненню правосуддя.

Нормативний перелік професійних прав суддів є поліджерельним – закріплений в Конституції України, процесуальних кодексах та різних законах. Їх зміст постійно уточнюється в рішеннях Конституційного Суду України, Верховного Суду, Європейського суду з прав людини, рекомендаційних актах КРЄС тощо.

Професійні права судді формуються під впливом трьох засад: права людини і громадянина (обмежені умовами здійснення належного правосуддя), права публічної посадової особи (передбачені, зокрема, Законом України «Про запобігання корупції», Кодексом адміністративного судочинства) та спеціальні (службові) права, пов'язані з набуттям статусу судді (передбачені Конституцією України, процесуальним та іншими законами, зокрема, ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», законами України «Про Вищий антикорупційний суд України», «Про Вищу раду правосуддя», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» та ін.). Зміст прав публічної посадової особи та службових прав суддів є досить розробленими в науці, на відміну від обсягу конституційних прав людини і громадянина, які має особа, яка наділена статусом судді.

Кодекс професійної етики судді містить певні обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина для осіб, які мають статус судді, зокрема, права на приватність та свободи вираження поглядів, права на вільний вибір трудової діяльності та свобода асоціацій й зборів тощо. Низка законодавчих норм містить обмеження судді для звернення до суду за судовим захистом. Певна концепція доступності процедури судового захисту для суддів розроблена і ЄСПЛ у контексті визначення обсягу належних судді «цивільних прав», які підлягають безумовному судовому захисту. Визначення розумних критеріїв обмеження конституційних прав і свобод людини в системі професійних прав судді належить до дискреції держави, але має обґрунтовуватись інтересами ефективного правосуддя.

Права публічної посадової особи в системі професійних прав судді на даний час мають практику окремого коригування, наприклад, Рішеннями Конституційного Суду України. Зокрема, як слідує з Рішення Конституційного суду України № 13 від 27 жовтня 2020 р., «будь-які форми та методи контролю у виді перевірок, моніторингу тощо функціонування та діяльності судів і суддів повинні реалізовуватись лише органами судової влади та виключати створення таких органів у системі як виконавчої, так і законодавчої влади». Тобто своїм Рішенням КСУ вивів суддів із об'єктів моніторингового контролю, що розповсюджується на всіх інших публічних посадових осіб. Проте системного документа, як і єдиної нормативної термінології щодо судді як публічної посадової особи, в якому б визначалися права таких осіб в Україні немає. Проте, система таких прав сформована актами «soft law», які визначають відповідні три групи: 1) права, які забезпечують правовий захист особи; 2) права, які сприяють безпосередньому виконанню службових обов'язків; 3) права, які сприяють посиленню службової активності публічного службовця, забезпечують соціальні гарантії службовця. Проте, як визначають міжнародні стандарти, конкретний зміст і обсяг прав публічної посадової особи має регулюватися спеціальним законом, щодо особливостей здійснення публічних повноважень посадовцем конкретного виду публічної служби.

Система службових прав судді є досить розробленою в науці та включає стусні (матеріальні) та процесуальні права, виключним носієм яких спеціальним законодавством визначено суддів.

Щодо професійного інтересу судді, то ані в законодавстві, ані в юридичній науці не сформовано його визначення та змістовне наповнення. Про професійний інтерес згадується лише в контексті напрямків діяльності органів суддівського самоврядування та асоціацій суддів. Зокрема, ст. 131-1 Конституції України та ч. 5 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначають «захист професійних інтересів суддів» однією із двох функцій органів суддівського самоврядування, а також однією із цілей громадських об'єднань чи асоціацій за участі суддів (частини 3, 4 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Системний аналіз правових норм дозволив зробити висновок, що «професійний інтерес судді» є самостійним об'єктом правового захисту.

Професійним інтересом судді є належні умови здійснення правосуддя, які полягають у державному забезпеченні формування внутрішньої (судової) культури винесення справедливого судового рішення. Державне забезпечення необхідних передумов для незалежного, безстороннього та професійного правосуддя здійснюється шляхом нормативного закріплення як інституційних гарантій судової діяльності, так і запобіжників у вигляді встановлення відповідальності судді у випадку порушення правил (належних умов, інституційних гарантій) здійснення правосуддя.

Професійний інтерес суддів можна розділити на дві групи: 1) забезпечення належних умов здійснення професійної діяльності (якісне нормативне, достатнє матеріальне забезпечення та безпекове середовище); 2) свобода судді при здійсненні професійної діяльності (гарантії незалежності, безсторонності та професіоналізму суддівської діяльності).

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ

3.1. Система суб'єктів правового захисту суддів

Норми національного законодавства досить детально регламентують гарантії правового статусу суддів, в тому числі гарантії захисту їхніх прав на належне забезпечення умов для їх професійної діяльності. Проте теоретична, хоч і нормативно визначена конструкція, трансформується в реальну діючу модель правового захисту завдяки діям уповноважених суб'єктів на реалізацію такої правозахисної функції. Саме ефективність діяльності відповідних уповноважених суб'єктів здійснює вирішальний вплив на ефективність декларованих гарантій правового захисту суддів. Згідно з даними, отриманими нами при опитуванні суддів, на питання «Чи відчують вони себе захищеними під час здійснення професійних функцій?», більше 70 % респондентів відповіли, що ні. Це наштовхнуло нас на думку про неефективність запровадженої в Україні моделі гарантій правового захисту суддів (механізму правового захисту суддів), зокрема в частині повноважень уповноважених суб'єктів правового захисту суддів. Дослідимо це питання більш докладно.

Як вбачається, основу механізму правового захисту суддів становить сукупність форм і способів правового захисту, які реалізуються уповноваженими суб'єктами. Згідно з діючим законодавством прямий припис щодо здійснення захисту прав та інтересів суддів належить: громадським об'єднанням суддів (ч. 3 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), національним або міжнародним асоціаціям та іншим організаціям (ч. 4 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), органам суддівського самоврядування (ст. 126 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), державним органам (Служба судової охорони, правоохоронні

органи) (ст. 140 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Повноваження, обмежені предметом захисту – незалежності суддів, має й Вища рада правосуддя. Крім того, судді мають право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органів судової юрисдикції – національної та наднаціональної.

Розглянемо компетенцію зазначених суб'єктів правового захисту суддів.

1. Громадські об'єднання суддів. Вперше право самостійно утворювати та брати участь у громадських об'єднаннях, які мають на меті захист їх прав та інтересів, судді отримали в 2010 р. при прийнятті Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Тобто фактично з 2010 р. на суддів було розповсюджено конституційне право на свободу об'єднання, передбачене ст. 36 Конституції України. І хоча до цього часу не було юридичної прямої заборони щодо реалізації суддями свого конституційного права на свободу об'єднань, проте й прямого дозволу не було, а як представник публічної влади суддя міг діяти виключно в межах, дозволених законом. Право на об'єднання не є абсолютним, воно може бути обмеженим, проте, як зазначив Конституційний Суд України, «будь-які обмеження права на свободу об'єднання ... повинні встановлюватися законом (доступним, передбаченим і сформульованим з достатньою точністю), переслідувати одну чи кілька легітимних цілей, а також повинні бути потрібними у демократичному суспільстві, тобто обумовленими «нагальною суспільною потребою», відповідати принципу пропорційності» (абз. 5, 6 підп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини) [243]. Проте, як ми відзначали в попередньому розділі, концепція обсягу конституційних прав і свобод людини в системі правового статусу судді в Україні ще не сформована, тому вітчизняне законодавство в частині формулювання системи професійних прав та інтересів постійно розвивається, чому сприяє трансформація правової системи України як країни, що знаходиться в перехідному періоді.

Право суддів на об'єднання прямо передбачено в Основних принципах ООН щодо незалежності судових органів [127, п. 9], Бангалорських принципах

поведінки суддів (принципи 4–6) [117], Загальній хартії судді [244, п. 5 ст. 3].

Треба зазначити, що саме інститут «громадського об'єднання», окрім захисту інтересів суддів, призначений захищати «права суддів». Тобто саме «громадські об'єднання суддів», відповідно до задуму законодавця, мають забезпечувати захист прав суддів. Вочевидь, йдеться саме про професійні права та інтереси суддів, оскільки законодавець акцентує на певну професійну спільноту – суддів.

Згідно із законодавством громадські об'єднання функціонують у двох формах – громадська організація (засновниками та членами можуть бути фізичні особи) та громадська спілка (засновниками можуть бути лише юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) – юридичні особи приватного права та фізичні особи) [245, ст. 1]. Громадське об'єднання, професійного спрямування, яке захищає права та інтереси представників певної професії, а також громадські інтереси, пов'язані зі здійсненням певної професійної діяльності, називаються професійними об'єднаннями [246]. Цікавим є факт, що зарубіжна практика функціонування професійних об'єднань передбачає не лише правозахисну функцію щодо представників певної професійної групи, але й контрольні повноваження, зокрема, щодо визначення стандартів професійної діяльності (наприклад, етичні кодекси професійної спільноти), консультування з приводу додержання прийнятих стандартів, застосування санкцій до порушників визначених правил професійної діяльності тощо.

Згідно з національною правовою доктриною, громадська організація, яка об'єднує представників певної професійної діяльності з метою захисту професійних прав та інтересів, має назву професійна спілка (галузєва спілка) [247]. Однак згідно з ч. 2 ст. 127 Конституції України суддя не може бути членом профспілок. Заборона є імперативною, жодного пояснення щодо можливих активностей суддів в складі профспілок, як громадських організацій із захисту професійних прав та інтересів суддів, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не містить. Проте, наприклад, коментар до

Бангалорських принципів поведінки суддів зазначає, що судді можуть створювати профспілки та вступати до профспілок [117, п. 176]. ЄСПЛ визнав, що з може накласти певні обмеження на права суддів щодо участі у профспілках, але такі обмеження не повинні повністю позбавляти суддів основоположних прав людини [248]. Тому в тих країнах, де в силу культурних традицій суддям заборонено утворювати та бути членами профспілкових організацій, реалізацію завдань із захисту та покращення їхнього особистого становища (умови праці суддів, заробітна платня, пенсія та безпека, інші зобов'язання держави перед суддями) має взяти на себе асоціації суддів [46, п. 66].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що фактично право суддів захистити свої права та інтереси шляхом утворення та участі у громадських організаціях професійного спрямування, не забезпечено механізмами реалізації. Як видається, проблема виникла насамперед через недосконалість законодавчої техніки. Адже намагаючись гармонізувати національне законодавство до зарубіжних практик, виконати рекомендації міжнародних організацій, які наголошували на необхідності поширення права на свободу об'єднання і на суддів з метою розширення механізму правового захисту їх професійних прав та інтересів, припускаємо, що законодавець застосував простий переклад слова «association» як «об'єднання» без належного узгодження з діючою нормативною базою України. Тому можна припустити, що інститути «громадські об'єднання» та «національні, міжнародні асоціації та інші організації» у змісті ч. 3 та ч. 4 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» використані як синонімічні. Проте, формулюючи мету «національних або міжнародних асоціацій та інших організацій», членами якої можуть бути судді, законодавець обмежився лише «захистом інтересів суддів». Крім того, законодавець дозволив лише членство суддів у зазначених асоціаціях, а не право їх утворення, як він передбачив для громадських об'єднань.

Отже, аналіз правових засад регламентації права суддів реалізувати

активні дії щодо захисту своїх професійних прав інтересів через утворення чи участь в громадському об'єднанні свідчить про наявність прогалин, що фактично виключає громадські об'єднання суддів як суб'єкта захисту їх професійних прав та інтересів.

2. *Асоціації та інші організації, що мають на меті захист професійних інтересів суддів.* Згадка про асоціації та інші організації як суб'єктів захисту професійних інтересів суддів міститься в ч. 4 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1]. Виходячи з її змісту, судді надається можливість реалізувати своє право на захист професійного інтересу шляхом участі в (а) національній асоціації суддів, (б) міжнародній асоціації суддів і (в) іншій організації.

На важливості надання суддям права участі в асоціаціях наголошено в таких міжнародних документах щодо статусу суддів, як Європейська хартія про статус суддів (1998 р.), Рекомендації CM/Rec(2010)12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки», Велика хартія суддів (Основні принципи) (2010), Висновок КРЄС № 23 (2020) «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності». Зокрема, у ньому підкреслюється не лише роль асоціацій у захисті прав суддів, але й «у захисті місії судової влади в суспільстві» [46, п. 12]. Завданням ж асоціацій, з поміж іншого, є «захист суддів та судової системи від будь-яких порушень щодо незалежності, відстоювання забезпечення достатніх ресурсів і належних умов праці, забезпечення належної винагороди та соціального захисту, реагування на несправедливу критику та напади на судові органи й окремих суддів, запровадження, заохочення та реалізація етичних стандартів, забезпечення недискримінації та гендерного балансу» [46, п. 17].

Щодо *національних асоціацій*, то в Україні діють чимало як асоціацій саме за професійною ознакою (наприклад, Асоціація суддів України, Асоціація суддів у відставці), асоціації суддів за спеціалізацією (наприклад, Асоціація суддів адміністративних судів, Асоціація суддів господарських судів) чи навіть за гендером (наприклад, Асоціація суддів-жінок)), так і

асоціацій загального правничого спрямування, в яких судді також беруть участь (наприклад, Асоціація правників України чи Союз юристів України тощо).

Така множинність варіантів реалізації суддями свого професійного інтересу відповідає й зарубіжній практиці, адже, як заявила КРЄС, 12 із 35 держав-членів зазначили про існування лише однієї асоціації суддів [46], у більшості ж європейських держав функціонує більше ніж одна асоціація суддів. Цікаво, що асоціації суддів у зарубіжних країнах діляться на формалізовані (zareєстровані як громадські об'єднання) та неформалізовані (неформальні групи суддів, які юридично не zareєстровані). Власне такий підхід цілком є сприймається і вітчизняною правовою системою, адже, як зазначив Конституційний Суд України, «встановлення реєстрації (із набуттям статусу юридичної особи) як єдиного способу легалізації перешкоджає реалізації права утворювати професійні спілки «на основі вільного вибору їх членів» (ч. 3 ст. 36 Конституції України) ... об'єднання з захисту професійних прав та інтересів «не обов'язково повинна мати права юридичної особи» (абз. 3 п. 3.1 мотивувальної частини) [250].

Аналіз змісту доступних правовстановчих документів вітчизняних асоціацій суддів дозволяє стверджувати, що всі²⁷ відповідні асоціації суддів zareєстровані саме як громадське об'єднання, що ще раз підкреслює недосконалість редакції частин 3 та 4 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Проте ознайомлення із статутами відповідних громадських об'єднань суддів (асоціацій) засвідчує, що жоден з них не передбачає як завдання – захист прав суддів-членів об'єднання, а лише представлення та захист їх законних інтересів. Це дозволяє дійти висновку, що ані громадські об'єднання суддів, ані асоціації суддів не є суб'єктами захисту їх професійних прав, а лише уможлиблюють їх участь як захисника їх професійних інтересів, що, на наш погляд, звужує обсяг об'єкта правового захисту суддів.

²⁷ Через відсутність єдиного реєстру асоціацій суддів ми можемо стверджувати виключно щодо тих об'єднань, інформацію з яких ми знайшли в мережі Інтернет

Щодо зарубіжної практики функціонування асоціацій суддів [251], то слід відмітити її порівняно більшу активність у системі суспільно-правових відносин. Більшою активністю та корпоративною єдністю щодо захисту професійних прав та інтересів характеризуються, мабуть, лише асоціації адвокатів. Можна відмітити не лише сильні корпоративні зв'язки в середині суддівської професійної групи, але й тенденцію об'єднання представників різних, але суміжних правничих професій (наприклад, Німецька асоціація суддів (DRB), яка діє з 1909 р., об'єднує понад 15 000 суддів і прокурорів). Загалом відзначається досить помітна роль асоціацій суддів в освітній, комунікативній, правозахисній діяльності в системі внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків суддівської корпорації [252], що, на наш погляд, впливає на підтримання сили судової влади в цілому.

Відтак, роль асоціацій суддів виходять далеко за межі виключно захисту професійних інтересів суддів. Дослідження досвіду функціонування професійних асоціацій суддів у країнах сталої демократії безумовно заслуговує на окреме дослідження з метою запозичення позитивних практик задля підсилення корпоративної активності та зміцнення суддівської корпорації суддів в Україні, що сприятиме підсиленню ролі зазначеного суб'єкту і в механізмі захисту професійних прав та інтересів суддів зокрема.

Міжнародні асоціації суддів передбачають як індивідуальне, так і колективне членство. Активна участь суддів відповідних професійних асоціаціях створює можливості для міжнародного обміну досвідом, сприяє поширенню зарубіжних стандартів у національних суддівських спільнотах, обміну позитивних практик у забезпеченні місії суддівських асоціацій, активізації ідей щодо підвищення функціонування національних суддівських асоціацій, гармонізації стандартів суддівської діяльності тощо. Тобто участь суддів у міжнародних асоціаціях виконує більше просвітницьку, виховну та комунікативну роль. Щодо ролі міжнародних асоціацій у механізмі правозахисту, то, можливо, їх допомога може стати в нагоді при реалізації вітчизняним суддею свого права на захист у наднаціональній юрисдикційній

установі, для українських суддів, зокрема, така можливість передбачена лише в ЄСПЛ.

Щодо *інших організацій*, членство в яких, на думку вітчизняного законодавця, сприятиме реалізації права судді на захист своїх професійних прав та інтересів, а діяльність такої організації може бути розцінена як повноважного суб'єкта захисту професійних прав та інтересів суддів, то визначити їх роль у механізмі правового захисту суддів досить складно, хоча б через відсутність вичерпної інформації про їх перелік та напрями діяльності. У цьому контексті практикою, що заслуговує на запозичення національною правовою системою, є, для прикладу, діяльність Європейського правового інституту, який пропонує перелік відповідних організацій із зазначенням напрямку їх діяльності та контактними даними [251]. На нашу думку, це могло б сприяти суддям у вільному виборі суб'єкта захисту його професійних прав та інтересів, а подібний реєстр могла б вести Рада суддів України або Вища рада правосуддя. Як вбачається, до такого переліку мають входити не лише національні органи (або, для прикладу, адвокатські об'єднання, які спеціалізуються на представництві інтересів судді у дисциплінарних провадженнях), а й зарубіжні організації. Наприклад, міжнародною організацією, яка здійснює захист трудових та соціальних прав суддів, є Міжнародна асоціація суддів [252]. Також, вочевидь, це можуть бути організації, що мають загальну спеціалізацію на захисті прав людини (наприклад, Українська Гельсінська спілка прав людини [253]) та визначають для себе окремий напрямок роботи у сприянні становлення незалежної судової влади.

Підсумовуючи, зазначимо, що наразі потенціал асоціацій суддів як суб'єкта правозахисту професійних прав та інтересів суддів в Україні в достатній мірі не реалізований. Певні напрямки підвищення ефективності даного інституту в механізмі правового захисту можна знайти в Рекомендаціях КРЕС, чому буде приділена увага в підрозділі 3.3 цієї роботи.

3. Органи суддівського самоврядування в системі суб'єктів захисту

професійних інтересів суддів. Якщо участь у діяльності громадських організацій, асоціацій суддів чи інших організацій законодавець визначає як право суддів, то діяльність органів суддівського самоврядування імперативно визначає як забезпечення захисту професійних інтересів суддів (ст. 130-1 Конституції України [26]). І хоча законодавець знов таки обмежив об'єкт правового захисту лише професійними інтересами, проте саме в 2016 р. в українському законодавстві з'явився термін «професійний інтерес судді». Можна зазначити, що на конституційному рівні відбулося визнання наявності у судді професійного інтересу та визначено суб'єкта, відповідального за його захист. Проте системний аналіз повноважень органів суддівського самоврядування дозволяє дійти висновку про відсутність у цих органів достатнього інструментарію саме в частині правозахисної діяльності. Зокрема, серед повноважень органів суддівського самоврядування можна виділити захист професійного інтересу в частині забезпечення належних умов праці (наприклад, визначення спеціалізації судді; нормативів суддівського навантаження; обрання голови суду; контролю за діяльністю апарату суду; забезпечення службової дисципліни в суді та ін.), забезпечення професійного інтересу у безсторонності судді (наприклад, контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, приймає рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів (у разі якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом) тощо), організаційному забезпеченні діяльності органів суддівського врядування (зокрема, забезпечення представлення корпоративного інтересу суддів в діяльності Вищої ради правосуддя), приймати рішення щодо правового захисту суддів, соціального захисту суддів та їх сімей²⁸; забезпечують захист незалежності суддів (зокрема, ініціюють дисциплінарне провадження щодо суб'єктів, що

²⁸ Аналіз матеріалів з офіційного сайту Раду суддів України не дозволяє визначити конкретні заходи, які реалізувала Рада суддів з цього питання, що дає підстави стверджувати про відсутність відповідної практики, зокрема через відсутність передбачених законом повноважень РСУ з розробки та реалізації відповідного механізму правового та соціального захисту суддів.

порушують професійний інтерес у незалежному правосудді та ін.). Наприклад, З'їздом суддів України після обговорення питання забезпечення безпеки в суді та особистої безпеки суддів було, зокрема, прийнято рішення звернутися до Міністерства внутрішніх справ України, Державної судової адміністрації України про невідкладне вжиття заходів практичної реалізації гарантій безпеки суддів шляхом створення Служби судової охорони. до Міністерства внутрішніх справ України, Державної судової адміністрації України про невідкладне вжиття заходів практичної реалізації гарантій безпеки суддів шляхом створення Служби судової охорони [254]. Аналогічне повноваження має й Вища рада правосуддя, яка за результатами повідомлень судді про втручання в його діяльність з боку прокурора чи адвоката, також може прийняти рішення про звернення до відповідного дисциплінарного органу [255].

Вважаємо, що доволі слабка активність Ради суддів України, попри потенційні можливості відбутися саме як ефективного суб'єкта правого захисту професійних інтересів суддів, пояснюється не скільки недостатньою правовим визначенням механізму реалізації відповідних повноважень цього органу, скільки з організацією його роботи. Адже члени Ради суддів України виконують свої функції на умовах сумісності з основною діяльністю – здійсненням правосуддя. А розподіл ресурсу на виконанні декількох соціальних ролей, як відомо, зменшує ефективність з кожної такої соціальної ролі.

Але особливо хотілося б відзначити роль органів суддівського самоврядування у визначенні етичних стандартів діяльності судді. Кодекс суддівської етики, як акт добровільного самообмеження суддів, у частині свободи поведінки як у професійній діяльності, так і в приватному житті, приймається найвищим органом суддівського самоврядування – З'їздом суддів. І хоча цей КСЕ не є законом у розумінні його юридичної сили, його норми становлять склад дисциплінарного проступку судді. Тим самим, приймаючи Кодекс суддівської етики, орган суддівського самоврядування

офіційно декларує професійний інтерес суддівської корпорації в незалежному, безсторонньому та професійному здійсненні своєї діяльності та «надає згоду» на притягнення до дисциплінарної відповідальності тих суддів, які порушили загальні етичні правила професійної поведінки. Саме в цій тезі Венеціанська комісія вбачає «розумний баланс між суддівською незалежністю та самоврядуванням і, з іншого боку, необхідною підзвітністю судової влади, задля уникнення негативних наслідків корпоратизації судової системи» [256, п. 51].

4. *Державні органи.* Відповідно до ст. 140 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] судді, члени їх сімей та їхнє майно перебувають під особливим захистом держави. У науці зміст терміна «державний захист» розкривається як створення, гарантування надійних умов для функціонування; охорона від небезпеки; підтримання необхідних умов для здійснення діяльності [257]. Можна говорити, що під державним захистом знаходяться всі суб'єкти, адже це конституційна функція держави – забезпечення безпечних умов життєдіяльності народу України. Але законодавець акцентує саме на «особливому державному захисті» суддів. Як вбачається, «особливість» полягає в цілеспрямованому визначенні заходів, способів забезпечення безпеки суддів спеціально уповноваженим суб'єктом. Оскільки державні органи можуть діяти виключно в межах закону, то вочевидь мова йде саме про правовий захист. У цій же статті визначаються конкретні суб'єкти такого захисту – Служба судової охорони та правоохоронні органи. Іншими словами, регулювання зазначених відносин здійснюється за допомогою імперативного методу правового впливу. Згідно із Законом України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» [23] завдання правоохоронних органів та Служби судової охорони – забезпечити безпеку судді, членів його родини та їх майна, що розцінюється як гарантії незалежності судді. Тобто необхідність забезпечення «особливого державного захисту» суддів обумовлюється важливістю для держави виконуваної функції суддею та підвищеним ризиком для життя судді цієї державної діяльності. Тому,

вочевидь, вимоги забезпечення державного захисту безпеки розповсюджуються на процес (умови) здійснення професійної функції та особисту (в тому числі майнову) безпеку судді (та членів його родини).

Судді також підлягають обов'язковому державному страхуванню, пов'язаному із ризиками професійної діяльності.

Отже, як вбачається, особливий державний захист судді – це сукупність цілеспрямованих, визначених законом заходів, які запроваджуються з метою виявлення, попередження та припинення протиправних дій відносно суддів (їх майна та їх членів сім'ї) та компенсації понесених втрат, завданих у зв'язку з професійною діяльністю.

Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [23] встановлює, що порядок реалізації заходів безпеки, і питання поновлення прав осіб, взятих під захист, регулюються спеціальними нормативними актами. Проте аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] свідчить про досить поверхове врегулювання лише окремих аспектів державного захисту суддів, які зводяться до зазначення права на правовий захист суддів, гарантій страхових виплат та окремих повноважень Служби судової охорони щодо вчинення заходів захисту. Однак через недосформованість даної служби окремі судові установи знаходяться під захистом Національної поліції України або Національної гвардії України. Як вбачається, така ситуація аж ніяк не свідчить про ефективність правового механізму державного захисту суддів. Повною мірою належно забезпечена безпека (і особиста, і умов здійснення професійних функцій) лише суддів Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду України²⁹.

Щодо державного захисту умов (процедур) здійснення правосуддя, то державний захист, виходячи зі змісту правових норм, обмежених заходами захисту незалежності суддів. Як видається, цей напрямок може реалізуватися за ініціативи правоохоронних органів, які здійснюють кримінальне

²⁹ Даний висновок підтверджується, наприклад, випадками пронесення до зали судового засідання вибухових пристроїв [258].

провадження злочинів проти правосуддя, або за ініціативи судді, який, відповідно до ч. 4 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зобов'язаний повідомити про втручання в його діяльність, Вищу раду правосуддя та Генерального прокурора. Однак слід зазначити, що посягання на незалежність судової влади дуже часто констатується саме в діях правоохоронних органів [259, с. 60–62], а в повідомленнях про втручання в їх діяльність ані правоохоронні органи не встановлюють склад злочину, ані Вища рада правосуддя не встановлює ознак втручання в діяльність судді³⁰. Саме тому, заява про небезпека судді чи посягання на його незалежність має бути оцінена як реальна загроза. Зокрема, ВРП вважає, що не є підставами для вжиття заходів щодо захисту суддівської незалежності: а) подання учасниками судового процесу дисциплінарних скарг на дії судді; б) зловживання учасниками судових справ процесуальними правами; в) поширення інформації про суддів; г) позапроцесуальний вплив на суддів; д) звернення учасників судових справ до правоохоронних органів щодо вчинення суддею злочинів під час здійснення правосуддя [259, с. 192–201].

Отже, діяльність державних органів правозахисного характеру має обмежений об'єкт захисту – безпека (умов здійснення правосуддя та особиста) та гарантії незалежності судочинства (також обмежені фактами втручання або впливу на суддю). Система суб'єктів, на яких покладається забезпечення безпеки суддів, через недоліки фінансування потреб судової влади на потреби забезпечення безпеки є доволі широкою – Національна поліція України, Служба судової охорони, Національна гвардія України. Захист суддів від неправомірного втручання в їх діяльність як загроза незалежному правосуддю, покладається на органи досудового розслідування, прокуратуру та ВРП. Щодо повноважень органів досудового розслідування та прокуратури при

³⁰ Наприклад, Вищою радою правосуддя упродовж 2020 р. за результатами розгляду повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя прийнято 53 рішення про звернення до Офісу Генерального прокурора, органів Національної поліції щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, вчинених щодо суду, суддів, членів їх сімей, а також злочинів проти правосуддя. Ці рішення ВРП стосувались 62 кримінальних проваджень. За наявною у Раді інформацією, 8 із цих проваджень закриті через відсутність у діяннях складу злочину, у двох кримінальних провадженнях обвинувальний акт направлено до суду, в інших провадженнях триває досудове розслідування [203, с. 190.]

розслідуванні злочинів у сфері правосуддя, то вони досить докладно регламентовані КПК України, а ось повноваження Вищої ради правосуддя щодо захисту незалежності судді розглянемо докладніше.

5. *Вища рада правосуддя.* Серед повноважень Вищої ради правосуддя закон виділяє «вживає заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів» [44, п. 9 ч. 1 ст. 3]. Проте фактично виділити серед повноважень ВРП і інші сфери правового захисту суддів, зокрема, від неправомірного втручання чи спробу впливу на суддю органів досудового розслідування, адже саме цей орган надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом у зв'язку з кримінальним провадженням [44, п. 7 ч. 1 ст. 3], має певні контролюючі повноваження стосовно реалізації судьями своїх трудових прав (ухвалює рішення про звільнення судді з посади; ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності; ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого, рішення про відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації; забезпечує здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді тощо).

Можемо виділити зовнішні (спрямовані на взаємодію з суб'єктами, які знаходяться поза системою судової влади) функції ВРП як суб'єкта захисту професійного інтересу суддів – комунікативні та контролюючі. Зокрема, серед заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя (на наш погляд ці об'єкти охоплюються поняттям «професійний інтерес суддів») можна виділити комунікативні повноваження [44, ч. 1 ст. 73]: оприлюднення повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя; оприлюднення результатів перевірок повідомлень суддів про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя; ухвалення та оприлюднення публічних заяв і звернень; звернення до суб'єктів права законодавчої ініціативи, органів, які уповноважені приймати правові акти, із пропозиціями щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету

правосуддя.

Контролюючі повноваження зовнішнього спрямування: внесення подання про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими вчинено дії або допущено бездіяльність, що порушує гарантії незалежності суддів або підриває авторитет правосуддя; звертається до прокуратури та органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, вчинених щодо суду, суддів, членів їх сімей, працівників апаратів судів, злочинів проти правосуддя, вчинених судьями, працівниками апарату суду. Законом передбачена відповідальність за невиконання законних вимог ВРП щодо надання відповідної інформації (ст. 188-32 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [260], тому вважаємо, що ВРП має повноваження саме контролюючого характеру стосовно діяльності органів досудового розслідування в провадженнях певної категорії. Однак владного впливу на зазначені органи ВРП не має. Ми не знайшли в ЄДРСР жодного провадження за ст. 188-32 КУпАП, отже можемо судити про повагу до законних запитів ВРП з боку правоохоронних органів.

До внутрішніх (спрямовані на суддів та інші органи, що входять до системи органів судової влади) функцій ВРП як суб'єкта захисту професійного інтересу суддів також можна віднести комунікативні, контролюючі та юрисдикційні. До комунікативних слід віднести: готує у співпраці з органами суддівського самоврядування, іншими органами та установами системи правосуддя, громадськими об'єднаннями і оприлюднює щорічну доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні.

Контролюючі функції: вносить на розгляд зборів відповідного суду подання про звільнення судді з адміністративної посади у разі невиконання ним рішення Вищої ради правосуддя; проводить перевірку повідомлень суддів про втручання в їх діяльність щодо здійснення правосуддя та ухвалює відповідні рішення тощо.

Юрисдикційні повноваження ВРП як інструмент в механізмі захисту

трудових прав суддів віднести: здійснення проваджень з питань порушення суддею вимог щодо несумісності; розглядає питання обґрунтованості подання Генерального прокурора або його заступника щодо затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом, а також про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; забезпечує здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді, а також приймає рішення про звільнення судді. Аналіз змісту даних процедур, які ґрунтуються на засадах публічності, змагальності, рівності можемо сказати що вони мають саме правозахисний характер, а ВРП – органом який забезпечує належну процедуру розгляду такої юрисдикційної справи.

Отже, хоча законодавець прямо не визначає місію ВРП як органу захисту професійних прав та інтересів суддів, проте фактично цей орган має значно більше за перелічених вище суб'єктів правозахисту повноважень.

6. Суди як суб'єкти захисту професійних прав та інтересів суддів. Судовий механізм захисту прав та інтересів є універсальним механізмом. Судді можуть звернутися як до національних судів, так і до наднаціональних судових інституцій (наприклад, до Європейського суду з прав людини). Відповідно до Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення [26, ч. 3 ст. 124]. Проте, щодо доступності для суддів судовий захист своїх професійних прав та інтересів, є чимало проблем. Зокрема, законодавець обмежив для суддів певні можливості судового захисту (наприклад, щодо оскарження рішень дисциплінарного органу – Дисциплінарної палати, або Етичної ради, або Громадської ради доброчесності та ін.). При цьому законодавець або імперативно визначив, що певне рішення не підлягає оскарженню до суду, або передбачив певні обмежені підстави для такого захисту, або не обмежив суддю в праві на оскарження, проте процесуальний порядок судового провадження не надає можливості для безумовного доступу суддів до захисту своїх професійних прав та інтересів. Проблема ще ускладнюється недосконалістю правового регулювання самого інституту «професійних прав

та інтересів судді», на що ми наголошували вище.

Також судді стикаються з проблемою оцінки (а) чи є суддя належним суб'єктом ініціювання судового розгляду та (б) чи підлягає предмет судового позову судовому розгляду.

Питання допустимості звернення суддів до суду за захистом своїх прав є досить непростим і не таким очевидним, як може здатися на перший погляд. Навіть ЄСПЛ тривалий час не визнавав за суддями права звернутися до суду за захистом свого права, оскільки відстоює концепцію «не універсальності права на судовий захист», оскільки ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ чітко встановлює предмет судового розгляду – спори про «цивільні права та обов'язки»³¹.

Тлумаченню цієї правової конструкції присвячено чимало рішень ЄСПЛ, але слід констатувати його еволюцію у бік розширення і справи за участю суддів чудово це демонструють. Тривалий час ЄСПЛ трактував «цивільні права» досить вузько, що виключало правовідносини публічно-правового характеру, включаючи питання кар'єри посадових осіб. До ухвалення рішення у справі *Pellegrin v. France* Суд неодноразово висловлювався про те, що суперечки між державою та держслужбовцями³² щодо найму та кар'єри [262], звільнення та відновлення на роботі [263] не підпадають під визначення «цивільних прав та обов'язків», а отже, виключено із сфери гарантій справедливого правосуддя. Основним мотивом ЄСПЛ було те, що держава володіє повною дискрецією стосовно будь-яких кадрових рішень осіб, яких вона уповноважує на виконання своїх функцій, а отже це питання політичного, а не правового характеру. З часом межа між публічно-правовим та цивільним правовим спором, зокрема в питаннях кар'єри, стиралась, адже чи може суд по різному реагувати на порушення трудових прав особи, уповноваженої на виконання функцій держави та цивільної особи,

³¹ Цікаво, що робочі проекти ст. 6 не містили слово «цивільних», а мали редакцію про «визначення ... прав та обов'язків у судовому порядку» (див. [261]). Це формулювання повністю повторювало існуючий на той момент проект ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і була змінена в останній момент.

³² Слід зазначити, що ЄСПЛ використовує концепцію широкого тлумачення «державної служби» як будь-яких публічно-правових відносин, пов'язаних з виконанням функцій держави. Отже, за вже усталеним підходом ЄСПЛ – судді також є державними службовцями, оскільки виконують державну функцію з відправлення правосуддя.

найманої за трудовим договором? Тому Суд упродовж тривалого часу використовував підставу для розмежування «політичних спорів» і «спорів про цивільні права» стосовно осіб, які виконують державні функції такий критерій як «предмет спору» – тобто, якщо питання стосувалося економічних (фінансових) прав (законних очікувань) чи соціальних гарантій такої особи, то Суд визнав прийнятність позову відповідно до ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Проте з часом стало зрозумілим, що фактичне кожне питання, що стосувалось звільнення, переведення чи інших кар’єрних зрушень особи, уповноваженої на виконання функцій держави (державного службовця в розумінні ЄСПЛ), має економічне питання, адже містить зміни у матеріальному доході чи інших соціальних пільгах службовця. Саме тому зі справи *Pellegrin v. France* Суд почав «досліджувати» статус особи, уповноваженої на виконання функції держави, яка виступала позивачем у справі. Велика Палата вирішила, що ст. 6 не поширюється на суперечки державних службовців зі своїм роботодавцем, якщо держслужбовець є довіреною особою органу державної влади, відповідального за захист спільних інтересів держави або інших органів державної влади.

На практиці ЄКПЛ у кожній справі з’ясуватиме, чи тягне посаду заявника – у світлі характеру пов’язаних з нею функцій та обов’язків – пряма чи опосередкована участь у здійсненні повноважень, наданих публічним правом, та обов’язків, призначених для захисту спільних інтересів держави чи інших органів державної влади. Так з’явився новий критерій (або тест) у спорах між особою, уповноваженою на виконання функцій держави, і державою як його роботодавця – функціональний тест, який, по-перше, розмежував державних службовців з повноваженнями представництва державної влади та без таких; по-друге, автоматично виключав суддів як заявників зі сфери дії ст. 6 ЄКПЛ.

Треба зазначити, що цей підхід корелював із практикою органів Європейського Союзу (ЄС, Союз), про що йдеться в постанові. Договори ЄС (ст. 48 (4) Договору ЄЕС, згодом ст. 39 Договору ЄС) встановили виняток із

принципу вільного переміщення робочої сили для державних службовців. Європейська комісія та Європейський суд справедливості в Люксембурзі (далі – Суд ЄС) неодноразово зверталися до інтерпретації цієї норми, а ЄСПЛ у постанові у справі *Pellegrin* прямо вказав, що при тлумаченні функціонального критерію він «враховуватиме ... категорії діяльності та посад, перелічених Комісією в її Повідомленні від 18 березня 1988 р. та Судом Європейських Співтовариств» [264].

Отже, судді, на думку ЄСПЛ, не могли звертатися до суду з позовами щодо порушення державою їх матеріальних чи соціальних гарантій. Прикладом цього може бути справа *Pitkevich v. Росія*, в якій заявниця була позбавлена статусу судді рішенням кваліфікаційної колегії, рішення якої було залишено без змін національним судом. ЄСПЛ визнав скаргу судді неприйнятною [265]. З тих самих підстав було відхилено скаргу президента Верховного суду Словачії щодо процедури його звільнення [266].

Практика незастосування ст. 6 Конвенції до спорів за участю суддів була дуже стійкою протягом багатьох років, що впливало і на національну судову практику країн-членів Ради Європи.

Слід зазначити, що застосування тесту *Pellegrin* не завжди було послідовно та викликало серйозну критику, зокрема і щодо дискримінаційного підходу до права на справедливий суд великої групи осіб з особливим професійним статусом. Тому в 2007 р. ЄСПЛ запропонував новий тест на прийнятність спору до розгляду за участю особи, уповноваженої на виконання функцій держави. Суд запровадив «презумпцію прийнятності» таких спорів, якщо (1) національним правом це передбачено (тобто, якщо сама держава допускає таку можливість) та (2) якщо держава доведе, що виключення подібних спорів із судової юрисдикції, є обґрунтованим. Обов'язок довести, що такі «об'єктивні причини» існують, на думку Суду, покладається на державу. При цьому, прямо відмовляючись від критерію, встановленого у справі *Pellegrin*, Суд уточнив, що лише посилення на здійснення публічних повноважень або на наявність «особливого зв'язку, заснованого на довірі та

лояльності» між державою та держслужбовцем, недостатньо – сама природа спору має бути пов'язана із здійсненням державної влади [267].

Отже, «презумпція прийнятності» спору правового характеру за участю заявника-носія державної влади виключає ризик дискримінації в праві на судовий захист за професійною ознакою, але залишає питання доведеності саме правового характеру спору.

Національна судова практика сьогодні є неоднозначної при кваліфікації предмету позову, зокрема, в справах за позовами суддів до Громадської ради доброчесності, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, Вищої ради правосуддя, Етичної ради та ін. Але в контексті даної частини нашої роботи нам важливий висновок – право на судовий захист для суддів не є абсолютним. Воно може бути обмеженим. Підстави та порядок такого обмеження, і оцінка, чи є «національні обмеження» об'єктивними, буде докладніше нами досліджено в наступному підрозділі цієї роботи.

Вибірковий аналіз національної судової практики дозволяє виокремити такі групи справ за участю судді позивача: а) справи щодо матеріальних виплат та соціального забезпечення; б) справи щодо поновлення повноважень; (в) справи щодо оскарження рішень органів суддівського врядування (ВРП, ВККС України); г) щодо захисту професійної честі та гідності. Перші три групи справ стосуються умов служби, а тому розглядаються судами в порядку адміністративного провадження. Аналіз судових рішень в цій категорії справ свідчить про усталеність судової практики з цих питань, досить добру аргументованість прийнятих рішень³³. Обсяг ж задоволень позовних вимог суддів свідчить, що наявність особливого суб'єкта звернення – «судді як колеги по корпорації» не здійснює впливу на об'єктивність оцінки фактичних обставин справи. Хоча законодавство і містить запобіжник, що справа не може розглядатися судом, в якому цей суддя працює або працював. Вочевидь, якщо

³³ Такий висновок також підтверджується досить нечисленними справами в ЄСПЛ, в яких заявником виступив суддя, проте, вони все ж таки існують. Зокрема, варто згадати справи «Олександр Волков проти України», «Денісов проти України», «Гуменюк та інші проти України», «Куликов та інші проти України», «Овчаренко та Колос проти України» та ін.

позивачем буде суддя Касаційного адміністративного суду у складі ВС (далі – КАС ВС), то вочевидь буде застосована формула оцінки «належний суд» за принципом «належний склад суду», однак подібних справ в ЄДРСР ми не знайшли.

Але найбільш неоднозначна судова практика стосувалась оскарження суддями висновків ГРД. Проблема полягала у правильному визначенні предмету позову та належного суду. Але цьому питанню ми приділимо увагу в наступному підрозділі.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в правовому полі існує серйозна проблема із визначенням системи суб'єктів правового захисту професійних прав та інтересів суддів. Першопричина вбачається в несформованості теоретичної конструкції «професійні права та інтереси суддів», її належному законодавчому закріпленні, що має наслідком досить хаотичне визначення повноважень суб'єктів правового захисту суддів. Проведений аналіз правових норм та правозастосовної практики дозволяє зробити висновок, що на даний час найбільш ефективним з точки зору правових наслідків його рішень, їх юридичної сили, обсягу захисту прав суддів є судові органи. Їх особливий статус як безстороннього суб'єкта, наділеного фаховими компетенціями для розгляду будь-якої суперечки правового характеру, дозволяє оперативно здійснити захист професійних прав та інтересів суддів незалежно від суб'єкта їх порушення, в тому числі і органу державної влади. Правозахисна процедура, що застосовується судом, є найбільш усталеною та законодавчо визначеною. Потенціал інших суб'єктів правового захисту суддів на даний момент є недостатньо реалізований, в першу чергу через слабку правову базу врегулювання їх діяльності, а також через недовільну активність суддів, несформованість суддівської корпорації. У результаті маємо ситуацію, коли суддя у більшості випадків залишається сам на сам з необхідністю захисту своїх професійних прав та інтересів. А між тим його професійні права та інтереси не є його індивідуальним привілеєм чи особистими правовими можливостями, а інститутами, які забезпечують

функціонування судової влади як сильного інституту, здатного бути реальним інструментом захисту панування верховенства в суспільстві, запобіжником сваволі державних органів, мірилом розумного балансу між суспільними та публічними інтересами. Тому ефективний механізм захисту професійних прав та інтересів одного судді трансформується в загальний механізм захисту судової влади як цінності. Саме ця теза має стати спонукальним чинником для удосконалення діючої правової бази та практик щодо функціонування механізму правового захисту суддів.

3.2. Проблеми реалізації окремих форм і способів правового захисту суддів

Реалізація гарантій правового захисту суддів здійснюється у певних формах шляхом використання певних способів. Щодо «форм правового захисту», то попри відсутність нормативного визначення цього поняття, правовою наукою сформовано загальне уявлення про цей інститут як сукупності дій організаційного характеру (процедурного або процесуального), що реалізується у передбачений законом спосіб [268, с. 99]. Відштовхуючись від такого загального розуміння, визначимо форму правового захисту суддів як комплекс передбачених законом заходів забезпечення та способів реалізації певних юридичних процедур уповноваженими суб'єктами, спрямованих на охорону, припинення порушення та відновлення професійних прав та інтересів суддів.

Враховуючи виключно правовий спосіб функціонування державного органу – суду, форми захисту професійних прав та інтересів обов'язково повинні мати такі ознаки:

- а) нормативно-правовий характер, що виявляється в нормативному визначенні уповноваженого суб'єкта правозахисту, його компетенції та способу реалізації компетенції;
- б) виключний характер, що обумовлюється особливим (унікальним)

статусом судді як публічної посадової особи;

в) різноманітність способів та процедур правового захисту суддів, що обумовлюється різноманітністю (різноманітністю) уповноважених на правозахист суддів суб'єктів та обсягом їх предметної компетенції в загальному механізмі реалізації гарантій правового захисту суддів.

Щодо визначення терміна «спосіб правового захисту», то він є доволі розробленим у правовій науці й загалом визначається як конкретні дії уповноваженого суб'єкта правозахисту, яка цілеспрямовано здійснюється в рамках певної форми правозахисту [269, с. 8]. Враховуючи загальні підходи, визначимо «спосіб правового захисту суддів» як визначену законом дію, яку має вчинити уповноважений суб'єкт правового захисту суддів у порядку передбаченої законом процедури.

Грунтуючись на аналізі, проведеному в попередньому підрозділі, можемо виділити три форми правового захисту – державну, корпоративну та самостійну. Аналіз діючого законодавства дозволяє виділити два види способів, наявних в арсеналі інструментів уповноважених органів: правовстановлюючі (що мають організаційний зміст) та правореалізуючі (що забезпечують практичну реалізацію конкретних дій у процедурній або процесуальній формі). Дослідимо визначену нами систему форм і способів правового захисту суддів.

Відтак, реалізація гарантій правового захисту суддів реалізуються за трьома формами діяльності державних інститутів, корпоративних інститутів та індивідуальною правозахисною діяльністю.

Державна форма правового захисту реалізується в такі способи:

а) правовстановлюючий (або інституційний), який полягає в нормативному закріпленні інституційних гарантій правового захисту. До суб'єктів реалізації даної діяльності належить Верховна Рада України – як законодавчий орган країни; Президент України – як особливий (але не єдиний) суб'єкт законодавчої ініціативи у сфері правового регулювання функціонування інститутів судової влади; Вища рада правосуддя – як суб'єкт,

уповноважений надавати консультативні висновки на проєкти законів, що стосуються в тому числі і правового регулювання гарантій правового захисту суддів³⁴;

б) правореалізуючий (або функціональний), який полягає у діяльності уповноважених органів щодо забезпечення гарантій правового захисту суддів. До суб'єктів реалізації цієї діяльності належать: органи виконавчої влади щодо фінансового забезпечення функціонування судової влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України; Пенсійний фонд України); правоохоронні органи (прокуратура, органи досудового розслідування, органи правопорядку) щодо виявлення, розслідування та попередження злочинів проти правосуддя та забезпечення (охорони) безпеки суддів (її майна та членів їх сім'ї) та умов здійснення правосуддя; судові органи, що розглядають спори щодо захисту законних (професійних) прав та інтересів суддів.

Корпоративна форма правового захисту (Вища рада правосуддя, органи суддівського самоврядування, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Державна судова адміністрація, Національна школа суддів, Служба судової охорони, асоціації суддів), як і державна, реалізується двома способами:

а) правовстановлюючий (або інституційний) реалізується шляхом прийняття локальних правових актів (нормативів, положень, методик, Кодексу суддівської етики та ін.) в межах компетенції відповідного органу, що належить до системи корпоративних органів судової влади;

б) правореалізуючий (або функціональний), які відповідні корпоративні інституції, реалізують шляхом внесення подання (наприклад, до дисциплінарних органів адвокатури чи прокуратури про втручання в діяльність судді), оприлюднення заяв та звернень (наприклад, про втручання в діяльність судді), надання висновку на законопроект (зокрема, що стосується гарантій правового захисту суддів), постанов (наприклад, про притягнення

³⁴ За даними Інформаційно-аналітичного звіту про діяльність ВРП протягом 2017–2019 рр. було затверджено 21, у 2020 р. – 44, а у 2021 р. – 16 консультативних висновків щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів [259, с. 27].

суддів до дисциплінарної відповідальності), надання згоди (наприклад, на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом), ухвалення рішення (наприклад, про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; про підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя в суді відповідного рівня та спеціалізації та ін.), проведення тренінгів (зокрема, з метою підвищення професійності суддів), забезпечення охорони правопорядку в суді та ін.

Індивідуальна форма реалізації гарантій правового захисту професійних прав та інтересів судді здійснюється виключно правореалізуючим способом. Повноважень зі створення правових норм, спрямованих на визначення інституціонального або функціонального порядку реалізації гарантій правового захисту своїх професійних прав та інтересів суддя не має³⁵. Отже, здійснити захист професійних прав та інтересів суддя може шляхом: а) звернення до суду з позовом; б) звернення з заявою про протиправні дії щодо нього зв'язку з виконанням професійних функцій (до правоохоронного органу); в) звернення з повідомленням про втручання в його діяльність (до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора); г) винесення окремої ухвали щодо професійних учасників судового провадження (до дисциплінарного органу чи органу досудового розслідування, якщо суд дійде висновку про наявність в діях (бездіяльності) професійного учасника судового провадження ознак дисциплінарного проступку чи кримінального правопорушення в сфері правосуддя); д) звернення із заявою до дисциплінарного органу прокуратури чи адвокатури. Звернення із заявою до суду чи до дисциплінарного органу прокуратури чи адвокатури суддя може самотійно чи за професійною допомогою адвоката, а в інших випадках – виключно самотійно.

На наш погляд, найбільш проблемною є саме індивідуальна форма

³⁵ Хоч суддя і має повноваження приймати судові рішення, що за своєю природою є індивідуальними правостановлюючими актами, але щодо захисту своїх професійних прав та інтересів суддя такого повноваження не має, оскільки діє загальний стандарт судочинства «ніхто не може бути суддею у власній справі» [163, п. 12].

правового захисту суддів, оскільки залишаючись сама на сам з необхідністю захисту своїх професійних прав та інтересів, суддя змушений захищати не лише свій індивідуальний інтерес, а й інтерес всієї судової влади, адже репутація одного судді відбивається на авторитеті всього інституту. Проте ці (корпоративні) інститути не лише не допомагають суддям в їх правовому захисті, а й іноді самі виступають суб'єктами порушення професійних прав та інтересів суддів. У випадку порушення професійних прав та інтересів суддів суб'єктами, які знаходяться поза межами корпоративної системи, корпоративні інститути «включаються» в процедуру захисту суддів, але і в даному випадку через недосконалість правового регулювання, механізм правового захисту не є досить ефективним.

Розглянемо окремі процедури самозахисту суддів своїх професійних прав та інтересів.

Як уже зазначалось у попередньому підрозділі, найбільш ефективним способом захисту професійних прав та інтересів суддів на сьогоднішній момент є судовий механізм. Проте аналіз судової практики, де позивачем є суддя, дозволяє виокремити дві найбільш складних сфери: а) розгляд справ про захист професійної честі, гідності та ділової репутації; б) оскарження рішень дисциплінарного органу.

Щодо проблем у реалізації права судді захистити свою честь, гідність та ділову репутацію в судовому порядку. Під цю категорію справ підпадають позови про скасування висновків допоміжних органів у системі правосуддя (Громадської ради доброчесності (далі – ГРД) та Етичної ради) про недоброчесність судді.

Так, у провадженнях за скаргами суддів, де предметно перед судами поставала необхідність аналізу рішень (висновків) ГРД, неодноразово виникала проблема оцінки підходів до оцінювання доброчесності та професійної етики, які було застосовано ГРД, і ступінь їх узгодженості із законодавством. У цих випадках першим питанням стало з'ясування самої можливості застосування критеріїв доброчесності, враховуючи відсутність

визначення терміна «добročесність» у законодавстві. Так, у постанові КАС ВС у справі № 9901/136/18/800/328/17 від 01.02.2018 [270] заявник посилався на те, що поняття «добročесність» відсутнє у вітчизняному законодавстві, а тому відповідач на власний розсуд розтлумачив його, прийнявши рішення не на його користь». Показово, що висновок ГРД, який оскаржувався у комплексі із рішенням ВККС України, містив висновок про «порушення суддею п. 1.1 Бангалорських принципів» [117]. З часом вітчизняна судова практика в цьому аспекті виробила підхід, за яким «питання «якості закону» – не такі важливі для цілей конкурсу, оскільки критерії «добročесності» визначені у п. 12 Положення, розробленого ВККС України, за яким відповідність судді критерію добročесності оцінюється (встановлюється) за показниками», тобто достатньо того, що законодавство дає інструментальне (операціональне) визначення – критерії такої оцінки. У даному контексті слід зауважити, що предметом судового розгляду не ставали випадки виходу ГРД за межі критеріїв добročесності, які встановлені актами ВККС України. Саме по собі це питання є однією із важливих сфер дискусії ГРД і ВККС України щодо меж і предмету оцінки. Зокрема, у судових рішеннях неодноразово визнавалось порушення ГРД передбачених законом меж участі у процедурі кваліфікаційного оцінювання. Наприклад, у Постанові Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/8530/17 від 14 грудня 2017 р. [271] зазначено наступне: «ГРД має право лише аналізувати й перевіряти інформацію, що стосується добročесності та професійної етики суддів, але не наділена повноваженнями розглядати обґрунтованість судових рішень. ГРД може надавати висновок лише щодо професійної етики та добročесності судді, а не щодо обґрунтованості його рішень або дій. Оцінювання судді (кандидата на посаду), зокрема оцінка його професійних знань і компетентності, моральної, етичної та психологічної добročесності – це завдання органу, якому доручено проводити оцінювання (ВККС України), а висновок ГРД – це елемент, що має стосуватися лише питань професійної етики та добročесності суддів і кандидатів на посаду судді. Враховуючи зміст

ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», оцінювання кандидата на посаду судді за критерієм «компетентність» віднесено до компетенції ВККС України [271].

Другою проблемою стало визначення юрисдикції для даної категорії спорів. Судова практика пішла саме по шляху підсудності зазначених спорів адміністративній юрисдикції. А чи вірно це? На наш погляд, саме такий підхід став причиною численних відмов в позовних вимогах чи скасувань рішень у вищих судових інстанціях. Позиція щодо наявності у ГРД статусу суб'єкта владних повноважень була зафіксована у судових рішеннях на початку 2017 р. За висновками Окружного адміністративного суду міста Києва, ГРД – суб'єкт владних повноважень, а висновки ГРД – управлінські рішення – індивідуальний правовий акт. Такі висновками були вперше сформовані у постанові ОАСК у справі № 826/7186/17 від 7 грудня 2017 р. [272]. Відповідно до позиції суду: «правовий статус та завдання ГРД визначені ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме ГРД покладено функцію щодо участі у проведенні кваліфікаційного оцінювання з метою визначення здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді за визначеними законом критеріями. Тобто, відповідач бере участь у формуванні суддівського корпусу, впливає на суддівську кар'єру та наділений з цією метою відповідними владними повноваженнями. За сферою правового регулювання Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [1] визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, тобто містить норми саме публічного права. Висновки ГРД, затверджені відповідним рішенням, як одностороннє владне волевиявлення, є обов'язковими для розгляду іншим суб'єктом, зокрема, ВККС, та є правовим актом індивідуальної дії, на підставі якого виникають публічно-правові відносини. Отже, процес надання для ВККС України висновку про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики, містить усі ознаки владної управлінської діяльності, на основі закону. Таким чином, суд вважає, що ГРД має всі визначені ознаки

«іншого суб'єкта при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства», оскільки Рада здійснює діяльність з виконання покладених на неї Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [1] завдань, а тому, відповідно, є суб'єктом владних повноважень у розумінні вимог п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС України, тобто є належним відповідачем за даним адміністративним позовом».

Однак аналіз відповідного законодавства дозволяє стверджувати про помилковість такого підходу, який базується на вибіркового використанні й тлумаченні відповідного законодавства. Згідно з п. 7 ч. 1 ст. 4 КАС України суб'єктом владних повноважень у розумінні КАС України є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг. Визначальною ознакою суб'єкта владних повноважень є здійснення ним владно-управлінських функцій та не пов'язується з обов'язковим віднесенням такого суб'єкта до системи органів державної влади або місцевого самоврядування та не ставиться у залежність від наявності або відсутності у такого суб'єкта владних повноважень статусу юридичної особи.

Правовий статус ГРД регулюється нормами ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1], який зазначає що, Громадська рада доброчесності утворюється з метою сприяння ВККС України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання. З цього визначення не можливо дійти висновку про чіткий статус ГРД (юридична особа, суб'єкт владних повноважень тощо) та її правосуб'єктність. Єдиними положеннями про певні елементи структурної побудови ГРД є норми ч. 2 та ч. 5 ст. 87, відповідно до яких Громадська рада доброчесності складається з 20 членів і здійснює свою діяльність у чотирьох колегіях, до кожної з яких входить п'ять членів Ради. Колегія ГРД діє від імені Ради. Жодних інших норм про

інституційну спроможність ГРД закон не містить. А тому аналіз статусу ГРД тільки на основі її інституційної побудови є неможливим через законодавчу неврегульованість цих питань. Відтак, для висновків про те, чи є ГРД суб'єктом владних повноважень, або не є, необхідно дослідити функціональний аспект діяльності ГРД.

Аналіз ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1] також дає підстави дійти висновку про те, що ГРД не є суб'єктом владних повноважень (органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами) і не є юридичною особою, що з огляду на приписи ч. 1 ст. 43 КАС України унеможлиблює участь ГРД в адміністративно-процесуальних правовідносинах. Відсутність адміністративно процесуальної правоздатності унеможлиблює виникнення наступного елемента процесуальної адміністративної правосуб'єктності – адміністративної процесуальної дієздатності.

Однак такий висновок потребує узгодження з доволі суперечливою практикою КАС ВС, який в одних випадках презюмує відсутність у ГРД статусу суб'єкта владних повноважень (про це йтиметься далі в контексті розгляду окремих тем), в інших – прямо чи опосередковано визнає наявність такого статусу (наприклад, у Рішенні КАС ВС від 3 травня 2018 р. у справі № 800/207/17) [273]. Щодо можливості ГРД бути учасником справи у цивільному судочинстві, то згідно з положеннями ст. 46 ЦПК України, це також є неможливим, що, у свою чергу, також посилює правову невизначеність ГРД. Отже, у підсумку ми маємо поширену в суспільстві інформацію, яка шкодить професійній честі та гідності судді, проте не має повноцінного механізму притягнення до відповідальності особи, яка її склала та поширила, саме через неврегульованість правового статусу ГРД. Тобто в кращому випадку суддя може сподіватися на скасування судом негативного висновку ГРД (проте маємо серйозні сумніви щодо законності такої дії), однак жодної сатисфакції, зобов'язання винної сторони вибачитись за шкоду,

нанесену професійній репутації, честі та гідності шляхом поширення неправдивої інформації щодо доброчесності судді, компенсації моральної шкоди і т.п. суддя не отримує. Більш того, навіть скасований висновок ГРД про недоброчесність судді може «гуляти» просторами соціальних мереж ще невизначений час, продовжуючи шкодити репутації судді та бути інструментом незаконного впливу на суддю, що у підсумку шкодить авторитетові всієї судової влади.

Третє, на що хотілося б звернути увагу, це питання про межі допустимості збору, перевірки та аналізу інформації про суддю (кандидата на посаду судді) та межі надання інформації або висновку про невідповідність судді критеріям доброчесності та професійної етики.

Як доведено вище, аналіз законодавства та судової (хоч і не однозначної) практики дозволяє дійти висновку, що за своєю природою та призначенням висновок ГРД є джерелом відомостей та обставин, що підлягають перевірці й оцінці під час проведення співбесіди, і не є рішенням за результатами кваліфікаційного оцінювання. А тому він не може бути рішенням суб'єкта владних повноважень у формі індивідуального акту. Це позбавляє підстав для висновку про те, що діяльність ГРД щодо надання висновку про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям доброчесності або професійної етики є управлінською, а ГРД – суб'єктом владних повноважень. З огляду на визначені законом повноваження ГРД (ч. 6 ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), їх реалізації повинна здійснюватися тільки в межах визначених критеріїв і показників їх відповідності шляхом інформаційного забезпечення ВККС України для цілей проведення співбесіди та дослідження досьє.

Згідно із сформованою правозастосовною судовою практикою питання вимог до інформації та/або висновку були предметом розгляду у зв'язку з визначенням таких вимог у Регламенті ВККС України (рішення у справі № 9901/460/18 [270]). За результатами розгляду справи КАС ВС так і не надав відповіді на запитання, які ж вимоги встановлюються для висновків та

інформації ГРД, та який суб'єкт уповноважений встановлювати такі вимоги. Судом зроблено тільки акцент на тому, що «в жодному положенні зазначеного Закону не передбачено право ВККС України приймати рішення про залишення без розгляду інформації або висновку, які були надані ГРД, як і не передбачено право не досліджувати відповідні документи, які не відповідають вимогам встановленим ВККС України в Регламенті».

Варто звернути увагу, що у більшості оприлюднених рекомендацій міжнародних та національних експертів мало не основною проблемою визнається дотримання ГРД мінімальних стандартів якості доказів та доказування.

Питання доказової бази висновку ГРД найбільш ґрунтовно розглядалися у рішеннях судів, які базувались на застосуванні «прецеденту Арсірія». Хоча ця позиція є помилковою в частині висновку про належність висновку до актів суб'єкта владних повноважень, варто звернути увагу на окремі питання якості доказів та доказування у діяльності ГРД.

Зокрема, це наступні питання:

– висновок має бути заснований на достовірній інформації та доведений відповідно до принципу « поза розумним сумнівом» у загальних тлумаченнях останнього відповідно до практики ЄСПЛ (наприклад, див.: Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 27 червня 2018 р. у справі № 826/10049/17 щодо оцінки факта попередньої роботи кандидата на посаді помічника народного депутата як підстави для висновку про відсутність політичної нейтральності) [274];

– обов'язковість перевірки джерел інформації (юридичний та змістовний «факт-чекінг»);

– висновок обов'язково має містити перелік методів, які було використано для формування висновків (особливо тих, які мають вартісну сторону, наприклад, невідповідність витрат і доходів тощо) див. рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 29 грудня 2018 р. у справі №826/10/18826/10847/18 [275]);

– необхідність розрізнення фактів та оціночних суджень при зборі доказів і обов’язковість врахування правових позицій ЄСПЛ та релевантних вимог національного закону;

– обов’язковість застосування офіційних коментарів РСУ Кодексу суддівської етики у випадках кваліфікації етичних проступків (замість створення власної доктрини неетичної поведінки);

– обов’язкова перевірка інформації висновку за загальноправовими критеріями допустимості та належності доказів;

– необхідність врахування вимоги ЄСПЛ щодо знаходження у кожному конкретному випадку справедливого балансу щодо права суспільства на отримання інформації про публічну особу і правом останнього на приватність (наприклад, випадки розголошення інформації про медичні діагнози тощо [276]);

– некоректність проведення підготовки матеріалів висновку згідно з професійними стандартами та техніками журналістського розслідування;

– обов’язковість використання доступних ГРД державних реєстрів та баз даних та пріоритетність цих джерел у випадку наявності альтернативного джерела даних (хоча це не позбавляє ГРД наводити у власних висновках існування такої додаткової інформації або надавати оцінку якості та повноти відповідних офіційних інформаційних баз);

– неможливість використання оцінок чи висновків, які за формою і правовими наслідками є такими, що потребують спеціальної судової чи досудової процедури (наприклад, див.: Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 7 грудня 2017 р. у справі № 826/7186/17: «в контексті приписів КПК України вбачається, що визначені в оскаржуваному Висновку ГРД обставини співучасті Позивача у вчиненні ряду кримінальних правопорушень, можуть вважатись встановленими виключно на підставі вироку суду у відповідній кримінальній справі». Їх зазначення у Висновку ГРД без посилання на такий вирок суду є безпідставним та протиправним [272]). Однак варто зазначити, що ця вимога не означає неможливість наведення

відповідної інформації у вигляді не констатації, а припущення.

Тобто необхідно враховувати статус висновку як доказу. Це не має і не може мати формальних наслідків, оскільки жодна існуюча процедура цих питань не регулює. Однак у судовій практиці питання якості доказів постійно ставляться і тому ГРД за власною ініціативою має застосовувати загальноприйняті вимоги до доказування (як до доказів, так і способу їх отримання).

Судова практика ставить питання щодо можливості ГРД збирати, перевіряти та аналізувати інформацію про суддю (кандидата на посаду судді), яка відповідно до встановленої законом процедури кваліфікаційного оцінювання входить до предметної компетенції спеціально уповноважених державних органів (НАБУ, НАЗК тощо). Натомість, наприклад, у рішенні Окружного адміністративного суду міста Києва від 22 жовтня 2018 р. у справі № 826/2497/18 висновок ГРД щодо невідповідності поданої майнової декларації, а також оцінки бездіяльності НАЗК було скасовано на підставі визнання виходу ГРД за межі повноважень, які передбачені законом, і фактичне виконання функцій НАЗК [277]. Таке рішення є помилковим у частині його мотивації, оскільки воно не узгоджується із нормами ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де прямо передбачені відповідні повноваження ГРД та специфічні умови та обмеження щодо їх виконання. Крім того, маніпулятивним слід визнати посилення суду на правову позицію, викладену в рішенні КАС ВС від 11 квітня 2018 р. у справі № 814/886/17, згідно з якою «здійснення контролю та перевірки декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зокрема, щодо достовірності повноти відомостей, зазначених суб'єктом декларування у декларації, належить до виключної компетенції НАЗК». Насправді така позиція була визначена щодо інших суб'єктів і інших фактичних правовідносин, що позбавляє можливості її застосування до обставин обґрунтування висновку ГРД [278]. Слід зазначити, що застосований Окружного адміністративного суду міста Києва спосіб аргументації не отримав

критичного сприйняття і став шаблоном для цієї категорії справ (наприклад, див. серед інших: рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 29 грудня 2018 р. у справі № 826/10847/18 [275]).

Відповідно у таких випадках (наприклад, автономне розслідування/обґрунтування невідповідності задекларованих доходів і витрат) правомірні дії ГРД не порушують компетенцію інших суб'єктів владних повноважень, не позбавляючи її також і права давати оцінку діям (бездіяльності) цих органів.

Очевидно, в подальшому випадки розбіжностей між інформацією ГРД і наявною інформацією від уповноважених контролюючих органів будуть виникати набагато частіше і потреба ГРД дотримуватись жорстких вимог щодо якості доказів буде лише посилюватись. І в даному випадку ГРД не варто в публічній дискусії/публічному дискурсі декларативно акцентувати увагу на неналежному виконанні повноважень відповідних контролюючих органів або упередженості/маніпулятивному підході ВККС України, навіть якщо це може мати фактичне підґрунтя. Натомість мають фігурувати лише надійні та належні докази недоброчесності судді/кандидата на посаду судді.

Окремого аналізу потребують випадки «конкуренції висновків», коли висновки ГРД не узгоджуються із наявною інформацією уповноважених державних органів. Оскільки остаточне рішення в таких ситуаціях приймається виключно ВККС України, ГРД варто виробити певний внутрішній «стандарт поведінки та реагування» щодо таких випадків, оскільки емоційні реакції можуть наносити шкоду і репутації самої ГРД та інших органів. Але це тема для окремого наукового дослідження.

Отже, наведений приклад свідчить, що стосовно суддів та кандидатів на посади суддів в Україні запроваджено безпрецедентний механізм оцінки доброчесності, що включає збір та оприлюднення будь-якої інформації, що стосується як особистого життя, так і професійної діяльності. Враховуючи спосіб її отримання, аналізу та подання, можна дійти висновку про недосконалість запровадженого механізму, який містить потенційний ризик

порушення прав особи, у зв'язку з чим актуалізується питання щодо дієвості інструментів захисту професійної честі, гідності, репутації суддів. Проте через недосконалість правового визначення статусу ГРД, механізму реалізації її повноважень щодо збору, аналізу та презентації висновку щодо добросовісності/недобросовісності судді або кандидата на посаду судді, в Україні наразі відсутній ефективний механізм захисту професійної честі, гідності та репутації судді, яким завдано шкоди в наслідок оприлюдненого висновку ГРД [148, с. 42–49].

Відносно висновків Етичної ради щодо недобросовісності судді як кандидата на посаду члена Вищої ради правосуддя Велика Палата Верховного Суду, попри пряму законодавчу заборону звертатися до суду з позовом про скасування негативного висновку Етичної ради та свого попереднього ж висновку, що *жодному суду невідсудні справи щодо оскарження рішень Етичної ради стосовно визнання недобросовісними чи добросовісними кандидатів до Вищої ради правосуддя*, бо Етична рада у таких правовідносинах не є суб'єктом владних повноважень, який може бути відповідачем [279], прийняла справу до провадження, проте зазначила, що негативний висновок Етичної ради не несе репутаційних ризиків для судді, оскільки оцінка стосується не судді, а кандидата на посаду члена Вищої ради правосуддя і жодного стосунку до його службової кар'єри не має [280].

Друга галузь неоднозначної судової практики склалася у справах про оскарження рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Так, згідно з національним законодавством дисциплінарним органом стосовно суддів є Дисциплінарні палати ВРП [2, ч. 2 ст. 42]. Оскарження рішення Дисциплінарної палати можливе виключно до ВРП [2, ч. 4 ст. 35; ч. 3 ст. 51]. В принципі, такий порядок узгоджується з практикою ЄСПЛ, згідно з якою, додержання належної процедури в розумінні ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ не може бути розцінене як обмеження права на судовий захист. Аналіз правових засад здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів дає підстави погодитись з їх відповідністю вимогам «належної процедури».

Оскарження рішення дисциплінарного органу слід розглядати як «процедуру досудового врегулювання спору», що відповідає загальній конституційній zasadі правосуддя, передбаченій ч. 4 ст. 124 Конституції України: «законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору». Проте, стосовно можливості оскаржити рішення ВРП у дисциплінарній справі, національний закон обмежує право судді, зокрема, встановивши підстави для такого оскарження: «1) склад Вищої ради правосуддя, який ухвалив відповідне рішення, не мав повноважень його ухвалювати; 2) рішення не підписано будь-ким із складу членів Вищої ради правосуддя, які брали участь у його ухваленні; 3) суддя не був належним чином повідомлений про засідання Вищої ради правосуддя; 4) рішення не містить посилань на визначені законом підстави дисциплінарної відповідальності судді та мотиви, з яких Вища рада правосуддя дійшла відповідних висновків» [2, ч. 1 ст. 52]. Як бачимо, судді дозволено оскаржити рішення ВРП в його дисциплінарній справі виключно з питань права, а не факту. Тобто можна уявити, що законодавець керувався логікою, що ВРП виконує функції апеляційної (в розумінні практики ЄСПЛ – судової) інстанції відносно рішень дисциплінарного органу. Таке припущення можливо з огляду на компетенцію ВРП щодо прийняття рішення по таким скаргам, зокрема, окрім скасування повністю або частково рішення дисциплінарного органу, ВРП має право змінити рішення Дисциплінарної палати, застосувавши інший вид дисциплінарного стягнення [2, п. 4 ч. 10 ст. 51].

Але чи відповідає практика організації роботи ВРП вимогам «належного суду»? На наш погляд, сама процедура розгляду скарги на рішення дисциплінарного органу могла б відповідати вимогам «належного суду», якби було б забезпечено гарантія повноважності такого розгляду складом, більшістю з якого становлять судді. Так, законодавець забезпечив принцип «безсторонності суду», передбачивши запобіжник у вигляді виключення із пленарного складу під час розгляду відповідної скарги судді членів ВРП, які в складі Дисциплінарної палати приймали рішення по суті справи [2, ч. 8 ст. 51].

Проте засідання пленарного засідання ВРП повноважне за умови участі в ньому 14 членів цього органу [2, ч. 2 ст. 30]. Жодного застереження, що пленарне засідання з розгляду скарги на рішення дисциплінарного органу повноважне за умови участі щонайменше 8 членів ВРП, які за своїм статусом є суддями або суддями у відставці не передбачено.

Крім того, враховуючи, що суб'єкт ініціювання дисциплінарного провадження не володіє однаковими правами з суддею стосовно «свободи оскарження рішення Дисциплінарної палати» (згідно із законом допускається виключно за дозволом Дисциплінарної палати [2, абз. 2 ч. 1 ст. 51], тобто маємо порушення рівності сторін дисциплінарного провадження, що зокрема було констатовано ЄСПЛ у справі *Olujić v. Croatia* [281], в якому йшлося про відсторонення від посади голови Верховного Суду Хорватії органом (Національною судовою радою Хорватії), подібному за складом та функціям до вітчизняної ВРП. До речі, в тій же справі ЄСПЛ здійснив оцінку способу формування НСР Хорватії, визначив причетність до його формування політичних інституцій і зробив висновок про невідповідність цього органу ознаці «незалежного суду», що дало підстави для констатації порушення ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Отже, в цій справі ЄКПЛ визнав аналог ВРП в Хорватії «судом», що потягло оцінку дисциплінарної процедури на предмет відповідності ст. 6 ЄКПЛ, яку даний орган не витримав. Зроблені висновки ЄСПЛ повною мірою можуть бути прийнятні й для оцінки діяльності ВРП.

Враховуючи, що ВРП уповноважена приймати остаточно рішення в питаннях факту дисциплінарного проступку, невідповідність організації її роботи вимогам «належного суду» свідчить про порушення права судді на реалізацію свого права на справедливий суд у контексті ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Отже, у справах про оскарження рішення ВРП закон передбачає обмежений судовий контроль, оскільки судова юрисдикція поширюється виключно на процедуру дисциплінарного провадження, і не стосується оцінки фактичних обставин справи. В принципі, такий національний підхід ґрунтується на міжнародних стандартах, наприклад, Європейська хартія не

передбачає виключно судового порядку розгляду дисциплінарних справ суддів: у першому реченні принципу 5.1 йдеться про «суд або [інший] орган». Однак для перегляду рішень «іншого органу» потрібен судовий порядок, хоч і без визначення обсягу такого перегляду [219]. Аналогічний підхід демонструють і Основні принципи незалежності судових органів [127]. Рекомендація CM/Res (2010) 12 також вказує на необхідність розгляду дисциплінарних санкцій незалежним органом або судом [282]. Але, наприклад, Венеційська комісія послідовно дотримується позиції про надання суддям права саме на судове оскарження як рішень про накладення дисциплінарних санкцій, так і інших рішень, пов'язаних з суддівською кар'єрою, як-то, переведення, атестація, звільнення тощо [283].

Але в даному контексті доцільно звернутися до практики ЄКПЛ для відповіді на питання: «Як той факт, що закон передбачає оскарження деяких категорій рішень, що стосуються професійних прав та інтересів судді, які відносяться до категорії трудових, оскільки стосуються питань суддівської кар'єри, лише з мотивів порушення процедури їх прийняття, впливає на прийнятність ст. 6 ЄКПЛ до судових процедур, в яких відбувається таке «обмежене» оскарження?»

ЄСПЛ вважає, що не всі етапи дисциплінарної процедури повинні неодмінно мати «судовий характер». Але якщо перша інстанція не є судом у строгому розумінні цього слова і не забезпечує «справедливе судочинство», ці гарантії мають бути дотримані вищою інстанцією [284, § 51]. І якщо суд як касаційна інстанція стосовно апеляційної інстанції, яка по суті не була судом у суворому розумінні закону, обмежений в можливості оцінки питань фактів, а відтак обмежений у повноті оцінки відповідних рішень апеляційної інстанції, то саме апеляційний етап дисциплінарної процедури має відповідати всім вимогам ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Постанова у справі *Le Compte, Van Leuven та De Meure* не містить прямої відповіді на сформульоване нами запитання, однак деякий зв'язок між цією справою і цікавою для нас темою простежується. Запропонуємо, виходячи з загальної методології цієї справи,

кілька висновків, застосовних у вітчизняному контексті.

Що стосується дисциплінарних процедур щодо суддів, не так вже й важливо, чи забезпечені вимоги ст. 6 Конвенції на початковій стадії розгляду справи (в Дисциплінарній палаті). Достатньо, щоб процедура в ВРП при розгляді скарги на рішення Дисциплінарної палати забезпечила судді «справедливе правосуддя». З цієї точки зору питання щодо застосування ст. 6 до процедури в провадженнях Дисциплінарної палати стає суто теоретичним, що не має практичного сенсу, оскільки увага ЄСПЛ буде зосереджена на процедурі перегляду у ВРП, яка безумовно потрапляє у сферу дії ст. 6 ЄКПЛ.

Проте можливий і інший варіант: обмеженість повноважень ВП ВС щодо розгляду скарг на рішення ВРП в дисциплінарних справах може бути витлумачена як фактор, що взагалі виключає всю процедуру цілком із сфери дії ст. 6 ЄКПЛ. На жаль, згадане вище рішення ЄСПЛ не дає відповіді на питання про те, як треба оцінювати ситуацію, якщо національне законодавство передбачає можливість перегляду рішення з дуже вузьких, виключно формальних вимог оформлення цього рішення ВРП? Чи повинна в такому разі діяти презумпція прийнятності ст. 6 ЄКПЛ? Якщо припустити, що презумпція не діє, то і ЄСПЛ буде змушений звернутися до розробленого ним тесту у справі *Vilho Eskelinen* (про який ми згадували в попередньому підрозділі) і оцінити чи є «об'єктивні причини» для обмеження права на судовий розгляд? Якщо таких причин немає, ЄСПЛ буде зобов'язаний розглянути процедуру повністю і відповісти на запитання, чи дотримуються в ній вимоги ст. 6 ЄКПЛ – від початку до кінця.

На наш погляд, враховуючи повноваження ВРП приймати рішення з найсуворішої дисциплінарної санкції – подання про звільнення судді як апеляційної інстанції й одночасно як інстанції з розгляду питання по суті з правом прийняття рішення про звільнення судді, а також приймати рішення як апеляційна інстанція по дисциплінарній санкції, що передбачає втручання в гарантії незмінюваності судді, а саме – примусове переведення судді в суд нижчої інстанції, то обмеження судового контролю над рішеннями цього

органу не відповідає вимозі «об’єктивних причин».

Ще на одній проблемі практики реалізації суддею одного з доступних йому способів правового захисту своїх професійних прав та інтересів ми б хотіли акцентувати. Це спосіб реагування на порушення професійних прав та інтересів професійними учасниками процесу – прокурором та адвокатом. На сьогоднішній момент відсутній єдиний механізм дії судді.

Зокрема, можна виділити *процесуальну форму правозахисту*, яка полягає в постановленні окремої ухвали щодо порушень (зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов’язків, неналежного виконання професійних обов’язків або іншого порушення законодавства) адвоката або прокурора з її спрямуванням до відповідного дисциплінарного органу (КДКА чи КДКП). Проте інститут окремої ухвали, відомий процесуальному законодавству ще з радянських часів, сьогодні зберігається в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві. КПК України 2012 р. такого інституту не містить, що, на наш погляд, невиправдано диференціює способи захисту професійних прав та інтересів суддів в залежності від виду судочинства.

На наш погляд, інститут окремої ухвали як спосіб реагування судді на порушення належних умов правосуддя [285; 286, с. 40–41] яскраво підтверджує висловлену вищу тезу, що захист професійних прав та інтересів є не особистим інтересом судді, а інтересом судової влади, чиї інтереси персоналізуються крізь призму порушень професійних прав та інтересів її окремої посадової особи під час здійснення загальної функції судової влади – правосуддя.

Другою формою правозахисту у випадку порушення професійних прав та інтересів суддів з боку адвоката чи прокурора є процедурна, яка може бути реалізована двома способами:

а) повідомлення ВРП про поведінку прокурора чи адвоката, що загрожує суддівській незалежності чи підриває авторитет правосуддя. У даному випадку ВРП дає оцінку викладеним у повідомленні фактам, і якщо

погоджується з суддею, звертається до відповідного органу для ініціювання дисциплінарної процедури. При цьому звернення буде мати характер офіційного, суб'єкт звернення – юридична особа;

б) індивідуальна заява (скарга) судді до відповідного дисциплінарного органу.

Проведене узагальнення практики ВРП з приводу фіксації порушень з боку прокурорів або адвокатів дозволяє виділити дві найбільших групи порушень професійних прав та інтересів судді, які ВРП кваліфікувала як вчинення дій, що мають ознаки посягання на незалежність судді та авторитет правосуддя, а саме:

а) погроза насильством судді, який останній мав підстави сприйняти як реальні. Оскільки законодавство у даних випадках зобов'язує одночасно з ВРП повідомляти й Генерального прокурора, то ВРП в подібних справах (1) здійснює оцінку фактичних обставин і приймає рішення про або відсутність ознак впливу на суддю з боку прокурора чи адвоката, або наявність ознак впливу і вживає передбачені законом відповідні заходи: звертається до Генерального прокурора з вимогою надати інформацію про стан кримінального провадження за даними фактами та вносить подання до відповідного дисциплінарного органу про порушення дисциплінарного провадження стосовно прокурора або адвоката;

б) прояв неповаги до суду шляхом звинувачень, критики дій судді, поширення неправдивої інформації стосовно особи судді чи його професійної діяльності. У даному контексті варто відзначити, що ВРП досить стримано відноситься до оцінки заяв суддів про вплив на їх діяльність шляхом публічних висловлювань адвокатів чи прокурорів. І якщо є можливості для процесуальної форми реагування судді шляхом винесення окремої ухвали, ВРП рекомендує обрати її як пріоритетну над процедурною формою правозахисту [287].

Аналіз узагальнення дисциплінарної практики органів адвокатури свідчить, що судді є одними з найбільш активних заявників, що через

неналежну процесуальну поведінку адвокатів [288], проте адвокатська спільнота у більшості скарг суддів встановлює відсутність складу дисциплінарного порушення у зв'язку з висловлюваннями адвоката чи його критикою судді, його рішення чи судового процесу в цілому. Рішення дисциплінарних органів ґрунтуються на необхідності оцінки факту, чи було адвокатом дотримано розумного балансу між потребами суспільства знати про проблеми системи правосуддя та достатнім обґрунтуванням тих оціночних суджень, які висловив адвокат. Але треба зазначити, що адвокат в силу свого особливого статусу «посередника між суспільством та судами» [289] має більші межі щодо свободи висловлювань своїх поглядів, ніж прокурори, які як представники державного органу та елемента державного механізму мають стримуватись у критичних оцінках функціонування іншого державного органу – суду.

ЄСПЛ вважає, що міра свободи вираження поглядів стосовно суддів, судів, судового процесу, судової системи чи судової влади в цілому у прокурорів та адвокатів є значно вужче, наприклад, ніж у ЗМІ чи звичайних громадян. У численній своїй практиці Суд дотримується основної тези: «професійні учасники судового провадження мають дотримуватись рамок допустимої критики, не порушуючи балансу державних інтересів щодо належного правосуддя та громадських інтересів щодо права на отримання інформації, а також норм професійної етики професійних учасників судового процесу, зокрема поваги та професійної честі й гідності», «вони мають поважати судову владу і будувати свої стосунки з судом виключно на правових засадах, визначених національним законодавством», «належне функціонування судової влади неможливо без взаємної поваги між різними учасниками судового процесу, і в першу чергу – професійних учасників судочинства» [290, с. 49–51].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що гарантії правового захисту суддів вимагають ефективного механізму їх забезпечення. Аналіз діючого законодавства свідчить про доволі розгалужену систему форм і способів

захисту суддів. Водночас дані опитування суддів вказують на відсутність у них абсолютної впевненості в своїй правозахищеності у зв'язку з виконанням професійних функцій зі здійснення правосуддя. Проте ефективний механізм правозахисту суддів є абсолютно необхідним у демократичному суспільстві. Захист суддів від протиправних посягань на їх професійні права і свободи має не персональне спрямування, а загальне – захист судової влади як цінності демократичної держави. Зазначене спонукає до розвитку нашого пізнавального інтересу з метою пошуку шляхів удосконалення механізмів правового захисту суддів.

3.3. Напрямки оптимізації механізму правового захисту суддів

Дослідження проблематики гарантій правового захисту дозволяє узагальнити основні проблеми їх ефективною реалізації. По-перше, це відсутність чіткого уявлення, що власне ці гарантії захищають. У науці та законодавчому вимірі досі відсутнє визначення системи професійних прав та інтересів суддів. Законодавець акцентує то на правах судді, то на їх професійному інтересі, не даючи роз'яснення меж їх правового захисту уповноваженими суб'єктами. Це призводить до доволі непоступової практики уповноважених на захист прав та інтересів суддів суб'єктів, оскільки вони змушені застосовувати власну дискрецію у визначенні предмету та обсягу правозахисту. Відсутність же сформованої культури інституційного наступництва механізмів забезпечення єдності їх практики не сприяють правовій передбачуваності їх правозастосовної практики.

По-друге, множинність суб'єктів правового захисту суддів у цілому може бути оцінено як позитивний момент, оскільки сприяє свободі вибору механізму правового захисту професійних прав та інтересів суддів. Проте відсутність чіткої правової визначеності обсягу та предметної компетенції уповноважених суб'єктів призводить до конкурування окремих інститутів щодо окремих питань та залишення інших сфер без відповідного правового

механізму захисту.

По-третє, належну правове закріплення гарантій правового захисту суддів, що відповідає міжнародних стандартам, судді незадовільно оцінюють рівень правової захищеності в Україні, це свідчить про недосконалість механізм реалізації закріплених гарантій. Наприклад, втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень визнаються в Україні загрозою для незалежності суддів і забороняються [1, ч. 3 ст. 6]. Однак ця гарантія має певний декларативний характер, оскільки чітких заходів відповідальності за всі названі діяння не встановлено. Так, законодавчо закріплено лише вимоги процесуальної сумлінності (заходи процесуального примусу за зловживання правом та втручання в процес судочинства, а також адміністративна відповідальність за неповагу до суду) та кримінальну відповідальність за втручання в діяльність судових органів. Відповідальності ж за дискредитацію, посягання на честь і гідність суддів, позапроцесуальний тиск на них та інші дії, що умисно вчиняються з метою принизити суд і підірвати його авторитет, законодавчо не визначено [291].

По-четверте, попри досить розгалужену систему суб'єктів, уповноважених здійснювати дії, спрямовані на захист суддів, рівень суспільної довіри до судової влади залишається доволі низьким. Такому факту, на наш погляд є два пояснення:

а) несформованість корпоративної культури суддів, зокрема через розуміння виключної місії суддів в демократичному суспільстві, єдності суддівської спільноти, адже негативна професійна репутація одного судді негативно відбивається на авторитеті всієї судової влади;

б) несформованість загальної правової культури в суспільстві, адже, наприклад, ЗМІ як потужний інструмент впливу на суспільну думку часто маніпулює своїм особливим правом поширювати суспільно важливу

інформацію, зокрема щодо функціонування суду.

На жаль, в Україні деякі недобросовісні представники ЗМІ плутають своє «право на свободу слова» і свій обов'язок дотримуватися основних моральних принципів отримання й, головне – перевірки інформації про людину, щоб забезпечити її першочергове право на захист ділової репутації, честі та гідності. Відтак, у кінцевому результаті, не має значення, чи свідомо, чи через свою правову необізнаність, вони спотворюють факти, що стосуються роботи, зокрема, судової влади.

Останнім часом в Україні має місце така «схема»: спочатку відбувається привернення уваги широкого кола громадськості до певної справи, що зумовлює суспільний резонанс, а в підсумку маємо тиск вже громадської думки з метою домогтися ухвалення того чи іншого рішення [291]. Причиною такої ситуації в тому числі є нерозвиненість етичної журналістської культури та безкарність. А між тим ЄСПЛ у справі «Пінто Коельо проти Португалії» (заява № 28439/08) зазначив що будь-які особи, в тому числі журналісти, які здійснюють своє право на свободу вираження беруть на себе «обов'язки і відповідальність», обсяг яких залежить від ситуації [292]. Крім того, держава, взявши на себе зобов'язання щодо захисту суддів, не має іншого способу виконувати свої зобов'язання, крім як накладати заходи стягнення за порушення цих принципів [289];

в) несформованість політичної культури взаємодії між гілками влади на засадах паритетності та поваги до компетенції. Зокрема, Вища рада правосуддя неодноразово у своїх публічних зверненнях висловлювалася про неприпустимість політичних коментарів публічних осіб та представників органів державної влади, які у своїх виступах, за відсутності об'єктивної та конкретної інформації щодо рівня довіри до судової системи та впливу на неї судових реформ, формують у суспільстві хибне уявлення щодо діяльності суддів та судової влади в цілому [293]. Зауважимо, що виступи «публічних фігур» інших гілок влади є явищем, притаманним не лише Україні, це трапляються і в інших країнах. Так, у вересні 2017 р. в Польщі «Польським

національним фондом», який був створений Сеймом та фінансувався 17 державними компаніями, була розпочата рекламна кампанія на підтримку судової реформи. Кампанія зображала суддів як «привілейовану касту», як корумпованих, злочинних та некомпетентних (інформація поширювалася Інтернеті, розміщувалася на великих біл-бордах та транслювалася по телебаченню) [294].

Отже, передбачені державою гарантії правового захисту суддів мають забезпечити необхідні умови для реалізації ними своїх професійних функцій, утвердження їх «як гаранта правосуддя, основоположної цінності в державі, яка керується законом». Тому дуже важливо захистити суддів від будь-яких посягань на їх професійні права і інтереси, «особливо зважаючи на той факт, що на суддях лежить обов'язок проявляти обачність при захисті своїх прав та інтересів» [295]. Неefективний механізм правового захисту суддів призводить до негативних практик посягань на незалежність та авторитет судової влади, має наслідком зниження довіри до судової влади, а отже і до держави в цілому як нездатної забезпечити функціонування сильної судової влади як безумовної цінності демократії.

Здійснений у третьому розділі аналіз механізму реалізації гарантій правового захисту суддів засвідчив, що найбільш декларативною з точки зору захисту професійних інтересів суддів залишається корпоративна форма. Зокрема, попри чи неєдину пряму вказівку в законодавстві на правозахисне призначення органів суддівського самоврядування, саме ці суб'єкти практично позбавлені дієвих способів реалізації своєї правозахисної функції щодо професійних інтересів суддів. А тим часом потенціал даного інституту є досить значним, зокрема й у частині формування необхідної корпоративної культури, єднання суддівської спільноти задля більш потужного, колективного захисту своїх професійних прав та інтересів.

Наприклад, Рада суддів України (або асоціація суддів)³⁶ могли б замість

³⁶ Цікаво, що міжнародні стандарти не розмежовують інститути суддівського самоврядування та асоціацій, а акцентують виключно на їх природі як корпоративного інституту суддівської спільноти.

адвокатів виконувати функцію представництва інтересів суддів у дисциплінарному провадженні або в судовому. Так, діяльність адвокатури в таких процесах є більш природньою, але необхідність зближення представників адвокатської та суддівської спільноти може сприяти формуванню небажаних позапроцесуальних зв'язків між ними, психологічної залежності суддів від адвоката-представника в подальшій професійній діяльності, необхідності надати адвокату інформацію, яка в майбутньому може бути використана для позапроцесуального тиску на суддю та ін. Таку загальну ідею підтримує і Консультативна рада європейських суддів, оцінюючи ризики зближення суддів, адвокатів та прокурорів [176, п. 20].

Залученість же в якості представника суддівської корпорації може сприяти не лише захисту професійних прав та інтересів окремого суду, але й загальних професійних прав та інтересів суддівської спільноти. Якщо суддя дійсно допускає дії, що несуть загрозу репутаційні ризики для всієї суддівської спільноти, то можуть бути використані внутрішні, корпоративні інструменти корекції професійної поведінки окремого судді. Як наголошує Консультативна рада європейських суддів у даному контексті, «водночас варто подбати про те, аби не створювалося враження, що асоціації суддів є захисниками суддів, винних у неправомірних діях. Важливе завдання асоціацій суддів – сприяти забезпеченню надійної підзвітності суддів та судової влади» [46, п. 36].

Для досягнення більшого ефекту від зазначеної пропозиції варто передбачити існування єдиної асоціації суддів України, адже роз'єднання за принципом спеціалізації негативно вплине на ідею формування спільної корпоративної культури, єднання суддів зі спільних завдань – захисту професійних прав та інтересів і заради спільної мети – формування авторитету судової влади, який відповідатиме ознакам демократичної правової держави. Інші свої індивідуальні потреби в самореалізації, підвищенні професійної культури чи освіти суддя може реалізувати шляхом

організації та участі в діяльності громадських об'єднань.

Проте корпоративний інститут, за призначенням, подібний інституту професійної спілки. Асоціація суддів України має стати єдиним органом, що об'єднуватиме всіх суддів країни. Подібну тезу висловлювала й Венеційська комісія, коментуючи розгалуженість системи суддівського самоврядування в Україні й зробивши висновок, що «розпорошення відповідних повноважень серед багатьох утворень може призвести до заплутаної ситуації, коли різні органи здійснюватимуть однакові повноваження. За таких умов ефективність будь-якого з таких органів може бути поставлена під сумнів» [296, п. 105].

Отже, якщо держава не може забезпечити ефективний механізм правового захисту суддів, суддівська спільнота має проявити свою корпоративну активність і взяти на себе ініціативу з побудови ефективного механізму правозахисту та відповідальності за стан професійної культури в суддівській спільноті. Активну роль у процесі становлення та розвитку такого інституту могли виконати судді у відставці, звісно, за умови наявності в них високого рівня професійної правосвідомості.

Висновки до розділу 3

Основу механізму правового захисту суддів становить сукупність форм і способів правового захисту, які реалізуються уповноваженими суб'єктами. Згідно з діючим законодавством, прямий припис щодо здійснення захисту прав та інтересів суддів належить: громадським об'єднанням суддів (ч. 3 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), національним або міжнародним асоціаціям та іншим організаціям (ч.4 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), органам суддівського самоврядування (ст. 126 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), державним органам (Служба судової охорони, правоохоронні органи) (ст. 140 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Повноваження, обмежені предметом захисту – незалежності суддів, має і Вища рада правосуддя. Крім того, судді мають право звернутися за захистом

своїх прав та інтересів до органів судової юрисдикції – національної та наднаціональної.

Системний аналіз діючого законодавства дозволяє зробити висновок, що право суддів захистити свої права та інтереси шляхом утворення та участі у громадських організаціях професійного спрямування, не забезпечено механізмами реалізації, що фактично виключає громадські об'єднання суддів як реального суб'єкта захисту їх професійних прав та інтересів.

Потенціал асоціацій суддів як суб'єкта правозахисту професійних прав та інтересів суддів не реалізований в достатній мірі в Україні. Певні напрямки підвищення ефективності даного інституту в механізмі правового захисту можна знайти в Рекомендаціях КРЄС.

Діяльність органів суддівського самоврядування імперативно визначається як забезпечення захисту професійних інтересів суддів (ст. 130-1 Конституції України). Проте, системний аналіз повноважень органів суддівського самоврядування дозволив зробити висновок про відсутність у цих органів достатнього інструментарію саме в частині правозахисної діяльності. Крім того, аналіз практики роботи Ради суддів України свідчить про доволі слабку активність цього органу як суб'єкта правового захисту суддів, що можна пояснити не лише недостатнім правовим визначенням механізму реалізації відповідних повноважень цього органу, а й організацією його роботи, адже члени Ради суддів України виконують свої функції на умовах сумісності з основною діяльністю – здійсненням правосуддя.

Діяльність державних органів правозахисного характеру має обмежений об'єкт захисту – безпека (умов здійснення правосуддя та особиста) та гарантії незалежності судочинства (також обмежені фактами втручання або впливу на суддю).

Правозахисні повноваження Вищої ради правосуддя обмежені сферою авторитету правосуддя та незалежності суддів. Однак системний аналіз повноважень ВРП свідчить, що фактично цей орган має значно більше за інших суб'єктів правозахисту повноважень.

Судовий механізм захисту прав та інтересів суддів має обмеження щодо доступності та поширення юрисдикції на спори за участю судді, що власне відповідає практиці ЄСПЛ. На даний момент, ЄСПЛ сформулював тест на «прийнятність спорів за участю судді до судового розгляду», в основу якого поклав «презумпцію прийнятності» таких спорів, якщо (1) національним правом це передбачено (тобто, якщо сама держава допускає таку можливість) та (2) якщо держава доведе, що виключення подібних спорів із судової юрисдикція, є обґрунтованим.

Вибірковий аналіз національної судової практики дозволяє виокремити такі групи справ за участю судді позивача: (а) справи щодо матеріальних виплат та соціального забезпечення; (б) справи щодо поновлення повноважень; (в) справи щодо оскарження рішень органів суддівського врядування (ВРП, ВККСУ); (г) щодо захисту професійної честі та гідності.

Найбільш ефективним з точки зору правових наслідків прийнятих рішень, їх юридичної сили, обсягу захисту прав суддів є судові органи. Їх особливий статус як безстороннього суб'єкта, наділеного фаховими компетенціями для розгляду будь-якої суперечки правового характеру, дозволяє оперативно здійснити захист професійних прав та інтересів суддів незалежно від суб'єкта їх порушення, в тому числі і органу державної влади. Правозахисна процедура, що застосовується судом, є найбільш усталеною та законодавчо визначеною. Потенціал інших суб'єктів правового захисту суддів на даний момент є недостатньо реалізований, в першу чергу через слабку правову базу врегулювання їх діяльності, а також через недовіду активність суддів, не сформованість суддівської корпорації.

Реалізація гарантій правового захисту суддів здійснюється у державній, корпоративній та індивідуальній формі у правовстановлюючий чи правореалізуючий спосіб.

Найбільш декларативною з точки зору захисту професійних прав та інтересів суддів залишається корпоративна форма, хоча потенціал даного інституту є досить значним, зокрема і в частині формування необхідної

корпоративної культури, єднання суддівської спільноти задля більш потужного, колективного захисту своїх професійних прав та інтересів.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі теоретичного узагальнення, системного підходу до аналізу нормативних джерел та правозастосовної практики здійснено спробу вирішити наукове завдання щодо формулювання цілісної концепції гарантій правового захисту суддів. Проведене дослідження стало підставою для формулювання низки наукових положень, висновків і пропозицій, які мають певну наукову новизну й виносяться на захист, зокрема:

1. Гарантії правового захисту суддів – комплексне явище, яке має включати «умови для належного здійснення» (нормативна складова), «умови для ефективної реалізації суддями своїх повноважень» (процедурна складова), «механізм захисту належних умов здійснення правосуддя від їх порушення» (превентивна складова) та «механізм відновлення належних умов здійснення правосуддя» (відновлююча складова).

2. Функціональне призначення гарантій правового захисту суддів – забезпечення належних умов для виконання суддями своїх повноважень. Їх зміст – правовий механізм захисту належних умов здійснення суддями своїх професійних функцій. Останній складається з об'єкту та суб'єкту захисту та способу реалізації захисту.

3. Об'єктом правового захисту суддів є їх професійні права та інтереси. Термін «професійні права суддів» є суто теоретичним, у законодавстві не визначеним, на відміну від терміна «професійні інтереси суддів», який є конституційно закріпленим, проте досі не мав ані нормативного, ані теоретичного змістовного визначення.

4. Професійними правами суддів є вид і міра правових можливостей, якими наділена особа, уповноважена на виконання функцій судової влади. Їх зміст формується з трьох складових: загальних конституційних прав і свобод людини і громадянина, обмежених вимогами належних умов професійної суддівської діяльності; загальних прав публічних посадових осіб, які також трансформовані під впливом особливостей статусу судді та специфічних (службових) прав,

якими особа наділяється у зв'язку з набуттям спеціального статусу судді.

В Україні на законодавчому рівні відсутня термінологічна єдність щодо формулювання системи професійних прав суддів, що пояснюється як відсутністю усталеної теоретичної моделі, яка мала б стати основою при формулюванні законодавчої моделі професійних прав суддів, так і єдиного нормативного джерела, що визначав би перелік професійних прав суддів.

На сьогоднішні створено законодавчі передумови для висновку про зменшення для суддів обсягу таких загальних прав і свобод людини і громадянина, як право на приватність та свободи вираження поглядів, право на вільний вибір трудової діяльності та свободу асоціацій і зборів тощо. Через недосконалість законодавчих норм конкретизація змісту даних конституційних прав і свобод людини і громадянина в системі професійних прав і свобод судді відбувається в правозастосовній практиці, зокрема в рішеннях Конституційного Суду України, національних судів, ЄСПЛ. Загальною тенденцією даної правозастосовної практики є формулювання певних критеріїв розумного обмеження зазначених конституційних прав і свобод людини і громадянина у зв'язку з набуттям особою спеціального професійного статусу, що вимагає усунення ризиків, які можуть зашкодити належним умовам здійснення професійних функцій. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина стосовно судді є дискрецією держави, але має відповідати законній меті – підтримка репутації судової влади – та вимагає чіткого нормативного визначення обсягу обмеження (і/або усталеної практики їх застосування) й надання чітких процесуальних гарантій захисту відповідного права.

Концепція обмежених конституційних прав і свобод людини і громадянина для особи, яка наділена спеціальним професійним статусом судді, ще перебуває в стадії становлення. Проте інтеграція в європейський правовий простір вимагатиме гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, зокрема і в частині меж та підстав обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина для судді, а відтак норми законодавства, що визначають професійні права суддів, мають бути суттєво вдосконалені.

Загальні права публічної посадової особи в системі професійних прав судді також трансформуються правозастосовною практикою з урахуванням унікальності статусу судді в загальній системі статусу публічної посадової особи. Проте відсутність єдиного нормативного джерела щодо прав публічних посадових осіб не сприяє єдності законодавчої термінології та забезпеченню правової передбачуваності щодо формулюванню змісту професійних прав суддів. У даному контексті корисними для України стануть і зарубіжна практика, і відповідні міжнародні рекомендації щодо прийняття єдиного законодавчого акту про публічну посадову особу із зазначенням прав таких осіб.

Службові права суддів, на відміну від їх конституційних прав і свобод та прав публічної посадової особи, конкретно визначені, чітко зафіксовані нормами Конституції України, процесуальними та іншими законами, проте не є усталеними через постійні зміни вітчизняного законодавства.

5. Професійним інтересом судді є належні умови здійснення правосуддя, які полягають у державному забезпеченні формування внутрішньої (судової) культури винесення справедливого судового рішення. Державне забезпечення необхідних передумов для незалежного, безстороннього та професійного правосуддя здійснюється шляхом нормативного закріплення як інституційних гарантій судової діяльності, так і запобіжників у вигляді встановлення відповідальності судді у випадку порушення правил (належних умов, інституційних гарантій) здійснення правосуддя.

Професійний інтерес суддів можна розділити на дві групи: (а) забезпечення належних умов здійснення професійної діяльності (якісне нормативне, достатнє матеріальне забезпечення та забезпечення безпеки судді у зв'язку із здійсненням професійних функцій) та (б) свобода судді при здійсненні професійної діяльності (гарантії незалежності, безсторонності та професіоналізму суддівської діяльності). Особливістю професійного інтересу судді є те, що, входячи в систему професійного статусу судді, вони трансформуються у загальний публічний інтерес судової влади.

6. Систему суб'єктів, уповноважених на реалізацію функції захисту

професійних прав та інтересів суддів, утворюють: громадські об'єднання суддів, асоціації суддів (національні та міжнародні) та інші організації, що мають на меті захист професійних інтересів суддів (вичерпний перелік таких організацій на даний момент складно визначити через відсутність відповідного реєстру організацій із зазначенням напрямку їх діяльності); органи суддівського самоврядування; державні органи; Вища рада правосуддя; суди.

В Україні право суддів захистити свої права та інтереси шляхом утворення й участі у громадських організаціях професійного спрямування не забезпечено механізмами реалізації. На нашу думку, дана проблема виникла насамперед через недосконалість законодавчої техніки. Адже намагаючись гармонізувати національне законодавство відповідно до зарубіжних практик, виконати рекомендації міжнародних організацій, які наголошували на необхідності поширення права на свободу об'єднання і на суддів з метою розширення механізму правового захисту їх професійних прав та інтересів, законодавець застосував простий переклад слова «association» як «об'єднання» без належного узгодження з діючою нормативною базою України. Тому можна припустити, що інститути «громадські об'єднання», «національні, міжнародні асоціації та інші організації» у змісті ч. 3 та ч. 4 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» використані як синонімічні. Проте, формулюючи мету «національних або міжнародних асоціацій та інших організацій», членами яких можуть бути судді, законодавець обмежився лише «захистом інтересів суддів». Крім того, законодавець дозволив лише членство суддів у зазначених асоціаціях, а не право їх утворення, як він передбачив для громадських об'єднань. Аналіз правових засад регламентації права суддів реалізувати активні дії щодо захисту своїх професійних прав та інтересів через утворення чи участь у громадському об'єднанні свідчить про наявність прогалин, що фактично виключає громадські об'єднання суддів як суб'єкта захисту їх професійних прав та інтересів. Потенціал же асоціацій суддів як суб'єкта правозахисту професійних прав та інтересів суддів в Україні також достатньою мірою не реалізований.

Органи суддівського самоврядування – чи не єдині органи, повноваження

яких щодо захисту професійного інтересу суддів прямо визначено в Конституції України (ст. 130-1). Серед повноважень органів суддівського самоврядування можна виділити захист професійного інтересу в частині забезпечення належних умов праці (наприклад, визначення спеціалізації судді; нормативів суддівського навантаження; обрання голови суду; контролю за діяльністю апарату суду; забезпечення службової дисципліни в суді та ін.), забезпечення професійного інтересу в безсторонності судді (наприклад, контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, приймає рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів (у разі, якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом тощо); організаційному забезпеченні діяльності органів суддівського врядування (зокрема, забезпечення представлення корпоративного інтересу суддів у діяльності Вищої ради правосуддя); приймати рішення щодо правового захисту суддів, соціального захисту суддів та їх сімей; забезпечують захист незалежності суддів (зокрема, ініціюють дисциплінарне провадження щодо суб'єктів, що порушують професійний інтерес в незалежному правосудді та ін.). Однак аналіз правових засад і практики функціонування органів суддівського самоврядування свідчить про недостатність правового інструментарію саме в частині правозахисної діяльності, а також недосконалість організації роботи даного органу в напрямку активного суб'єкта захисту професійного інтересу суддів.

Діяльність державних органів щодо правового захисту суддів має обмежений об'єкт захисту – безпека (умов здійснення правосуддя та особиста) та гарантії незалежності судочинства (також обмежені фактами втручання або впливу на суддю). Система суб'єктів, на яких покладається забезпечення безпеки суддів, через недоліки фінансування потреб судової влади у забезпеченні безпеки, є доволі широким – Національна поліція України, Служба судової охорони, Національна гвардія України. Захист суддів від неправомірного втручання в їх діяльність, як загроза незалежному правосуддю, покладається на органи досудового розслідування, прокуратуру та Вищу раду правосуддя.

Вища рада правосуддя як суб'єкт правового захисту суддів має комунікативні та контролюючі повноваження, але сфера компетенції ВРП обмежується професійним інтересом судді, який трансформується в публічний інтерес судової влади – підтримання її авторитету та забезпечення незалежності. Крім того, ВРП володіє певними юрисдикційними повноваженнями у сфері захисту трудових прав суддів: здійснює провадження з питань порушення суддею вимог щодо несумісності; розглядає питання обґрунтованості подання Генерального прокурора або його заступника щодо затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом, а також про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; забезпечує здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді, а також приймає рішення про звільнення судді.

Судовий механізм захисту професійних прав та інтересів суддів передбачає індивідуальне звернення судді з позовом до суду. Однак цей механізм не є загальнодоступним: законодавець або імперативно визначив, що певне рішення стосовно судді не підлягає оскарженню до суду, або передбачив певні обмежені підстави для такого захисту, або не обмежив суддю в праві на оскарження, проте процесуальний порядок судового провадження не надає можливості для безумовного доступу суддів до захисту своїх професійних прав та інтересів.

7. Залежно від суб'єкта, який реалізує повноваження з правового захисту суддів, виділяють державну, корпоративну або індивідуальну форми правового захисту. Найбільш ефективною на даний час є індивідуальна форма правового захисту суддів. Але як і державна форма, індивідуальна обмежена в об'єкті правового захисту. Проте найбільший потенціал для підвищення ефективності механізму правового захисту суддів, а відтак і дієвості відповідних гарантій, закладено саме в корпоративній формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n461>.
2. Про Вищу раду правосуддя : Закон України 21.12.2016 р. № 1798-VIII. Редакція від 07.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.
3. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 2. 1971. 550 с.
4. Зайчук О. В. Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
5. Годыка Ю. Н., Годыка О. Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. Київ : Концерн «Вид. Дім «Ін Юре», 2004. 368 с.
6. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів вищих юридичних навчальних закладів / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2010. 584 с.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2007. 992 с.
8. Введенська В. В. Постраждалих від злочину: права, гарантовані Конституцією, у Кримінально-процесуальному кодексі відсутні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2006. Спецвипуск № 1(28). С. 147–151.
9. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
10. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. Ю. С. Шемшученко та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А–Г. 1998. 669 с.
11. Єгорова В. С. Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції.

URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/3303/1/23_yegorova_vs_guarantees_of_activity.pdf.

12. Малихіна Я. А. Юридичні гарантії реалізації права на працю особами віком до 18 років : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 176 с.

13. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 213 с.

14. Гринюк В. О. Гарантії забезпечення незалежності суду у кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 131–135.

15. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 1998. 198 с.

16. Марочкін І. Є., Крючко Ю. І., Москвич Л. М., Назаров І. В., Трагнюк Р. Р. Статус суддів : навч.-практ. посіб. Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 195 с.

17. Кравчук В. М. Конституційні основи правового статусу суддів в Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2019. 640 с.

18. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В. Л. Федоренка. 4-те вид., перероб. і доопр. Київ : Ліра-К, 2012. 576 с.

19. Єгорова В. С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 17 с.

20. Кравчук В. М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2020. 507 с.

21. Кравчук В. М. Поняття та сутність гарантій діяльності суддів в Україні. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153584971.pdf>.

22. Кравчук В. М. Інституційні (галузеві) нормативно-правові гарантії діяльності суддів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 92–95.

23. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.

24. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.

25. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

26. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82#w1_1.

27. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Редакція від 24.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

28. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

29. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Редакція від 10.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

30. Скаун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

31. Георгієвський Ю. В. Адміністративна юстиція : автореф дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 16 с.

32. Гусаров К. В. Доцільність змін цивільного процесуального законодавства під час воєнного стану та вдосконалення захисту прав суддів. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. С. 1138–1142. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-141>.

33. Гусаров К. В. Правова допомога суддям під час військових конфліктів. *Теорія і практика правознавства*. 2022. Вип. 1 (21). С. 5–15. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2022.21.260036>.

34. Гусаров К. В. Забезпечення виконання договору про надання

юридичних послуг та особливості судового керівництва процесом. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 22–23. С. 91–97. <https://doi.org/10.34079/2226-3047-2022-12-23-24-91-97>.

35. Гусаров К. В. До обговорення законопроекту щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади. *Університетські наукові записки*. 2014. № 2. С. 328–333.

36. Пивовар І. В. Службові права судді за законодавством України. *Право. Серія 18: Економіка і право*. 2014. С. 117–123. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/25687/Pivovar.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

37. Москвич Л. М., Іваницький С. О., Русанова І. О. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних) : монографія / за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Харків : ФІНН, 2009. 488 с.

38. Штих Т. В. Права і обов'язки судді як суб'єкта трудового права. *Форум права*. 2009. № 3. С. 686–690. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e36f980a-65d4-45af-9fb9-768c5b489ea2/content>.

39. Шпенюв Д. Ю. Суб'єктивні права та юридичні обов'язки суддів як носіїв судової влади в Україні. *Наше право*. 2014. № 10. С. 43–48.

40. Декаленко В. С. Особливості правового статусу посадових осіб судів України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 137–140.

41. Федоренко В. Л. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 3. С. 63–69.

42. Москвич Л. М. Статус суддів: теоретичний та порівняльно-правовий аналіз : монографія. Білозерка : Білозер. район. друк., 2004. 224 с.

43. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.

44. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.
45. Положення про Раду суддів України : затв. рішенням X позачергового з'їзду суддів України 16.09.2010 р. (у редакції, затв. рішенням XIV позачергового з'їзду суддів України 14.03.2017 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-10?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82#w1_1.
46. Висновок КРЄС № 23 (2020) «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності». Страсбург, 6 листопада 2020 р. URL: <https://rm.coe.int/opinion-ccje-no-23-ukr/1680a54ba2Oxford>.
47. Latin Dictionary. Edited by P. G.W. Glare. Second Edition. Oxford : Oxford University Press, 2016. 2344 p.
48. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. Київ : Атіка, 2007. 412 с.
49. Кравчук О. О., Остащук І. Б. Концепт «суддя» в правовій лексиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 4. Ч. 2. С. 25–30.
50. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. Редакція від 20.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.
51. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Редакція від 03.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
52. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини четвертої статті 26, частини третьої статті 31, частини другої статті 39 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа про стаж для зайняття посади судді в апеляційних, вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України) від 5 квітня 2011 р. № 3-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710->

11#Text.

53. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду юстиції» (справа про повноваження державних органів у сфері судоустрою) від 21 червня 2011 р. № 7-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-11#Text>.

54. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Редакція від 28.05.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

55. Про категорію «посадові особи» в трудовому законодавстві. *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/96511pro_kategoriyu_posadovi_osobi_v_trudovomu_zakonodavstvi.html.

56. Окрема думка судді Конституційного Суду України Первомайського О.О. у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nd02d710-20#Text>.

57. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст. 171.

58. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

59. Про визнання протиправними та скасування указів Президента України № 478/2014 від 17.05.2014 р. та від 17.05.2014 р. № 479/2014 та про поновлення на посаді : Рішення Касаційного адміністративного суду Верховного

Суду. *ЛИГА-ЗАКОН*. URL: ps.ligazakon.net/search?search_group=500-0000&q=Про%20визнання%20протиправними%20та%20скасування%20указів%20Президента%20України%20№%20478%2F2014%20від%2017.05.2014%20р.%20та%20від%2017.05.2014%20р.%20№%20479%2F2014%20та%20про%20поновлення%20на%20посаді%20:%20Рішення%20Касаційного%20адміністративного%20суду%20Верховного%20Суду.

60. Report on the independence of the judicial system part 1: The independence of judges. Adopted by the Venice Commission at its 82nd plenary session Venice, 12-13 march 2010. *CDL-AD(2010)004*. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)004-e).

61. Козюбра М. І. Праворозуміння: плюралізм підходів та можливості їх поєднання. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна* : зб. наук. ст. Київ : Дух і літера, 2013. С. 187–211.

62. Вітюк Д. Л. Адміністративно-правові принципи проходження суддею публічної служби. *«Всеукраїнські правові наукові читання» пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Ніни Романівни Нижник* : збірник матеріалів / за заг.ред. А. Є. Шевченка. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 97–102.

63. Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 246 с.

64. Петришин А. В. Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки, сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ : монография. Харьков : Факт, 1998. 168 с.

65. Усіх суддів Китаю підключили до штучного інтелекту. URL: <https://zib.com.ua/ua/152143.html>.

66. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html.

67. Марценко Н. С., Котис В. Я. Застосування штучного інтелекту у

правосудді Сполучених Штатів Америки. *Права людини – пріоритет сучасної держави* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10 груд. 2021 р.) / відп. ред. С. В. Ківалов. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. С. 364–369.

68. Justice and information technologies(IT), Opinion No.(2011)14 of the CCJE. URL: <https://rm.coe.int/168074816b>.

69. Радутний О. Е. Цифрова людина з точки зору загальної та інформаційної безпеки: філософський та кримінально-правовий аспект. *Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 158–171.

70. Райхерт К. Кіборг як кіборгізована людина: філософський розумовий експеримент. Схід. *Філософські науки*. 2017. № 4 (150). С. 98–104.

71. Bostrom Nick. The Transhumanist FAQ. A General Introduction. Version 2.1. Oxford University, Faculty of Philosophy, 2003. 56 p. URL: <https://web.archive.org/web/20061231225013/http://www.transhumanism.org/resources/FAQv21.pdf>.

72. Марценко Н. Правовий режим штучного інтелекту в цивільному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 91–98.

73. Concluding Observations of the Human Rights Committee on Sri Lanka, UN Doc. *CCPR/CO/79/LKA*. § 16. *International Covenant on Civil and Political Rights Distr.* General 12 September 2011.

74. Concluding Observations of the Human Rights Committee on Viet Nam, UN Doc. *CCPR/CO/75/VNM*. § 10. *International Covenant on Civil and Political Rights Distr.* General 12 September 2011.

75. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 4 грудня 2018 р. № 11-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18#Text>.

76. Oleksandr Volkov v. Ukraine. Application no. 21722/11. Judgment of 9 January 2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-)

115871%22}}).

77. *Baka v. Hungary*. Application no. 20261/12. Judgment of 24 May 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-163113%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-163113%22]}).

78. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402–VIII від 18 лютого 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#Text>.

79. Рішення у справі за поданням Верховного Суду України. *Конституційний суд України*. 19 лютого 2020 р. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/uhvaleno-rishennya-u-spravi-za-podannyam-verhovnogo-sudu-ukrayiny-0>.

80. *Polexit після Brexit? Як судова реформа ставить під загрозу членство Польщі в ЄС*. URL: <http://prismua.org/polexit-%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F-brexite-%D1%8F%D0%BA-%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%82%D1%8C-%D0%BF%D1%96/>.

81. Закон Нетаньягу може знищити армію: що призвело до кризи в Ізраїлі. *Заборона*. 27 берез. 2023. URL: <https://zaborona.com/zakon-netanyagu-mozhe-znyshhyty-armiyu-shho-pryzvelo-do-kryzy-v-izrayili/>.

82. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>.

83. Словник української мови / за ред. П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1971. Т. 2. 550 с.

84. Сіленко А. Інститути судової влади України: дослідження вітчизняних науковців. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 166–179.

85. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів :

автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 21 с.

86. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 18 с.

87. Штогун С. Г. Правові проблеми організації і функціонування місцевих загальних судів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 19 с.

88. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 206 с.

89. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 21 с.

90. Єгорова В. С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 17 с.

91. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 26 с.

92. Білова О. В. Проблеми суддівського самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 19 с.

93. Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 19 с.

94. Кожевников А. Ю. Конституційно-правове регулювання імунітетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України) : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 220 с.

95. Лунін С. В. Принцип змагальності сторін як конституційна гарантія справедливого судочинства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 220 с.

96. Галайденко Т. В. Гарантії незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 20 с.

97. Лемак О. В. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект

: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.

98. Карпушова О. В. Правовий механізм забезпечення і реалізації трудових прав суддів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 19 с.

99. Пивовар І. В. Правовий статус суддів судів загальної юрисдикції України у 1991–2014 рр. (історико-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 17 с.

100. Пустовойт Т. В. Конституційно-правові основи єдності судової влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 19 с.

101. Бернацька Н. І. Проблеми правового регулювання соціального забезпечення публічної служби в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 41 с.

102. Савицький О. А. Суддя Вищого антикорупційного суду як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 232 с.

103. Горінов П. В. Адміністративно-правове регулювання реалізації процедур забезпечення незалежності суддів. : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 229 с.

104. Ковалюмнус Е. Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 246 с.

105. Петрішак І. В. Адміністративно-правовий механізм державного захисту суддів та працівників правоохоронних органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2021. 20 с.

106. Ткаченко Д. В. Правове регулювання відсторонення судді від виконання посадових обов'язків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с.

107. Дробчак Л. В. Процесуальні гарантії неупередженості професійних учасників кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2021. 255 с.

108. Соколова Ю. І. Правове регулювання пенсійного забезпечення суддів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2021. 21 с.

109. Чабан Н. А. Неупередженість судової влади як гарантія забезпечення прав людини: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 293 с.

110. Халюк С. О. Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя в Україні та відповідних органів у зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2023. 543 с.

111. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 178 с.

112. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 24. Ст. 212.

113. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.

114. Кодекс суддівської етики : затв. XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text/>.

115. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) № 7-рп/2001 від 30 травня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84#Text>.

116. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf/.

117. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 р. : схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р.

№ 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.

118. Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 р. № 963. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF>.

119. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 : Національний класифікатор України : прийнято та надано чинності наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text>.

120. Постанова Апеляційного суду міста Києва від 10 лютого 2017 р. № 64770678. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/64770678/>.

121. Рішення Ради суддів України «Про особливості обліку робочого часу суддів» від 25 листопада 2021 р. № 54. URL: <https://rsu.gov.ua/en/events/risenna-rsu-no-54-vid-25112021-roku-pro-osoblivosti-obliku-robocogo-casu-suddiv>.

122. Рішення ЄСПЛ у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» (Case of Handyside V. The United Kingdom), заява № 5493/72 від 07.07.12.1976 р., п. 49. URL: <https://search.ukr.net/?q=%D0%84%2C%20%D0%BF.%2049.&gsc.page=1>.

123. Рішення ЄСПЛ у справі «Столл проти Швейцарії» [ВП], заява № 69698/01 10.12.2007 р., п. 101, повторене у справі «Моріс проти Франції» [ВП], заява № 29369/10 від 23.04.2015 р., п. 124. URL: <https://search.ukr.net/?q=%D0%84%20%D0%A1%20%D0%BF.%20124.&gsc.page=1>.

124. Висновок Консультативної ради європейських суддів (КРЕС/ССЈЕ) від 2 грудня 2022 р. № 25 (2022) щодо свободи самовираження суддів. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/256839-svoboda-slova-sudey-konsultativnyy-sovet-evropeyskikh-sudey-prinyalnovyy-vyvod-po-povodu-uchastiya-sudey-v-sotssetyakh-smi-i-politicheskikh-debatakh-perevod>.

125. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

126. Харитонova О. І., Харитонов С. О. Право суддів на приватність у

аспекті прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 549–553. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/133>.

127. Основні принципи незалежності судових органів (Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.). *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. 708 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf.

128. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : монографія. Харків : ФІНН, 2011. 384 с.

129. Рішення ЄСПЛ у справі «Кудешкіна проти Російської Федерації» (Kudeshkina v. Russian Federation) від 26 лютого 2009 р.. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2229492/05%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-91501%22%5D%7D>.

130. Dijkstra S. The freedom of the judge to express his personal opinions and convictions under the ECHR. *Utrecht law review*. 2017. Vol. 13, No. 1. P. 1–17.

131. Khotynska-Nor O., Moskvych L. Limits of a Judge's Freedom of Expressing His/Her Own Opinion: The Ukrainian Context and ECtHR Practice. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 4, issue 3. P. 170–180.

132. Висновок Постійної комісії з питань регламенту та етики Конституційного Суду України про наявність підстав для звільнення судді Конституційного Суду України Шевчука С. В. з посади у зв'язку з вчиненням ним істотного дисциплінарного поступку, грубим та систематичним нехтуванням своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Конституційного Суду України та виявило його невідповідність займаній посаді : затв. рішенням Постійної комісії з питань регламенту та етики Конституційного Суду України (протокол від 17 квітня 2019 р.). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/visnov_post_kom.pdf.

133. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про принципи та правила, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та

неупередженості. URL: <https://court.gov.ua/inshe/mss/>.

134. Хотинська-Нор О. З. Етика судді та свобода вираження ним думки в контексті рішень Європейського суду з прав людини. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 12. С. 284–290.

135. Рішення ЄСПЛ у справі «Бака проти Угорщини» (Baka v. Hungary) від 23 червня 2016 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-163113%22%5D%7D>.

136. Рішення ЄСПЛ у справі «Кіпріану проти Кіпру» (Kyprianou v. Cyprus) від 15 грудня 2005 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2273797/01%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-71671%22%5D%7D>.

137. Рішення Третьої дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів Октябрського районного суду міста Полтави Струкова О. М., Гольник Л. В.» від 23 травня 2018 р. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/214>.

138. Мамченко Н. Консультативна рада європейських суддів ухвалила новий висновок щодо участі суддів у соцмережах, ЗМІ та політичних дебатах, переклад. *Судово-юридична газета*. 16.12.2022 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/256839-svoboda-slova-sudey-konsultativnyy-socket-evropeyskikh-sudey-prinyalnovyy-vyvod-po-povodu-uchastiya-sudey-v-sotssetyakh-smi-i-politicheskikh-debatakh-perevod>.

139. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

140. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) / Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 р. Конвенцію ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97}. Редакція від 01.08.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

141. Рішення ЄСПЛ у справі «Паррілло проти Італії» від 27 серпня 2015

p. URL: <https://docplayer.ru/39582233-Parrillo-protiv-italii-parrillo-v-italy-zhaloban-46470-11-annotaciya-dela.html>.

142. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights. Right to respect for private and family life, home and correspondence. Updated on 31 August 2019. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_ENG.pdf.

143. Збіжна думка судді Кжиштофа Войгішека у справі «Елберте (Elberte) проти Латвійської Республіки» від 13 січня 2015 р. URL: <http://sutyajnik.ru/documents/4803.pdf>.

144. Рішення ЄСПЛ у справі «Німітц проти Німеччини» від 16 грудня 1992 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2132.html.

145. Окрема думка судді Куриса у справі «Ермен'ї (Ermenyi) проти Угорщини». URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168782>.

146. Рішення ЄСПЛ у справі «Денісов проти України» (Заява № 76639/11). Страсбург, 25 вересня 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c96?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D1%80#w1_1.

147. Круподеря Д. О. Право судді на приватність: європейська практика. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2020. Вип. 26. С. 134–140. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4446253>.

148. Krupoderia D. The mechanism of protection of professional honor and dignity of a judge: problems of judicial practice. *ReOS*. 04/2021. P. 42–49. URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/aed2e201b6e455de01b57d10c45455cf.pdf/ReOS%2004%20aus%202021.pdf>.

149. Рішення ЄСПЛ у справі «Дубецька та інші проти України» від 10 лютого 2011 р. URL: <http://epl.org.ua/law-posts/sprava-dubetska-ta-inshi-proty-ukrayiny-styslyi-vyklad-ostatochnoho-rishennia/>.

150. Рішення ЄСПЛ у справі «Фадєєва проти Росії» від 9 червня 2005 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO3400.html.

151. Рішення ЄСПЛ у справі «Озпинар проти Туреччини» (Ozpinar v. Turkey) від 19 жовтня 2010 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101212>.

152. Рішення ЄСПЛ у справі «Ермен'ї проти Угорщини» від 22 листопада

2016 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168782>.

153. Рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» від 19 січня 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text.

154. Рішення ЄСПЛ у справі «Куликов та інші проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b94#Text.

155. Харрис Д., о'Бойл М., Уорбрик К. Право Европейской конвенции по правам человека / пер. с англ. В. А. Власихин и др. ; науч. ред. А. И. Ковлер. М. : Развитие правовых систем, 2016. ХС, 1432 с.

156. Рішення ЄСПЛ у справі «Леємпоель (Leemroel) та «С.А. Едисьон Сине Ревю» (S.A. Ed. Cine Revue) проти Бельгії» від 9 листопада 2006 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-77921%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-77921%22]}).

157. Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації» : ухвал. Комітетом міністрів на 70-й сесії 29 квітня 1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_885#Text.

158. Рішення ЄСПЛ у справі «Руусунен проти Фінляндії» від 14 січня 2014 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-139989>.

159. Рішення ЄСПЛ у справі «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини» від 24 червня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_324#Text.

160. Рішення ЄСПЛ у справі «Яновський проти Польщі» від 21 січня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_248#Text.

161. Рішення ЄСПЛ у справі «Де Хаез і Гійселс проти Бельгії» від 24 лютого 1997 р. URL: <https://www.juridice.ro/wp-content/uploads/2016/07/002-9436.pdf>.

162. Москвич Л. М. До питання удосконалення статусу суддів як складового елементу системи заходів підвищення ефективності судової системи. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. Вип. 1 (64). С. 184–197.

163. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судової влади та незмінюваності суддів від 23 листопада 2001 р. *Документи Консультативної ради європейських суддів* : [офіц. вид.] / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов.

Київ : Вид. Дім «Ратіо Деціденді», 2020. 940 с.

164. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про принципи та правила, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та неупередженості від 19 листопада 2002 р. *Документи Консультативної ради європейських суддів* : [офіц. вид.] / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Вид. Дім «Ратіо Деціденді», 2020. 940 с.

165. Висновок № 17 (2014) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади від 24 жовтня 2014 р. *Документи Консультативної ради європейських суддів* : [офіц. вид.] / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Вид. Дім «Ратіо Деціденді», 2020. 940 с.

166. Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях від 16 жовтня 2015 р. *Документи Консультативної ради європейських суддів* : [офіц. вид.] / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Вид. Дім «Ратіо Деціденді», 2020. 940 с.

167. Офіційний сайт Громадської організації «Асоціація суддів господарських судів». URL: <https://uajcc.org/>.

168. Офіційний сайт Громадської організації «Асоціація суддів України». URL: <http://uajudges.org.ua/>.

169. Демонстрації на захист незалежності суддів в Польщі: подробиці. URL: <https://sud.ua/ru/news/abroad/155823-demonstratsiyi-na-zakhist-nezalezhnosti-suddiv-v-polschi-podrobitsi>.

170. В Ізраїлі знов пройли протести проти судової реформи. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3737431-v-izraili-znovu-projsli-protesti-proti-sudovoi-reformi.html>.

171. Голову ВС Всеволода Князева затримали при отриманні хабара: що відомо. *Юридична Газета*. 16 травня 2023 р. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/golovu-vs-vsevoloda-knyazeva-zatrimali-pri-otrimanni-habara->

shcho-vidomo-onovlyuetsya.html.

172. Чижик Т. Зрадники Феміди: хто з українських суддів перейшов на бік ворога. *Українська Правда*. 27 липня 2023 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/07/27/7413100/>.

173. Седлецька Н., Шабасєв Г. Український суддя із російським паспортом. *Радіо Свобода*. 15 вересня 2022 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-lvov-pasport-rf/32035330.html>.

174. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та суспільство від 25.11.2005 р. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_7_2005.pdf.

175. Висновок № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про спеціалізацію суддів від 6.11.2012. *Документи Консультативної ради європейських суддів* : офіц. вид. / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Вид. Дім «Ратіо Деціденді», 2020. 940 с.

176. Рекомендація № R (2000) 6 Комітету міністрів державам-членам про статус державних службовців у Європі, прийнята Комітетом Міністрів 24 лютого 2000 року. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rekomendatsii-parlamentskoi-asamblei-ta-komitetu-ministriv-radi-evropi>.

177. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (2000) 10 щодо кодексів поведінки для публічних службовців. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rekomendatsii-parlamentskoi-asamblei-ta-komitetu-ministriv-radi-evropi>.

178. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. В. П. Тимощука, А. М. Школика. Київ : КонусЮ, 2007. 735 с.

179. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України. Київ : МАУП, 2004. 272 с.

180. Організація судових та правоохоронних органів : навч. посіб. : у 2 ч. / Л. М. Москвич, І. В. Назаров, О. О. Овсяннікова та ін. ; за ред. Л. М. Москвич. Харків : Право, 2016. Ч. 1: Основи судоустрою України. 244 с.

181. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і

голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

182. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2006. 766 с.

183. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубчінського. Харків : Вид. Дім «Школа», 2006. 832 с.

184. Крижова О. Г. Незалежність судової влади та суддів у контексті реалізації принципу верховенства права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 45, т. 1. С. 15–18.

185. Раца В. А. Організаційно-правові проблеми інформаційного забезпечення діяльності судів : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 222 с.

186. Міжнародні стандарти незалежності суддів : збірка документів / відп. за вип. А. Г. Алексєєв. Київ : Поліграф-Експрес, 2008. 184 с.

187. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» (справа про фінансування судів) № 6-рп/99 від 24 червня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99#Text>.

188. Webber D. Good Budgeting, Better Justice: Modern Budget Practices for the Judicial Sector. *Law & Development Working Paper Series No. 3, Legal Vice Presidency, World Bank*. 2007. 115 p.

189. Funding of the Judiciary ENCJ Report 2015–2016. URL: https://www.ency.eu/images/stories/pdf/workinggroups/ency_2015_2016_report_funding_judiciary_adopted_ga.pdf.

190. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572.

191. Про джерела фінансування органів державної влади : Закон України від 30.06.1999 р. № 783-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 34. Ст. 274.

192. Міжнародні партнери фінансують конкретні суди замість держави: депутати пропонують передати ДСА повноваження розподіляти гроші. URL:

<https://sud.ua/uk/news/publication/267582-mezhdunarodnye-partnery-finansiruyut-konkretnye-sudy-vmesto-gosudarstva-deputaty-predlagayut-peredat-gsa-polnomochiya-raspredelyat-dengi-82d432>.

193. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : монографія . Харків : ФІНН, 2011. 384 с.

194. Рішення Ради суддів України № 17 від 25 лютого 2016 р. «Щодо нормативів фінансування судів». URL: <https://lv.court.gov.ua/rsu/rishennya/sdsdsds>.

195. Положення про порядок планування видатків судів на основі очікуваного результату. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/ZVIT_C30821031614260.pdf.

196. Рішення Ради суддів України від 9 червня 2016 р. № 46 «Щодо визначення коефіцієнтів навантаження на суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr046414-16#Text>.

197. Круподеря Д. О. Право судді на належний рівень фінансового забезпечення його діяльності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична.* 2022. Вип. 35. С. 217–223. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7795874>.

198. Корупція у Верховного суда: «Масштаб справді неймовірний». URL: <https://www.dw.com/uk/korupcia-u-verhovnomu-sudi-masstab-spravdi-nejmovirnij/a-65649292>.

199. Рішення Конституційного Суду України від 4 грудня 2018 р. № 11-р/2018 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18#Text>.

200. Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report – Adopted by the Venice Commission at its 51st and 52nd sessions (Venice, 5-6 July and 18-19 October 2002). URL:

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-e).

201. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

202. Корж І. Ф. Адміністративно-правові засади регулювання відносин у сфері державної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 433 с.

203. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: щорічна доповідь Вищої ради правосуддя за 2020 рік. Київ, 2021. 211 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2020_rik_pro_stan_zabezpechennya_nezalezhnosti_suddiv_v_ukrayini.pdf.

204. Воєнні роки для ДСА: здобутки та плани по інформатизації судів і правосуддя. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1451214/>.

205. Голова Ради суддів – про роботу судів під час війни, конкурс до ВККС, справи щодо воєнних злочинів та суддів на фронті. URL: <https://suspilne.media/466199-golova-radi-suddiv-pro-robotu-sudiv-pid-cas-vijni-konkurs-do-vkks-spravi-sodo-voennih-zlociniv-ta-suddiv-na-fronti/>.

206. Вибух у Шевченківському суді Києва: підсудний підірвав себе і загинув. URL: <https://suspilne.media/522543-vibuh-u-sudi-kieva-na-misci-pracue-policia/>.

207. Вбивства суддів: не розкрито жодне. URL: <https://racurs.ua/ua/1833-vbyvstvo-suddiv-v-ukrayini-ne-rozkryto-jodne.html>.

208. Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 227 с.

209. Полянський Ю. Є. Незалежність судді – правова і соціальна цінність. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2011. Т. 10. С. 80–90.

210. The 2023 EU Justice Scoreboard Luxembourg. Publications Office of the European Union, 2023. 62 p.

211. Garapon A. Des crimes qu'on ne peut ni punir ni pardonner : pour une

justice international. Paris : O. Jacob. 2002.

212. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 197 с.

213. Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» : ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13.10.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text.

214. Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07#Text>.

215. Всеукраїнське опитування суддів щодо незалежності та підзвітності судової влади, судової реформи, сприйняття корупції та готовності повідомляти про її прояви : Звіт про результати опитування. Контракт No. AID-OAA-I-13-00032, Завдання No. AID-121-TO-16-00003 *Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя»* / Кімонікс Інтернешнл Інк. Київ : ТОВ «Інфо Сапієнс», 2021. 22 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/2021_Survey_Judges_Report_UKR.pdf.

216. Денисенко Л., Сироїд О., Фадєєва І., Шаповалова О. Бути суддею. Київ, 2015. 216 с.

217. Філософія : підручник для вищої школи / за заг. ред. В. Г. Кременя, М. І. Горлача. Харків : Прапор, 2004. 736 с.

218. Василевич М. В. Конституційно-правові гарантії незалежності судової влади: теорія та практика реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 17 с.

219. Європейська Хартія про статус суддів. Лісабон, 10.07.1998 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf>.

220. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

221. *Sacilor-Lormines v. France* – 65411/01 Judgment 9.11.2006 [Section III].

URL: <chrome://history/?q=Sacilor-Lormines%20v.%20France%20-%202065411/01%20Judgment%209.11.2006%20%5BSection%20III%5D>.

222. Гоббс Т. Левіафан / пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с.

223. Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 228 с.

224. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980) : в 11 т. Київ, 1970. Т. 1. С. 148.

225. Judgment of European Court of Human Rights of Case «Vaneyev v. Russia» (Application № 78168/13). 27.08.2019. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-195570%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-195570%22]}).

226. Рішення ЄСПЛ у справі «Овчаренко та Колос проти України» (Заяви № 27276/15 і № 33692/15)/. Рішення від 12 січня 2023 р. № 27276/15, 33692/15. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01752>.

227. Benjamin Cardozo. The Nature of the Judicial Process. Yale University Press, 1921. 176. Discussed in Russell (n 10) 87.

228. U.S. Supreme Court. Rochin v. California, 342 U.S. 165 (1952). Decided January 2, 1952. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/342/165/>.

229. Aharon Barak. The Judge in a Democracy. Princeton University Press, 2006. P. 103–104. Cited in *Yukon Francophone School Board* (n 166 above). P. 36.

230. Рішення ЄСПЛ у справі «Гуменюк та інші проти України» (Заява № 11423/19). Страсбург, 22 липня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h09#Text.

231. Дело «Микаллеф (Micallef) против Мальты» (Жалоба № 17056/06). Постановление. г. Страсбург, 15 октября 2009 г. URL: [file:///C:/Users/User/Desktop/CASE%20OF%20MICALLEF%20v.%20MALTA%20-%20\[Russian%20translation\]%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Desktop/CASE%20OF%20MICALLEF%20v.%20MALTA%20-%20[Russian%20translation]%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20%20(1).pdf).

232. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади». URL: <http://www.scourt.gov.ua>

/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/786F13DB20F1F08AC2257AF40056B23C.

233. Національний класифікатор України «Класифікатор професій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>.

234. Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/2021/11.10/Zvit.pro.samosertyfikatsiyu.NRK-dodatok.1-10.11.pdf>.

235. Базарник Б. І. Професіоналізація суддів у контексті сучасного реформування: філософсько-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Хмельницький, 2019. 26 с.

236. Жуков С. В. Адміністративно-правове забезпечення доброчесності суддів: проблеми теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 485 с.

237. Платон. Діалоги / пер. з давньогрецьк. Київ : Основи, 1999. 395 с.

238. Жуков С. В. Доброчесність як правова категорія: онтологія та особливості сучасного розуміння. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 20-21 квіт. 2018 р.). Тернопіль, 2018. С. 92–94.

239. Лаб'як І. Суддю Львова відрахували з Верховного суду після інформації про його російське громадянство. *ТСН. Україна*. 05.10.2022 р. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/suddu-lvova-vidrahuvali-z-verhovnogo-sudu-pislya-zvistki-pro-yogo-rosiyske-gromadyanstvo-2173630.html>.

240. Крамар О. Суд відправив під варту суддю Тандира, якого підозрюють у смертельному ДТП. *hromadske.ua*. 27 травня 2023 р. URL: <https://hromadske.ua/posts/sud-vidpraviv-pid-vartu-suddu-tandira-yakogo-pidozryuyut-u-smertelnomu-dtp>.

241. Зозуля К. Голову Полтавського райсуду Ларису Богомолу відсторонили від роботи. *Суспільні новини*. 8 травня 2023 р. URL: <https://suspilne.media/468947-golovu-poltavskogo-rajsudu-larisu-bogomolovu-vidstoronili-vid-roboti/>.

242. Шляхтун П. П. Конституційне право України : підручник. Київ : Освіта України, 2010. 592 с.

243. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за

конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» від 6 червня 2019 р. № 3-р/2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_p_2019.pdf.

244. Загальна хартія судді : ухвалена Міжнародною асоціацією суддів 14 листопада 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text.

245. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

246. Harvey L. Professional body. *Quality Research International*. Analytic Quality Glossary. 2004. URL: <http://www.qualityresearchinternational.com/glossary/professionalbody.htm>.

247. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>.

248. Рішення ЄСПЛ у справі «Мателлі проти Франції» (Matelly v. France). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:\[%22document%22\],\[%22itemid%22:\[%22002-10230%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:[%22document%22],[%22itemid%22:[%22002-10230%22]}}).

249. Велика хартія суддів (Основні принципи) Консультативної ради Консультативної ради європейських суддів, прийнята 17 листопада 2010 р. КРЄС (2010). *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. С. 67–69.

250. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 8, 11, 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (справа про свободу утворення профспілок) від 18

жовтня 2000 р. № 11-рп/2000. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/418>.

251. European Law Institute. URL: <https://www.europeanlawinstitute.eu/membership/institutional-members/professional-associations/>.

252. American Judges Association. URL: <https://amjudges.org/index.html>.

253. Реформа правосуддя. *Українська Гельсинська спілка з прав людини*. 5 вересня 2023 р. URL: <https://www.helsinki.org.ua/activities/advokatsiya/reforma-pravosuddya/>.

254. Законопроект № 1008 вирішує одне з найбільочіших питань правового статусу судді – суддівської винагороди. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/miznarodni-eksperti-sturbovani-vidsutnistuvidkritoipravovoi-diskusii-sodo-podalsoi-sudovoi-reformi>.

255. Рішення Вищої ради правосуддя «Про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя за повідомленням судді Зарічного районного суду міста Сум Сороки М. Р.» від 10 серпня 2023 р. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/40826>.

256. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо призначення суддів (від 16-17 березня 2007 р.). *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. С. 146–155.

257. Чуйко З. Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 8. С. 85.

258. Вибух у Шевченківському суді Києва: підсудний підірвав себе і загинув. URL: <https://suspihne.media/522543-vibuh-u-sudi-kieva-na-misci-prasue-policia/>.

259. Плакса В. І., Рибалко В. О. Організаційно-правові аспекти діяльності Вищої ради правосуддя : монографія. Київ ; Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2023. 244 с.

260. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984, додаток до № 51, ст. 1122.

261. Travaux préparatoires to the European Convention on Human Rights, DH 56 (11). § 15. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/library_travprep_table_eng.

262. ECtHR. *Huber v. France*. Application no. 26637/95. Judgment of 19 February 1998. Reports 1998-I; *Maillard v France*. Application no.26586/95. Judgment of 9 June 1998. Reports 1998-III. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/garantii-sudebnoy-zaschity-dlya-sudey-v-praktike-evropeyskogo-suda-po-pravam-cheloveka-i-v-drugih-mezhdunarodno-pravovyh>.

263. ECtHR. *Neigel v. France*. Application no. 18725/ 91. Judgment of 17 March 1997. Reports 1997-II; European Commission of Human Right (далі – ECmHR). *Ergul v. Turkey*. Application no. 23991/94. Decision of 17 January 1995. URL: https://academia.ilpp.ru/wp-content/uploads/2021/10/SKO21112016_Full_ed97128.pdf.

264. Огляд прецедентного права Суду Європейського Союзу у сферах, що регулюються Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/review-of-the-case-law-of-the-eu-court-of-justice-fields-covered-by-the-association-agreement-2018.1.1.ukr_1.pdf.

265. *Pitkevich v. Russia*. Application no. 47936/99. Decision of 8 February 2001. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES073903>.

266. *Harabin v. Slovakia*. Application no. 62584/00. Decision of 9 July 2002. ECHR 2004-VI. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-7292%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-7292%22]}).

267. *Vilho Eskelinen & Ors v Finland* [2007] ECHR [GC] 63235/00 (19 April 2007). URL: <https://www.hrlc.org.au/human-rights-case-summaries/vilho-eskelinen-ors-v-finland-2007-echr-gc-6323500-19-april-2007-2>.

268. Гаєвий В. В. Форми, способи та засоби захисту права на відшкодування моральної шкоди, завданої у трудових відносинах. *Соціальне право*. 2019. № 3. С. 99–102.

269. Лагутіна І. В. Форми захисту трудових прав працівників : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2015. 39 с.

270. Рішення Верховного Суду України у справі № П/9901/136/18 800/328/17 від 1 лютого 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72029066>.

271. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/8530/17 від 14 грудня 2017 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71055630>.

272. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/7186/17 від 7 грудня 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70793192>.

273. Рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 3 травня 2018 р. у справі № 800/207/17. URL: https://su.arbitr.gov.ua/userfiles/media/Kluchovi_rishennya.pdf.

274. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/10049/17 від 27 червня 2018 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70506987>.

275. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/10/18826/10847/18 від 29 грудня 2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79016866>.

276. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/13278/17 від 27 грудня 2017 р. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/70508518>.

277. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/2497/18 від 22 жовтня 2018 р. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/77280675/>.

278. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 814/886/17 від 11 квітня 2018 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73355978>.

279. Постанова Великої Палати Верховного Суду № 990/120/22 від 10 листопада 2022 р. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/107354807?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

280. Постанова Великої Палати Верховного Суду № 990/161/22 від 23 березня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110111446>.

281. Case of Olujić v. Croatia (Application no. 22330/05). Strasbourg, 5 February 2009. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-91144%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-91144%22]}).

282. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.

283. CDL-AD(2011)004. Opinion on the Draft Law on Judges and Prosecutors of Turkey. § 76; CDLAD(2014)008. § 92. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)040-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)040-e).

284. Case of Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium (Article 50) (Application no. 6878/75; 7238/75). Strasbourg, 18 October 1982. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6f510.html>.

285. Заборовський В. В. Окрема ухвала суду як привід для порушення дисциплінарного провадження відносно адвоката: практичні проблеми застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 105–109.

286. Федорова Т. С. Форми судового контролю в господарському судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право*. 2017. Вип. 47. Т. 2. С. 37–41.

287. Рішення Вищої ради правосуддя від 31 серпня 2022 р. № 405/0/149–22. URL: https://hcj.gov.ua/acts?type=24&number=405%2F0%2F149%E2%80%9322&date%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=31.08.2022&date_filter_1%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&field_title_value=&text.

288. Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо заяв (скарг) суддів відносно

неналежної поведінки адвокатів : затв. рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № V-005/2021 від 27 травня 2021 р. URL: <https://vkdka.org/15918-2/>.

289. Рішення ЄСПЛ у справі *Amihalachioaie v. Moldova*. Страсбург, 20 квітня 2004 р. URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-amihalakioae-proty-moldovy/>.

290. Сташків Н. Авторитет правосуддя vs свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3 (15). С. 45–52.

291. Круподеря Д. О. Втручання в професійну діяльність судді як загроза його незалежності. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. № 3/2021. С. 61–66. <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2021-3-09>.

292. Рішення ЄСПЛ у справі *Pinto Coelho v. Portugal*. Страсбург, 28 червня 2011 р. URL: <https://precedent.in.ua/2016/12/11/pinto-koelo-proty-portugaliyi/>.

293. Рішення ВРП № 2657/0/15-20 від 17 вересня 2020 р. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/4038>.

294. Sanders, Anne; von Danwitz, Luc: Defamation of Justice – Propositions on how to evaluate public attacks against the Judiciary. *VerfBlog*, 2017/10/31. <https://doi.org/10.17176/20171031-181401>.

295. Рішення ЄСПЛ в справі «Моріс проти Франції». Страсбург, 23 квітня 2015 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:\[%22document%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-204512%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22tabview%22:[%22document%22],[%22itemid%22:[%22001-204512%22]}}).

296. Спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо законопроекту «Про судоустрій та статус суддів в Україні» (від 16 березня 2010 р., CDL-AD (2010) 003). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/cdl_ad_2010_003_2010_04_16.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації*

1. Круподеря Д. О. Право судді на приватність: європейська практика. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2020. Вип. 26. С. 134–140. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4446253>.

2. Круподеря Д. О. Втручання в професійну діяльність судді як загроза його незалежності. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. № 3/2021. С. 61–66. <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2021-3-09>.

3. Круподеря Д. О. Право судді на належний рівень фінансового забезпечення його діяльності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2022. Вип. 35. С. 217–223. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7795874>.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

1. Krupoderia D. The mechanism of protection of professional honor and dignity of a judge: problems of judicial practice. *ReOS*. 04/2021. P. 42–49. URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/aed2e201b6e455de01b57d10c45455cf.pdf/ReOS%2004%20aus%202021.pdf>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Круподеря Д. О. Суддя як суб'єкт права на доступ до правосуддя. *Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні* : матеріали Загальнонаціонального юридичного форуму (м. Северодонецьк, 13 груд. 2019 р.). Северодонецьк : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2020. С. 152–154.

2. Круподеря Д. О. Втручання у здійснення правосуддя: аналіз практики Вищої ради правосуддя. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали Всеукр. конф. студ. і молод. науковців (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.). Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 5–9.

3. Круподеря Д. О. Дискримінаційні ознаки при визначенні права на доступ до професії судді. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 166–168.

4. Круподеря Д. О. Захист прав судді: межі дії принципу недоторканності. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару. Вип. 11 (м. Харків, 27 трав. 2021 р.). Харків : ФОП Бровін О.В., 2021. С. 75–77

5. Круподеря Д. О. Проблемні питання реалізації права судді на оскарження рішення про його звільнення. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції* : IV Харків. кримінал. процесуал. полілог, присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф. С. А. Альперта «Пів століття служіння науці та освіті» (м. Харків, 24 берез. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 163–166.

6. Круподеря Д. О. Право судді на свободу вираження думки. *Актуальні проблеми судового права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квіт. 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. С. 251–254.

АНКЕТА

Шановні колеги! Пропонуємо Вам оцінити якість нормативного визначення гарантій правового захисту Ваших професійних прав та інтересів та ефективність механізму їх реалізацій.

1. Чи відчуваєте Ви себе захищеними під час здійснення професійних функцій?

А) так

Б) ні, тому що _____

(наведіть кілька аргументів)

2. Як часто при здійсненні Вашої професійної діяльності Ви стикалися з необхідністю захисту Ваших професійних прав та інтересів?

А) жодного разу

Б) декілька разів (до 5-ти випадків)

В) багато разів (більше 5-ти випадків)

3. Як Ви оцінюєте якість нормативного забезпечення гарантій правового захисту Ваших професійних прав та інтересів?

Оцініть від 1 до 5, де 1 – найменша оцінка.

4. Оцініть якість реалізації на практиці гарантій правового захисту суддів.

Оцініть від 1 до 5, де 1 – найменша оцінка.

5. Діяльність яких органів щодо захисту Ваших професійних прав та інтересів Ви вважаєте найбільш ефективною:

А) судів

- Б) правоохоронних органів
- В) органів суддівського самоврядування
- Г) інших органів _____
- Д) жодних _____

6. Чи відчували Ви під час здійснення професійної діяльності спробу незаконного впливу на процес прийняття рішення?

- А) так
- Б) ні

Якщо Ви відповіли так, то перейдіть до наступного питання. Якщо відповіли Ні, то перейдіть до питання 10.

7. Хто з перелічених нижче суб'єктів допускав спробу незаконного втручання у Вашу професійну діяльність?

(Можливий вибір декількох варіантів відповідей)

- А) посадові особи органів державної влади
- Б) посадові особи органи місцевого самоврядування
- В) Засоби масової інформації
- Г) громадські організації;
- Д) учасники судового провадження
- Е) посадові особи правоохоронних органів
- Ж) адвокати
- З) Голова суду
- І) колеги по суду
- К) судді вищих судів
- Л) члени органів суддівського самоврядування
- М) члени органів судового врядування
- Н) представники міжнародних організацій
- О) інші _____

8. Чи були притягнуті до відповідальності особи, винні у посяганні на Вашу професійну незалежність?

- А) так
- Б) ні
- В) мені не відомо

9 Ваш статус на момент заповнення анкети:

- А) суддя місцевого суду
- Б) суддя апеляційного суду
- В) суддя Вищого антикорупційного суду
- Г) суддя Верховного Суду
- Д) суддя Конституційного Суду
- Е) суддя у відставці

Щиро дякуємо за співпрацю!